

**NUORET JA HYVÄ KANSALAISUUS 2000-LUVUN
TAITTEEN VENÄJÄLLÄ**

Tuija Korpela

Pro gradu -tutkielma

Yhteiskuntapolitiikka/ Kansalaisyhteiskunnan

asiantuntijuuden maisteriohjelma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

kesä 2014

TIIVISTELMÄ

NUORET JA HYVÄ KANSALAISSUUS 2000-LUVUN TAITTEEN VENÄJÄLLÄ

Tuija Korpela

Yhteiskuntapolitiikka/Kansalaisyhteiskunnan asiantuntijuuden maisteriohjelma

Pro gradu -tutkielma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Ohjaajat: Martti Siisiäinen, Ilkka Virmasalo

Kesä 2014

73 sivua + 3 liitettä

Tutkielmassa tarkastellaan kahdeksasluokkalaisten venäläisnuorten käsityksiä hyvästä kansalaisuudesta. Tutkielman aineistona toimivat kahdeksasluokkalaisten nuorten yhteiskunnallisia tietoja ja asenteita tarkastelleiden kansainvälisten CIVED 1999 ja ICCS 2009 -tutkimusten venäläisistä nuorista tuottamat aineistot. Ensimmäisenä tarkastellaan, miten nuorten käsitykset hyvän kansalaisen toiminnasta ovat muuttuneet vuosien 1999 ja 2009 välillä. Lisäksi vuoden 2009 aineiston perusteella tarkastellaan minkälaista kansalaisuutta nuorten käsitykset hyvän kansalaisen toiminnasta ilmentävät ja mitkä taustatekijät näihin käsityksiin vaikuttavat.

Kansalaisuus käsitetään tutkielmassa erityisesti osallistumisena sen jäsenyyden kohteena olevan poliittisen yhteisön toimintaan. Tässä tapauksessa yhteisöksi on määritelty venäläinen yhteiskunta ja Venäjän liittovaltio. Venäjän lähihistoria toimii tutkielman kontekstina, joten sitä käydään läpi erityisesti 1990- ja 2000-lukujen osalta. Tutkielmassa pohditaan sekä yleisesti yhteiskunnallisten tapahtumien että tarkemmin eri sosialisaatiotekijöiden vaikutuksia nuorten käsityksiin hyvästä kansalaisuudesta.

Tutkimuksen analyysimenetelminä käytetään ristiintaulukointia, faktorianalyysiä ja lineaarista regressioanalyysiä. Tuloksista havaitaan venäläisten kahdeksasluokkalaisten nuorten pitävän perinteistä poliittista toimintaa huomattavasti tärkeämpänä vuonna 2009 kuin vuonna 1999. Tarkempi perehtyminen vuoden 2009 aineistoon osoittaa, että nuorten käsitykset hyvästä kansalaisuudesta voidaan tiivistää kolmeksi ulottuvuudeksi, joita ovat kuuliaisuus, aktiivisuus ja perinteinen poliittisuus. Sosialisaatiotekijöiden avulla nuorten kansalaisuuskäsityksiä onnistutaan selittämään kohtuullisesti, pääpaino tulkinnoissa on kuitenkin yhteiskunnassa ja maan hallinnossa tapahtuneilla muutoksilla.

Tutkielman tuloksista voidaan päätellä, että Venäjän nykyhallinto on onnistunut sosiaalistamaan nuoret erityisesti kuuliaisuuden normiin, mikä näkyy esimerkiksi maan hallinnon kunnioittamisen pitämisessä tärkeänä ja valtion voimakkaasti kontrolloiman median seuraamisena. Kuuliaisuuden lisäksi myös perinteinen poliittisuus on nähtävissä maan hallinnolle suotuisana kansalaisuuden normina. Kaoottisen 1990-luvun jälkeen venäläiset nuoret vaikuttavat arvostavan vakautta, jonka nykyhallinto on onnistunut maahan tuomaan. Samanaikaisesti nuoret ovat sisäistäneet myös käsityksen, jonka mukaan kansalaisen tulee aktiivisesti toimia ympäristön ja ihmisten hyväksi. Tietyin varauksin tämä aktiivisuuden normi voidaan nähdä kriittisenä suhtautumisena maan hallintoon.

Avainsanat: nuoret, Venäjä, hyvä kansalainen, sosialisaatio, ICCS 2009, CIVED 1999

Sisällys

1	JOHDANTO.....	3
2	KANSALAISUUS JA SIIHEN KASVAMINEN.....	7
2.1	Kansalaisuuden käsite.....	7
2.2	Kansalaisuus Venäjällä.....	9
2.3	”Hyvä kansalainen”.....	11
2.4	Kansalaisen yhteisö.....	13
2.5	Sosialisaatio ja kansalaiskasvatus.....	14
3	KONTEKSTINA VENÄJÄ.....	17
3.1	1990-luvun kaaos ja vapaus.....	17
3.2	2000-luvun vakaus.....	25
4	AINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄT.....	32
4.1	Aineistoina kansainväliset CIVED 1999 ja ICCS 2009 -tutkimukset.....	32
4.2	Tutkimuskysymykset.....	34
4.3	Tilastolliset menetelmät.....	34
4.4	Aineistoon tehdyt muutokset.....	36
5	HYVÄ KANSALAISUUS MUUTOKSESSA.....	38
5.1	Maan hallinnon kunnioittaminen.....	39
5.2	Puoluejäsenyys.....	41
5.3	Politiikasta keskusteleminen.....	42
5.4	Maan historian tunteminen.....	43
5.5	Politiikan seuraaminen mediassa.....	44
5.6	Rauhanomainen protestointi epäoikeudenmukaisia lakeja vastaan.....	45
5.7	Ympäristönsuojeluun osallistuminen.....	46
5.8	Vähäiset muutokset.....	47
6	HYVÄ KANSALAINEN VUONNA 2009.....	49
6.1	Kuuliaisuus.....	49
6.2	Aktiivisuus.....	50
6.3	Perinteinen poliittisuus.....	52
6.4	Taustamuuttajat kansalaisuuskäsitysten selittäjinä.....	54
7	JOHTOPÄÄTÖKSET.....	62
	Lähteet.....	67
	Liitteet.....	74

Liite 1: Muita yhteiskunnallisia asenteita kuvaavat summamuuttujat tunnuslukuineen	74
Liite 2: Kansalaisuuskäsitysten ja muiden yhteiskunnallisten asenteiden välinen korrelaatiomatriisi.....	76
Liite 3: Yhteiskunnallisia asioita käsittelevien oppituntien ilmapiiriä kuvaava vastausjakaumataulukko.....	77

1 JOHDANTO

”Rakastamme maatamme, mutta emme sen hallintoa”, sanoi eräs venäläinen ystäväni hiljattain käymässämme keskustelussa. Venäläisten suhtautuminen maansa politiikkaan oli usein puheenaiheena asuessani Venäjällä kahden ja puolen vuoden ajan vuosina 2009–2012. Maan hallinnon ja sen kansalaisten suhde on myös tämän tutkielman aihe tarkastellessani, minkälaisia käsityksiä venäläisillä kahdeksasluokkalaisilla nuorilla on hyvästä kansalaisuudesta.

Venäjällä viettämänäni aikana saivat alkunsa suurimmat hallinnonvastaiset protestit vuosikausiin. Tyytymättömyys maan hallintoa kohtaan oli kytenyt jo jonkin aikaa erityisesti vauraammilla alueilla, kun ihmiset olivat turhautuneet poliittisten vaikutusmahdollisuuksiensa olemattomuuteen ja kyvyttömyyteensä puolustaa omia oikeuksiaan, kuten Denis Volkov (2012, 55–56) kuvaa. Protestihenkeä ruokki entisestään se, kun syyskuussa 2011 silloinen presidentti Dmitri Medvedev nimitti entisen presidentin ja silloisen pääministerin Vladimir Putinin valtapuolue Yhtenäisen Venäjän seuraavaksi presidenttiehdokkaaksi. Tätä seurasi Putinin ehdotus Medvedevin siirtymisestä pääministerin paikalle. Putin sanoi suoraan heidän päättäneen asiasta jo kauan sitten. (ks. esim. Reuters 24.9.2011.) Tämä antoi vaikutelman siitä, että siirtyminen presidentiksi on ilmoitusluontoinen eikä suinkaan maan kansalaisten päätettävissä oleva asia.

Joulukuun 2011 duumanvaaleissa aktivistit keräsivät todistusaineistoa vaalivilpistä ja painostuksesta. Todisteiden leviämistä vauhditti lisääntynyt sosiaalisen median käyttö. Ensimmäisenä protesteihin, joita oli isossa mittakaavassa lähinnä Moskovassa ja Pietarissa, kerääntyi pääasiassa nuoria, mutta myöhemmin niihin liittyi kaikenikäisiä kansalaisia, jotka ilmaisivat tyytymättömyytensä silloisen tilanteeseen ja vaativat oikeutta valita maan johto vapaissa ja puhtaissa vaaleissa. (ks. esim. Volkov 2012, 56–57.) Maan hallinto reagoi protesteihin muun muassa järjestämällä politiikkaansa tukevia mielenosoituksia (Yanitsky 2013, 17) ja säätämällä lain protestimielenosoitusten hillitsemiseksi (Ria Novosti 6.6.2012). Ystäväni reaktiot vaikuttivat vaihtelevan riippuen heidän asuinpaikastaan ja toki yleisestä suhtautumisestaan politiikkaan. Pietarilaisten ystäväni joukossa protesteihin osallistuminen oli lähes itsestäänselvyys, kun taas silloisessa asuinpaikassani Venäjän viidenneksi suurimmassa kaupungissa Nižni Novgorodissa ystäväni suhtautuivat protesteihin joko välinpitämättömästi tai epäillen. Erään mielestä vaalivilpillä ei ollut merkitystä – tulos olisi joka tapauksessa ollut sama. Myös Volkovin (2012, 60) mukaan iso

osa väestöstä äänesti ”tuttua pirua” pelätessään muutosta. Volkov (2012, 57, 60) on todennut protestojien ja valtaväestön välillä olleen suuren kuilun niiden erotessa toisistaan muutenkin kuin asuinpaikan perusteella.

Vuotta myöhemmin aloin tehdä tätä tutkielmaa selvittääkseni miten venäläiset nuoret suhtautuvat kansalaisuuteen. Kysymykset muun muassa vaaleissa äänestämisen, protestoinnin, poliittisiin keskusteluihin osallistumisen ja maan hallinnon kunnioittamisen tärkeydestä löytyivät ICCS 2009 -tutkimuksesta, jossa oli selvitetty 38 maan nuorten yhteiskunnallisia tietoja, arvoja ja asenteita. Myös Venäjä oli yksi tutkimuksen kohdemaista, joten päätin käyttää aineistoa tutkielmassani. Kymmentä vuotta aiemmin, vuonna 1999, oli tehty vuoden 2009 tutkimuksen kanssa monilta osin vertailukelpoinen CIVED 1999 -tutkimus. Molemmat tutkimukset ajoittuvat Venäjän lähihistorian kannalta erittäin osuvasti presidentin vaihtumisten lähetyville, joten pyrin selvittämään, miten muun muassa maan hallinnossa tapahtuneet muutokset ovat vaikuttaneet nuorten asenteisiin.

Kysymys siitä, kuinka tärkeää hyvän tai kunnan aikuisen kansalaisen on toimia tietyillä tavoilla, on esitetty sisällöllisesti melko yhtenäisenä molempina tutkimusvuosina. Vuoden 2009 tutkimuksen kysymyksessä eritellyt kaksitoista hyvään kansalaisuuteen liitettyä toimintaa löytyivät myös vuoden 1999 aineistosta, joten päätin verrata, *miten venäläisten kahdeksaluokkalaisten nuorten käsitykset hyvän kansalaisen toiminnasta ovat muuttuneet vuodesta 1999 vuoteen 2009*. Lisäksi halusin selvittää, *minkälaista kansalaisuutta venäläisten kahdeksaluokkalaisten nuorten käsitykset hyvän kansalaisen toiminnasta ilmentävät ja mitkä taustatekijät vaikuttavat venäläisten kahdeksaluokkalaisten nuorten kansalaisuuskäsityksiin*. Vuoden 1999 aineisto ei soveltunut tässä yhteydessä taustamuuttujatason tarkasteluun, joten toisen ja kolmannen kysymyksen osalta keskityin vain tuoreempaan vuoden 2009 aineistoon.

Työtä taustoittaakseni olen perehtynyt olennaisiksi katsomiini kansalaisuudesta käytyihin keskusteluihin. Gerard Delantya (2000, 9) mukailleen kansalaisuudesta puhuttaessa voidaan tarkoittaa kansalaisen oikeuksia, velvollisuuksia, osallistumista tai identiteettiä. Puhuessaan kansalaisuudesta eri yhteiskuntafilosofit ovat aikojen saatossa pyrkineet määrittelemään myös hyvän kansalaisen ominaisuuksia (Heater 1990, 192–193). Verrattuna ihmisyyteen kansalaisuudessa on kyse suhteesta johonkin poliittiseen yhteisöön. Samoin kuin ihminen sosiaalistuu ihmisyyhteisöön, kansalainen sosiaalistuu

ympäröivään poliittiseen yhteisöön sisäistäen sen toimintatavat, normit ja kulttuurin ja on osaltaan mukana toistamassa ja uusintamassa niitä. (ks. esim. Nivala 2006, 25–28.) Kansalaisuutta, sen jäsenyyden kohteena olevaa yhteisöä ja siihen sosiaalistumista käyn tarkemmin läpi luvussa 2. Koska tutkimukseni kohteena ovat venäläiset nuoret ja koska Venäjän suhde läntiseen yhteiskunta-ajatteluun ei ole yksiselitteinen, käyn luvussa läpi hieman myös kansalaisuuden käsitteen historiaa Venäjällä.

Luvussa 3 perehdyn tarkemmin Venäjän lähihistoriaan. Venäjää koskevaa tutkimusta on tehty lukematon määrä niin muualla maailmassa kuin Suomessa. Koska ensimmäinen tutkimuskysymykseni koskee sekä 1990- että 2000-lukua, olen perehtynyt molempia ajanjaksoja koskevaan tutkimukseen. Tutkimukseni kontekstia taustoittavassa luvussa käyn läpi nämä ajanjaksot nostaten esille oman työni kannalta keskeisiä piirteitä maan lähihistoriassa. Kuvaukseni tapahtumista pohjautuvat erityisesti muutaman Venäjän politiikkaan perehtyneen tutkijan tulkintoihin. Kuten yksi heistä, Kentin yliopiston Venäjän ja Euroopan historian professori Richard Sakwa (2008b) on todennut, Venäjällä on vuonna 1993 säädetyt perustuslain mukaisesti toimivat ja demokraattiset periaatteet täyttävät poliittiset instituutiot, mutta niiden on kuitenkin vaikea nähdä toimivan aidon demokratian ja perustuslaillisuuden hengessä. Muun muassa tämä mahdollistaa monien keskenään ristiriitaisten tulkintojen tekemisen Venäjän politiikasta. Olen pyrkinyt perehtymään tapahtumiin useita eri lähteitä käyttäen ja tekemään kirjoittaessani selväksi, kenen tulkinnasta on kyse silloin, kun tapahtumat eivät ole olleet yksiselitteisiä.

Sakwan useiden artikkeleiden lisäksi käytän lähteenäni hänen teostaan *Russian Politics and Society* (2008c). Toinen usein viittaamani tutkija on Carnegie Endowmentin kremnologi Lilia Shevtsova, joka on kirjoittanut mm. kirjat *Yeltsin's Russia: Myths and Reality* (1999) ja *Putin's Russia* (2005). Lisäksi useiden eri tutkijoiden artikkeleita sisältävät *Contemporary Russian Politics* (2001) ja *Between Democracy and Dictatorship* (2004) käsittelevät monipuolisesti Neuvostoliiton jälkeisen Venäjän alkutaivalta ja ovat toimineet lähteinäni.¹

Aineistojeni ajankohdat, vuodet 1999 ja 2009, antavat mahdollisuuden tarkastella, miten muun muassa presidentinvaihdos on vaikuttanut venäläisnuorten mielipiteisiin hyvästä kansalaisuudesta. Pyrin kiinnittämään huomiota myös muihin yhteiskunnallisiin

¹ Venäläisiin tutkijoihin viitatessani käytän heidän itse kyseisissä lähteissä käyttämiänsä translitteraatioita heidän nimistänsä. Muut kyrillistä alkuperää olevat nimet ja nimitykset olen translitteroinut Suomen kansallisen standardin SFS 4900:n mukaan (ks. esim. Korpela 29.11.2013).

muutoksiin, mutta kuten kontekstia taustoittavasta luvusta käy ilmi, käsittelen Venäjän tapahtumia vahvasti sen kulloisenkin presidentin toimiin perustuen. Toki presidentin toimintaan vaikuttavat ympäröivät tapahtumat ja monimutkainen sosiaalinen todellisuus, eikä se tapahdu tyhjiössä, kuten Sakwa (2008b) muistuttaa. Myös Vladimir Petukhov ja Andrei Ryabov (2004, 286–287) muistuttavat, että maan demokratisoitumisprosessi ei ole yhdestä henkilöstä kiinni, vaikka presidentin rooli Venäjällä onkin eittämättä vahva. Juri Dzhibladze (2005, 186) on jopa todennut, että presidentin hallintoa voi pitää nyky-Venäjällä ainoana poliittisena päätöksentekoelementinä. Presidentin vaikutus Venäjän politiikkaan lienee kiistaton, mutta eri asia on se, kuinka paljon tämä vaikuttaa tavallisten kansalaisten elämään. Valtaosa venäläisistä jatkaa elämäänsä normaalisti erityisesti länttä kuohuttavista laeista ja tapahtumista huolimatta. Lilia Shevtsovan (2005, 42) mukaan venäläiset ovatkin osoittaneet kykenevänsä elämään vaikka minkälaisen johtajan alaisuudessa.

Luvussa 4 esittelen aineistoni ja käyttämäni tilastolliset analyysimenetelmät. Varsinainen aineiston analyysi on jaettu tutkimuskysymysten mukaan lukuihin 5 ja 6. Viidennessä luvussa käyn läpi venäläisnuorten hyvän kansalaisen toimintaa koskevissa käsityksissä tapahtuneita muutoksia vuosien 1999 ja 2009 välillä pohjaten analyysini pääosin luvussa 3 läpikäymiini tapahtumiin Venäjän lähihistoriassa. Kuudennessa luvussa keskityn vuoden 2009 aineistoon liittäen venäläisnuorten käsitykset hyvästä kansalaisuudesta Venäjä-kontekstin lisäksi luvussa 2 käsittelemiini keskusteluihin hyvästä kansalaisuudesta. Kuudennessa luvussa tarkastelen myös sosialisoinnin käsitteeseen perustuen taustamuuttujien vaikutusta nuorten käsityksiin hyvästä kansalaisuudesta. Viimeisessä luvussa käyn läpi olennaisimmat tulokset ja niistä tehtävät johtopäätökset.

2 KANSALAISSUUS JA SIIHEN KASVAMINEN

Kuten Gerard Delanty (2000, 9) esittää, kansalaisuuden voi laajimmillaan käsittää jonkin ryhmän, ja hieman tarkemmin jonkin poliittisen yhteisön, jäsenyytenä, joka koostuu oikeuksien, velvollisuuksien, identiteetin ja osallistumisen suhteesta. Kansalaisuuden käsite on saanut erilaisia painotuksia eri aikakausina ja eri käsitykset kansalaisuudesta ovat eläneet rinnakkaiseloa eri yhteiskuntafilosofioissa, joita käyn lyhyesti läpi seuraavassa alaluvussa. Kasvatuksellisesta näkökulmasta kansalaisuutta on Elina Nivalan (2006, 27) sanoin pohdittu seuraavasti: ”syntyessään ihminen ei vielä ole kansalainen, vaan hän kasvaa tai hänet kasvatetaan kansalaiseksi, siis valmistetaan elämään ja toimimaan poliittisessa yhteisössään”. Työssäni tutkin venäläisnuorten suhtautumista kansalaisuuteen – heidän näkemyksiään siitä, millainen on hyvä kansalainen. Pyrin myös selvittämään, mistä heidän näkemyksensä ovat peräisin.

Eri yhteisöissä, joiden jäseniä kansalaiset ovat, on erilaisia käsityksiä hyvästä kansalaisuudesta, mutta hyvän kansalaisen määritelmä ei kuitenkaan välttämättä ole sidottu vain tiettyyn yhteisötyyppiin, vaan ”se sisältää jotain yleistä kansalaisuuden ideaan liittyvää, joka pätee yleisemmin eri yhteisöissä” (Nivala 2006, 72). Nivalan (2006, 73) mukaan hyvän kansalaisuuden voi nähdä olevan jotain yhteiskunnallisella tai yleisemmällä tasolla toivottavaa ja se liittyy vahvasti filosofisten tarkasteluiden määritelmiin kansalaishyveistä eli käsityksiin siitä, miten hyvän kansalaisen tulisi toimia ja ajatella. Tällä hän viittaa kansalaisuuden eri aikakausien teoretisointeihin ja niistä löytyviin kansalaishyveiden määritelmiin. Eri aikakausina ovat myös painottuneet Delantyn mainitsemat kansalaisuuden eri ulottuvuudet samoin kuin se, kuka ylipäänsä on kansalainen.

Käyn seuraavaksi lyhyesti läpi kansalaisuuden käsitteen historiaa sekä yleisesti että erityisesti Venäjän kontekstissa. Tämän jälkeen esittelen näkemyksiä hyvästä kansalaisuudesta ja määrittelen miten kansalaisen yhteisö on ymmärrettävissä. Lopuksi perehdyn vielä sosialisointiin ja kansalaiskasvatukseen käsitteisiin ja erityisesti koulun rooliin sosialisointiossa.

2.1 Kansalaisuuden käsite

Antiikin Kreikassa kansalaisuus käsitettiin osallistumisena poliittiseen päätöksentekoon. Osallistuminen, ja siten myös kansalaisen status, koski lähinnä vapaita miehiä, joilla oli

omistusta – naiset, lapset ja orjat olivat ei-kansalaisia. (Delanty 2000, 11–12.) Tämä lähtökohdiltaan tasavertainen idea kansalaisuudesta muuntui antiikin Roomassa yhteisöjen koon kasvaessa muodolliseksi asemaksi päätöksentekoon osallistumisen sijasta hautautuen lopulta vuosisadoiksi Rooman valtakunnan hajoamisen myötä. Keskiajan lopulla erityisesti Euroopan kaupunkien kehityksen myötä alkoi muodostua yhteiskuntajärjestys, jossa valtioiksi keskittyneiden poliittisten yhteisöjen päätöksenteko kuului lähinnä ylemmille säädyille. 1600-luvulla alkanut teollinen vallankumous sekä Amerikan ja Ranskan poliittiset vallankumoukset 1700-luvun loppupuolella nostivat tasavertaisuuden kansalaisuuden keskiöön – kansalaisen oikeuksien nähtiin perustuvan ihmisyyteen, ei yhteiskunnalliseen asemaan. 1900-luvulle tultaessa kansalais-, poliittisten ja enenevässä määrin myös sosiaalisten oikeuksien nähtiin koskevan kansalaisia yksilöinä ja tämä muodollinen passiivinen kansalaisuus korostui suhteessa aktiivisempaan ja yhteisöllisempään, osallistuvaan, kansalaisuuteen. (Kurki & Nivala 2006, 16–19.)

Kansalais- ja muiden oikeuksien kehittyminen on ollut pitkälti sidottu kansallisvaltion idean kehitykseen (Brubaker 1992, 35). Sen kehitykseen on sidoksissa myös kansalaisuuteen liittyvän identiteetin ulottuvuus, jota ovat korostaneet erityisesti kommunitaristit ja nationalistit (Delanty 2000, 10). Kansan ja valtion käsitteiden yhdistyessä tulivat siis yhtyneeksi kansalaisuuden ja kansallisuuden käsitteet, mitä sittemmin on käytetty nationalistisissa teorioissa vedottaessa kansalliseen identiteettiin kansalaisuuden perustana. (Faulks 2000, 29–35).

Ranskan vallankumouksessa nousi Aristoteleen ja hänen filosofiastaan ammentaneen Rousseau'n hengessä esiin myös sisällöllisempi käsitys kansalaisuudesta osallistumisena poliittiseen päätöksentekoon ja julkiseen elämään (Brubaker 1992, 40–42), mikä sittemmin on tullut tunnetuksi republikaanistisena teoriana kansalaisuudesta. Tristan McCowanin (2009, 7) mukaan republikaanistit pitävät tärkeänä ihmisten osallistumista politiikkaan ja kansalaisyhteiskuntaan sekä demokraattisen yhteiskunnan toimimisen että ihmisten oman hyvinvoinnin vuoksi.

Tässä tutkielmassa tarkastelen kansalaisuutta nimenomaan osallistumisena sen jäsenyyden kohteena olevan poliittisen yhteisön toimintaan. Kansalaisten osallistumisesta ja toiminnasta alettiin puhua paljon jälleen viime vuosisadan loppupuoliskolla ja sitä on sittemmin tyypitelty monin eri tavoin. Esimerkiksi Matt Qvortrup (2007, 45) on jakanut mahdolliset kansalaisosallistumisen muodot neljään luokkaan sen mukaan, ovatko ne

eliitti- vai kansalaislähtöisiä ja uudistuksiin vai vallitsevan tilanteen säilyttämään pyrkiviä. Trevor Munroe (2002, 4–5) jakaa osallistuminen konventionaaliseen ja epäkonventionaaliseen toimintaan, joista konventionaalaisella tarkoitetaan maan normien ja perinteiden mukaan tapahtuvaa toimintaa ja epäkonventionaalaisella normien ulkopuolista, perinteitä ja jopa lakeja rikkovaa aggressiivista toimintaa. Aineistona käyttämästäni ICCS 2009 -tutkimuksen kysymyksistä on paria kysymystä lukuun ottamatta luotu kansainväliset skaalamuuttajat, joista toinen mittaa perinteisen poliittisen kansalaistoiminnan ja toinen yhteiskunnallisissa liikkeissä toimimisen merkitystä. (Suoninen, Kupari & Törmäkangas 2010, 96.) Tämä jako kansalaistoiminnan eri muotoihin toimii siten jossain määrin myös oman analyysini perustana.

2.2 Kansalaisuus Venäjällä

1700-luvulle asti ihminen nähtiin Venäjällä ensisijaisesti luokka- ja sosiaalisesta asemastaan riippuvaisena kollektiivin osana ja toissijaisesti Jumalan palvelijana. Sillä ei siis ollut yhteyttä klassiseen kansalaisuuteen ja siihen liittyneeseen persoonallisuutta kunnioittavaan klassiseen koulutukseen, vaan kyse oli nimenomaan ”kollektiivisesta persoonallisuudesta”. (Yegorov 1994, Jacobson Ellis & Brown 2005, 175 mukaan.) 1700-luvulla Pietari Suuri pyrki modernisoimaan Venäjää, mikä johti ennen suhteellisen homogeenisen väestön kahtiajakautumiseen. Talonpoikaisväestö piti kiinni perinteisemmästä kulttuurista, joka pohjasi ortodoksisen uskon maailmankuvaan ja yhteiskunnallisiin ajatuksiin. Eurooppaan suuntautunut osa taas omaksui läntiset ihanteet ja pyrki valistamaan myös maalaisväestöä näihin ihanteisiin, jotka pitkälti vastasivat läntisen Euroopan valistusajan käsityksiä kansalaisuudesta. (Jacobson Ellis & Brown 2005, 178–179.)

Kahtiajako läntisen ja slaavilaisen kansalaisuuskäsityksen välillä kärjistyi 1800-luvulla, kun koulutuksesta vastaava ministeri julisti kansalaisuuden viralliseksi ihanteeksi ”ortodoksisuuden, autokraattisuuden ja kansallisuuden”. Länsimieliset vastustivat autokraattisuutta ja tukivat vallankumouksellista kansalaisuutta vapauksiin keskittyneen liberalismien hengessä. Slaavilaisten näkemysten pohjana oli ortodoksisuutta ja autokraattisuutta tukeva ”sobornost”, joka tarkoittaa länteen vertautumatonta käsitystä eheydestä, luokkien ja yksilöiden yhtenäisyydestä ja jumalalliseen järjestelmään perustuvasta moraalista. (Jacobson Ellis & Brown 2005, 182.) Koulutuksessa korostui virallinen ihanne ja sen ylläpitämä kuuliaisuus viranomaisille. Vuonna 1861 tapahtunut

maaorjien vapautus toi läntisessä mielessä kansalaisuuden piiriin miljoonia uusia ihmisiä mahdollistaen myös orastavan kansalaisyhteiskunnan synnyn. (Jacobson Ellis & Brown 2005, 184.) 1800-luvulla tuli suosituksi myös marxilainen ideaali hyvästä kansalaisesta, joka taistelee proletariaatin aineellisten ja poliittisten etujen puolesta, mutta 1900-lukua lähestyttäessä monet tsaarin Venäjän filosofit ja kasvattajat näkivät aidon kansalaisuuden olevan yhteydessä yliaistilliseen yhtenäisyyteen. (Jacobson Ellis & Brown 2005, 186–187.)

Vuoden 1917 lokakuun vallankumouksen ja kommunistien valtaannousun myötä kansalaisuus käsitettiin jälleen uudella tavalla. Neuvostoliitosta oli ajatuksena rakentaa sosiaalisesti oikeudenmukainen ja menestyvä yhteiskunta, jonka kansalaiset olisivat sisaria ja veljiä keskenään, eikä riistoa tapahtuisi. Kansalaisten tuli auttaa tämän tulevaisuuden yhteiskunnan rakentamisessa ja uusien sukupolvien kasvattamiseen kommunismin hengessä panostettiin alusta lähtien. Alkuaikojen jalot ajatukset humanismista ja demokratiasta kuitenkin taipuivat valtion ja sitä hallinneen kommunistisen puolueen totalitarismin alle jo ensimmäisen vuosikymmenen aikana. (Jacobson Ellis & Brown 2005, 189–191.)

Vuosikymmenten saatossa Neuvostoliitossa vaihtuivat johtajat ja heidän mukaansa vaihteli myös yhteiskunnallinen ilmapiiri. Yhteisenä piirteenä säilyi kuitenkin puoluevetoinen totalitarismi. Valtion ja yksilön välillä ei ollut sitä vapaan toiminnan tilaa (McFaul & Treyger 2004, 142), jossa kansalaisuus yhteiskunnan jäsenyytenä olisi voinut kehittyä. Kansalaisuuden ideaalia iskostettiin ihmisiin koulutuksen, taiteen ja kirjallisuuden avulla (Jacobson Ellis & Brown 2005, 193). Esimerkilliseksi neuvostokansalaiseksi kasvamisessa keskeistä oli sosiaalistua kommunistisen puolueen toimintaan lapsesta asti ensin Pioneereissa ja sitten Komsomolissa.² Niiden määrittelemät kansalaisen tärkeimmät tehtävät olivat sosiaalisesti hyödyllinen toiminta, työ ja sosialistisesta omaisuudesta huolehtiminen (Jacobson Ellis & Brown 2005, 194). Pyrkimyksistään huolimatta puolue ei onnistunut kontrolloimaan kaikkea, vaan kansalaiset kehittivät niin tapoja teeskennellä työntekoa (Jacobson Ellis & Brown 2005, 193) kuin loivat vaihtoehtoista taidetta (ks. esim. Riasanovsky & Steinberg 2005, 574–581).

1960-luvulta lähtien kommunistiseen puolueeseen pestattiin yhä enemmän jäseniä, joiden tarkoituksena oli toimia viroissa ja esimerkillisinä kansalaisina. Pidemmän päälle tämä

² Tiedot vaihtelevat hieman lähteittäin, mutta ilmeisesti Pioneereihin kuuluttiin 9–14-vuotiaina ja Komsomoliin 14–28-vuotiaina (Encyclopædia Britannica Online, vrt. Riasanovsky & Steinberg 2005, 557, Heater 1990, 122).

laski kansalaismoraalin standardia, mikä yllätti myös Mihail Gorbatšovin hänen noustessaan valtaan 1985. (Heater 1990, 117.) Kun Gorbatšov 1980-luvun puolivälistä alkaen pyrki perestroikan ja glasnostin³ nimissä parantamaan neuvostojärjestelmän heikkouksia, alkoi väistämätön kulku kohti järjestelmän hajoamista.

Samanaikaisesti kommunistista järjestelmää noudattavissa Keski-Euroopan maissa toisinajattelijat Václav Havel ja György Konrad olivat kehittäneet antipolitiikan ideaa, jossa politiikan perustana oli nimenomaan kansalainen – ei puolue, systeemi tai ideologia. Todellisuudesta oli tullut kommunismin aikana niin ylipolitisoitunut, että he halusivat luoda politiikalle täysin uuden käsitteen. Antipolitiikan päämääränä oli saada aikaan kansalaisyhteiskunta, joka tarkoitti yhteiskunnan itsenäistä elämää vastakohtana valtiolle. (Kivikoski 2000, 48–49, 54–55.) Tämä käsitys kansalaisyhteiskunnasta oli voimakkaasti suunnattu totalitaristista valtiota vastaan ja sillä oli merkittävä rooli kommunistisen järjestelmän ja sen myötä Neuvostoliiton romahtamisessa. Saavuttaessaan tavoitteensa toisinajattelijat menettivät vastuksensa ja saivat huomata, että omatoiminen kansalaistoiminta kohtasi monia haasteita myös järjestelmän hajottua. (Kivikoski 2000, 66–67, ks. myös Smolar 1996.) Neuvostoliiton romahdettua alkoi kokonainen yhteiskuntajärjestelmän ja sitä myötä myös kansalaisen roolin uudelleenmäärittely. Niissä kohdattuja haasteita käyn Venäjän kohdalta läpi tarkemmin luvussa 3.

2.3 ”Hyvä kansalainen”

Tarkastelemani kysymykset koskevat kansalaisuuden toiminnallista ulottuvuutta, mutta hyvän kansalaisuuden voi käsittää koskevan myös muuta kuin toimintaa. Derek Heaterin (1990, 193) mukaan ihanteellisen hyvän kansalaisen voi nähdä useamman hyveen muodostamana timanttina, joka tuo eri piirteet esiin eri tilanteissa. Ihanne toki elää lähinnä vain ideaalimaailmassa, mutta silti sen osia voidaan pyrkiä määrittelemään.

Venäläistä koulutuspolitiikkaa kansalaisuuden näkökulmasta tarkastellut Nelli Piattoeva (2005) on huomannut koulutuspoliittisten dokumenttien sisältävän keskenään ristiriitaisia käsityksiä hyvästä kansalaisuudesta. Yhtäältä kansalaisuuskasvatukseen odotetaan vahvistavan demokratisaatiota ja edistävän kansalaisyhteiskuntakehitystä. Toisaalta siitä on löydettävissä vahva patrioottinen vire, joka on vallinnut läpi 90-luvun ja voimistunut entisestään 2000-luvulla. (Piattoeva 2005, 39.) Piattoevan (2005, 40) mielestä tämä on

³ Perestroika = uudelleenrakentaminen, glasnost = avoimuus (ks. esim. Sakwa 2008c, 9, 345).

ymmärrettävää, sillä Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen Venäjällä käytiin samanaikaisesti läpi sekä demokratisoitumisen että kansallisen uudelleenrakentamisen prosesseja.

Piattoeva (2005, 47) jaottelee koulutuspoliittisten dokumenttien perusteella kansalaiseksi ja patriootiksi kasvattamisen eroja seuraavasti yksinkertaistaen: *Kansalaisuus* tähtää demokratiaan, kansalaisyhteiskuntaan, aktiiviseen osallistumiseen, moniarvoisuuteen, oikeuksiin, yksilöllisyyteen ja järkeilyyn, kun taas *patrioottisuudessa* korostuvat kansakunnan rakentaminen, valtio, alistuminen, konsensus, vastuut, kollektiivisuus ja tunteet. Yhtenäisiä piirteitä kansalaisen ja patriootin välillä hän löytää kolme. Ensinnäkään kumpikaan käsityksistä ei perustu etniseen venäläiseen nationalismiin vaan monikansallisuuteen. Toisekseen missään ei mainita kriittisiä analyysitaitoja ja kolmanneksi molemmissa keskitytään identifioitumaan venäläisyyteen länessä yleistyneen eurooppalaisuuden tai globaalimman kansalaisuuden sijasta. (Piattoeva 2005, 47.)

Heater nostaa keskeisimmiksi hyvän kansalaisen ominaisuuksiksi lojaalisuuden, vastuullisuuden, ja poliittisten ja sosiaalisten käytäntöjen ja arvojen kunnioituksen. (Heater 1990, 193.) Lojaalisuudella Heater (1990, 193) tarkoittaa identiteetin käsitteelle läheistä tunteellista sidosta instituutioon, ryhmään tai ihmiseen. Lojaalisuudelle on läheistä myös patriotismi, jossa lojaaliuden kohteena on isänmaa. Patriotismi on Heaterin mielestä yksi hyvän kansalaisen keskeinen ominaisuus, kuitenkin sisältäen myös mahdollisuuden esittää aiheellista kritiikkiä omaa isänmaata kohtaan. Heater korostaa, että lojaaliutta voi tuntea kosmopoliittisuuden hengessä myös ylikansallisia instituutioita, koko ihmiskuntaa ja planeettaa kohtaan. (Heater 1990, 193–197.)

Lojaalisuus voi olla Heaterin (1990, 197) mukaan passiivista, joten hyvän kansalaisen tulee tuntea myös vastuunsa. Vastuullinen kansalainen täyttää velvollisuutensa ja toimii moraalisesti niin valtiota kuin kanssaihmissiään kohtaan. Vastuullisuus näkyy nimenomaan osallistumisena niin vapaaehtoistyöhön kuin politiikkaankin. (Heater 1990, 197–199.) Heater (1990, 199) esittää kysymyksen onko hyvä kansalainen sellainen, joka tukee hallintoaan vakauden vuoksi ja siksi, koska se ainakin demokraattisissa järjestelmissä on vaaleilla valittu, vai onko hyveellisempää vaatia valtiolta oikeudenmukaisuutta ja ehdollistaa lojaalisuus sille. Hänen mukaansa hallinnot ovat usein taipuvaisia määrittelemään hyvän kansalaisuuden hallintoa tukevaksi, mikä toisaalta tekee kansalaisuudesta helppoa: ymmärtää mitä hallinto haluaa ja noudattaa käskyä. Tätä

käsitystä tukevat myös useimmat ideologiat: demokratiassa hallinto on demokraattisesti valittu, autokraattinen hallinto taas on vallassa estääkseen anarkismiin vajoamisen. Vaikka Heater pitääkin tärkeänä, että hyvä kansalainen noudattaa lakia, hän myös muistuttaa, että muiden keinojen ollessa jo käytetyt, hyvällä kansalaisella tulee olla myös oikeus protestoida epäoikeudenmukaisia lakeja vastaan. (Heater 1990, 200–202.)

Sosiaalisilla ja poliittisilla käytännöillä ja arvoilla Heater (1990, 202) tarkoittaa Bernard Crickin (Crick & Porter 1978, 66, Heaterin 1990, 202 mukaan) listaa käytännöistä ja arvoista, joita ovat vapaus, suvaitsevaisuus, reiluus, totuuden ja päättelyn kunnioittaminen. Näiden arvojen arvokkuus korostuu erityisesti silloin, kun pohditaan, mitä niiden negaatioista seuraisi.

Omassa aineistossani korostuvat valittujen kysymysten perusteella arvojen sijaan se, millainen toiminta nähdään toivottavana. Tarkastelen missä määrin nuorten kansalaisuuskäsityksissä näkyy Piattoevan erittelemä venäläisen koulutuspolitiikan sisältämä ristiriita, ja selvitän myös voidaanko aineistossani esiin nousevat toiminnan muodot nähdä Heaterin mainitsemien lojaalisuuden ja vastuullisuuden ilmentyminä.

2.4 Kansalaisen yhteisö

Heater (1990, 193) muistuttaa, että kansalaishyveiden ja hyvän kansalaisuuden määritelmät tulee huomioida kontekstissaan, sillä niitä on jo vuosituhansien ajan määritelty niin eri tavoin. Vaikka kansalaisuutta voidaan tarkastella yleismaailmallisena ja pitkän historian omaavana ilmiönä, on se kuitenkin myös sidoksissa jäsenyyden kohteena olevaan poliittiseen yhteisöön.

Nivala (2006, 30–32) tyypittelee mahdolliset yhteisöt viiteen eri kategoriaan, mikä ei toki ole täydellinen tyypittely, mutta soveltuu hyvin tämän tutkielman kontekstiin. Pienimpänä yhteisönä hän esittää kaupungin, millä hän viittaa erityisesti antiikin kaupunkivaltioon. Isoin mahdollinen yhteisö on ihmiskunta, mihin liittyvät myös viime vuosikymmeninä käydyt teoreettiset keskustelut (esim. Delanty 2000) kansalaisoikeuksien ”korvaamisesta” ihmisoikeuksilla. 1700-luvulta asti kehittyneelle modernille kansalaisuudelle keskeisin poliittinen yhteisö on valtio, joka Nivalan tyypittelyssä hahmotetaan kahdella tapaa. Kansalaisuudessa suhteessa muodolliseen valtioon, on kyse oikeuksista ja niiden pohjalla olevasta juridiikasta. Kansallinen valtio taas liittyy käsitykseen kulttuurisesti ja etnisesti yhtenäisestä kansasta, joka ”luonnollisesti” muodostaa oman valtion. Sekä muodollisen

että jossain määrin myös kansallisen valtion rooli nousee esille työssäni, mutta työni kannalta keskeisimpänä poliittisen yhteisön kuvauksena pidän kuitenkin Nivalan tyypittelyn yhteiskuntaa, jonka jäsenyyteen valmistetaan tiedollisesti, taidollisesti ja asenteellisesti, ikään kuin kasvattamalla kunnan kansalaisia. (Nivala 2006, 30–32.)

Nivalan (2006, 27) mukaan kansalaiseksi valmistavan kasvatuksen tavoitteiden asettaminen tai kasvatuksen toteuttaminen nähdään yhteisön intressinä, jotta sen jäsenillä, eli kansalaisilla, olisi tiettyjä ominaisuuksia ja valmiuksia. Nelli Piattoeva (2005, 39) määrittelee kansalaiskasvatuksen tavoitteeksi liittää yksilöt valtioon ja kansakuntaan, ja saada heidät ymmärtämään tuon poliittisen yhteisön jäsenyyteen liittyvät roolit, oikeudet ja velvollisuudet.

Toiminnallisen kansalaisuuden ympäristönä toimii siis periaatteellisella tasolla yhteiskunta, mutta toisaalta, etenkin Venäjän yhteydessä, valtio saattaa hyvin pitkälle säännellä yhteiskunnan toimintaa, jolloin kansalaistoiminnan yhteisöä on paikoin hankala hahmottaa. Palaan tässäkin suhteessa Venäjään liittyviin erityispiirteisiin luvussa 3.

2.5 Sosialisatio ja kansalaiskasvatus

Sosialisatiolla tarkoitetaan tapahtumasarjaa, jonka kuluessa ihminen oppii yhteiskunnan jäsenenä toimimisen mahdollistavat tiedot, säännöt, käsitykset ja asenteet (Helkama, Myllyniemi & Liebkind 2004, 82). Sosialisatian prosessi on eritelty primaari- ja sekundaarisosialisatian vaiheisiin, joista ensimmäisellä tarkoitetaan lapsuuteen ajoittuvaa, pääosin kodin ympäristössä tapahtuvaa prosessia, jossa lapselle muodostuu persoonallinen identiteetti ja minuus. (Berger & Luckmann 1994, 149–156.) Berger & Luckmann (1994, 157) kuvaavat sekundaarisosialisatiota yhteiskunnan institutionaalisten ”osamaailmojen” sisäistämisenä, Ari Antikainen (1998, 104) sosiaalistumisena rooleihin. Kodin ja perheen lisäksi keskeisiksi sosialisatiotekijöiksi nousevat erityisesti vertaisryhmät, media ja koulu (Antikainen 1998, 105).

Sosialisatian prosessia kuvaamaan on kehitetty erilaisia teorioita. Omassa työssäni käytän sosialisatian käsitettä vain taustakäsitteenä, jonka avulla kuvaan taustamuuttujien vaikutusta nuorten kansalaisuuskäsityksiin. Pyrin sen avulla erittelemieni taustamuuttujien lisäksi pohtimaan niiden merkitystä nimenomaan venäläisessä yhteiskunnassa. Monet tutkijat (ks. esim. Nikandrov 1997, Sakwa 1999, 24, Shevtsova 2005, 8, Zorkaia 2009) ovat maininneet koulutusjärjestelmän rappeutumisen yhtenä Neuvostoliiton hajoamisen

seurauksena. Näin ollen onkin mielenkiintoista tarkastella, minkälainen käsitys kansalaisuudesta venäläisille nuorille on muun muassa koulun parissa välittynyt.

Erityisesti kouluun ja kotiin liitetään yleensä myös kasvatuksen käsite. Verrattuna sosialisatioon, joka voidaan nähdä kokonaisvaltaisena suhteellisen suunnittelemtomana prosessina, Pauli Siljander (1997, 10) kuvaa kasvatusta suhteellisen tavoitteellisena toimintana, joka koostuu suunnitelmallisista kasvatustoimenpiteistä. Antikaisen (1998, 104) sanoin ”[k]asvatus voidaan siis nähdä sosialisatation näkökulmasta yksilöiden elämäkulussa rakenteistuvana ja historiallisesti muuttuvana tavoitteisena toimintana uuden sukupolven sosiaalisen ja yksilökehityksen auttamiseksi ja ohjaamiseksi.”

Piattoevan (2005, 42) mukaan Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen vastuu lasten kasvatuksesta julistettiin alkuun kuuluvaksi perheille, mutta myöhemmin erilaisten kasvatusinstituutioiden roolia korostettiin ja kansalaiseksi ja patriootiksi kasvattamisesta tuli yksiä näiden instituutioiden päätehtävistä. Erityisesti muodollisten kasvatukseen keskittyneiden instituutioiden, kuten koulun, harjoittamaa kansalaiskasvatusta voidaan kutsua myös poliittiseksi sosialisatiksi.

Venäläisten opettajien kansalaisuuskäsityksiä koskeneesta tutkimuksesta raportoivat Jacobson Ellis & Brown (2005, 203–205) havaitsivat, että venäläisten opettajien käsityksistä hyvästä kansalaisuudesta nousi erityisen voimakkaasti esiin juuri patriotismi. Opettajien mielestä hyvän kansalaisen tulee olla lojaali isänmaalleen niin hyvinä kuin huonoina aikoina, ahkera työntekijä, rehellinen, reilu ja auttavainen muita kohtaan, noudattaa ja ymmärtää lakeja ja yksilön ja valtion välistä suhdetta. Opettajat kuitenkin mainitsivat ihanteen ja todellisuuden välisestä kuilusta tämän päivän Venäjällä, ja erityisesti vanhemmat opettajat pitivät osasyynä siihen hallinnon ja median välittämää huonoa kuvaa kansalaisuudesta. Neuvostoliitossa hyvän kansalaisen mallia opettaneiden Pioneerien ja Komsomolin tilalle ei ole myöskään kehittynyt yhtä tehokasta vastaavaa järjestelmää, minkä voisi nähdä lisäävän koulun roolia kansalaiseksi kasvamisessa, mutta opettajat eivät pitäneet koulua parhaana kansalaiskasvatuksen ympäristönä. (Jacobson Ellis & Brown 2005, 207.) Jacobson Ellis & Brown (2005, 207) pitävätkin vaikeana päätellä, mikä koulun vaikutus kansalaisuuden kehittymiseen on, jos opettajat itse suhtautuvat siihen niin epäilevästi.

Myös Heater (1990, 203–208) nostaa esiin kolme ongelmaa, joita hyväksi kansalaiseksi kasvattamiseen erityisesti kouluympäristössä liittyy. Ensinnäkin on pohdittava, kuuluuko

sosiaalisten ja poliittisten arvojen opettaminen lainkaan kouluille vai pitäisikö arvot pitää erillään historian ja politiikan opetuksesta. Tämä on kuitenkin lähes mahdotonta, sillä koulut väistämättä välittävät arvoja esimerkiksi materiaalivalinnoillaan ja vallitseehan niissä myös eräänlainen piilo-opetussuunnitelma, joka muun kouluelämän ohella sisältää ja edistää tietynlaista käsitystä hyvästä kansalaisuudesta. Toinen kysymys koskeekin sitä, kuka päättää mitä arvoja koulun pitäisi välittää. Sekä valtiolla, koululla, että vanhemmilla on sanansa sanottavana, mikä saattaa hyvin johtaa myös konflikteihin. Kolmanneksi ongelmana on opetuksen tehokkuus: mitkä ovat keinot ja onko olemassa mahdollisuuksia esimerkiksi käytännön toimintaan. Ylipäänsä voidaan myös pohtia, kuinka paljon koulunkäynnillä lopulta on vaikutusta siihen, millainen kansalainen lapsesta tulee. Kuten todettua, vaikutteita saadaan myös vanhemmilta, mediasta ja ystäväpiiristä.

3 KONTEKSTINA VENÄJÄ

Kuten luvusta 2.2 kävi ilmi, kansalaisuus ei ole Venäjällä kehittynyt lännen tavoin yksilöllisenä asemana. Kurjen ja Nivalan (2006, 20) mukaan Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen entisissä neuvostotasavalloissa on päässyt valtaan yltiöindividualistisia ajatuksia, jotka eivät suoranaisesti ole tukeneet kansalaisten tasavertaisten yhteisöjen kehittymistä. Tasapainottelu maan oman kulttuurihistorian ja pääosin lännestä tulevien vaikutteiden välillä on värittänyt maan kehitystä. Käyn seuraavaksi läpi työn kannalta olennaisimpia yhteiskunnallisia tapahtumia Venäjällä 1990- ja 2000-luvuilla.

3.1 1990-luvun kaaos ja vapaus

Neuvostoliiton hajoamisen jälkeistä aikaa ja oikeastaan koko 1990-lukua Venäjällä on luonnehdittu kaaottiseksi ja jopa anarkistiseksi (ks. esim. Dunlop 2001, 61). Samanaikaiset valtavat taloudellisen ja poliittisen sekä kulttuurisen ja sosiaalisen järjestelmän mullistukset olivat vaikeasti hallittavissa, eikä kellään maan johdosta alkaen tuntunut olevan käsitystä siitä, mihin suuntaan olisi lähdettävä. Nikandrovin (1997, 215) mukaan maan presidentti Boris Jeltsin mainitsi ennen vuoden 1996 presidentinvaaleja Venäjän tarvitsevan uudet kansalliset tavoitteet myöntäen Nikandrovin mielestä käytännössä, että viimeiset viisi vuotta olivat kuluneet vailla suunnitelmia.

Kansalaisyhteiskunnan ja demokraateiksi itseään luonnehtineiden poliitikkojen iso rooli kommunismin ja Neuvostoliiton romahtamisessa loi uskoa siihen, että demokratia ja kansalaisyhteiskunta alkaisivat kukoistaa Venäjällä. Erityisesti sitä toivoivat läntiset valtiot. (Evans 2006, 147.) Demokraattisten perinteiden ja arvojen juurettomuus niin järjestelmässä itsessään kuin ihmisten mielissä (ks. esim. Gibson 1995, Petukhov & Ryabov 2004, 269–270) oli kuitenkin haastava pohja uuden järjestelmän kehittämiseksi. Lilia Shevtsovan (1999, 14) mukaan jo tapa, jolla Neuvostoliitto hajosi, muutaman tekojensa laillisuudesta välinpitämättömän ihmisen aloitteesta, loi suuntaa tuleville epädemokraattisille tavoille hoitaa maan asioita. Demokraattisten mekanismien olemattomuus antoi vanhalle eliitille mahdollisuuden pysytellä vallassa samalla, kun suurimmalle osalle kansasta Neuvostoliiton hajoaminen tuli yllätyksenä mullistaen heidän arkensa ja vieden mennessään heidän historiansa. Vanhan eliitin mukana jäivät elämään myös Neuvostoliiton ja Kommunistisen puolueen aikaiset toimintatavat, kuten

johtajakeskeisyys ja epäjohdonmukaisuus demokraattisten periaatteiden noudattamisessa (Shevtsova 1999, 31).

Demokraatiksi itseään luonnehtinut ja demokraattisen liikkeen avulla valtaan noussut Boris Jeltsin käänsi pian demokraattiselle liikkeelle selkensä (Shevtsova 1999, 14) ja Richard Sakwa (1999, 19) onkin todennut Jeltsinin suhteen demokraattiseen liikehdintään olleen hämärä. Ennen kaikkea Jeltsin oli anti-kommunisti (Shevtsova 1999, 192) ja hän pyrki viemään Venäjää kohti liberaalia markkinataloutta. Ennen poliittisen järjestelmän uudistamista hän ryhtyikin joukkoineen uudistamaan taloutta. Tämän hän on myöhemmin (Jeltsin 1995, 126–7, Dunlopin 2001, 52 mukaan) myöntänyt olleen virhe, sillä hallinnon uudistuksesta tuli poliittisen pelin uhri. Venäjän ensimmäisiä vuosia värittikin kiihkeä taistelu vallasta erityisesti presidentin ja maan parlamentin välillä molempien tavoitellessa ylintä valtaa. Tämä taistelu päättyi Jeltsinin voittoon syksyllä 1993, jolloin presidentin syrjäyttämään pyrkinyt ja tämän hajotettavaksi määräämä parlamentti linnoitautui valkoiseen taloon ja antautui vasta verenvuodatuksen jälkeen (ks. esim. Sakwa 2008c, 52). Igor Klyamkinin ja Lilia Shevtsovan (2001, 15) mukaan demokratiaa käytettiin vuosina 1991–1993 taisteluun vallan monopolista. Myös Sakwa (2008c, 40–45) kuvaa tätä aikaa epäaitona demokratiana.

Jo ennen syksyn 1993 kriisiä Jeltsin turvautui useasti vaikeiden päätösten läpiviemiseksi hänelle annettuun oikeuteen antaa määräyksiä, jotka eivät tarvinneet parlamentin hyväksyntää. Tätä myös joulukuun 1993 uudessa perustuslaissa mainittua oikeuttaan hän tuli Sakwan (2008c, 108) mukaan käyttämään presidenttiytensä aikana yli 1500 kertaa, sen sijaan, että olisi käyttänyt lait ja muut päätöksensä uudessa perustuslaissa duumaksi nimetyn parlamentin kautta (ks. myös Huskey 2001a, 39). Vuoden 1993 perustuslakia on kritisoitu eniten sen luomasta vallanjaon epäsuhdasta presidentin hyväksi (Sakwa 2008c, 66). Määräysoikeuden lisäksi presidentti sai siinä oikeuden nimittää keskeisten hallintoelinten jäseniä, mm. käytännössä koko hallituksen, ja ylipäänsä etuoikeuden tehdä politiikkaa. Hän myös kontrolloi ”voimaministeriöitä” ja johtaa ulkopoliittikkaa. (Sakwa 2008c, 107–108.)

Presidentille paljon valtaa suhteessa parlamenttiin suonut perustuslaki mahdollistaa niin sanotun superpresidenttiyden, vaikka sen toteutumista Jeltsinin aikana voidaankin Sakwan (1999, 6–7) mukaan epäillä. Vahvan presidenttivallan sijasta Sakwa (1999, 7) pitää Jeltsinin ajan ongelmana politiikan epäinstitutionalisoitumista, jossa keskityttiin

juonitteluun, eliittien konflikteihin ja henkilökohtaistuneeseen johtajuuteen. Myös Eugene Huskey (2001b, 87) on sitä mieltä, että mahdollisista tavoitteistaan huolimatta Jeltsin ei onnistunut luomaan täysin presidenttiin nojaavaa systeemiä, sillä maan institutionaalinen rakenne, alueellisten ja taloudellisten eliittien vastustus, laajalle levinnyt korruptio ja Jeltsinin omat taktiikat, varsinkin henkilöstöpolitiikan osalta, takasivat että poliittinen valta pysyi levittäytyneenä ympäri poliittista kenttää. Sakwan (2008c, 65–66) mukaan Venäjän perustuslaki on pohjimmiltaan liberaali, mutta siinä piilevä mahdollisuus autoritaarisuuteen saattaa korostua, mikäli presidentti ei ole liberaalisti suuntautunut.

Itsepäiseksi luonnehditun Jeltsinin toiminta presidenttinä oli vaihtelevaa: halutessaan edistää jotain asiaa hän vei sen läpi, mutta yleensä ottaen hän oli aika passiivinen, samaan aikaan kun Kremlin sisällä käytiin tiukkoja valtataisteluja eri ryhmien välillä. Jeltsin ehkä halusi esittää vahvaa presidenttiä, mutta se oli kuitenkin kaukana todellisuudesta. (Brown 2001, 49.) Ryabov (2004, 180) esittää, että aloittaessaan sodan Tsetsenian kapinallisia vastaan 1994 Jeltsin näki sen mahdollisuutena osoittaa vahvuutensa johtajana, mitä hän tarvitsi saadakseen suosiota ja vahvistaakseen valtiota. Sota yhdessä huonontuneiden elinolosuhteiden kanssa kuitenkin laski hänen suosiotaan (Shevtsova 1999, 117, 121). Laskeva suosio teki Jeltsinistä helpon manipulointikohteen Boris Berezovskin kaltaisille oligarkeille, mikä vähensi ennestään heikkoa lain voimaa Venäjällä (Dunlop 2001, 60).

Sakwa (1999, 27–28) kuvaa, kuinka keskeisiksi vallankäyttäjiksi 90-luvulla nousi valtiontalouden yksityistämisprosesseissa omistuksia haltuunsa saanut joukko ”oligarkkeja”, joilla oli taloudellista ja teollista pääomaa ja suora yhteys hallintoon. Markkinoiden ja valtion välinen ero hämärtyi, sillä monilla oligarkeilla oli kaksoisrooli julkisella ja yksityisellä sektorilla. Myös tämä sai aikaan venäläiselle politiikalle tyypillisen epämuodollisten suhteiden painotuksen muodollisten institutionaalisten rakenteiden sijaan. Valtion heikkouden huomioon ottaen pankkien ja isojen energiayhtiöiden kaltaisista näennäisvaltiollisista toimijoista tuli erityisen tärkeitä. Ne takasivat tuloja, jotka eivät olleet saatavissa verotuksella ja toimivat jossain määrin myös lain toimeenpanijoina pitäen kuitenkin huolta siitä, etteivät lait haitanneet niiden intressejä. (Sakwa 1999, 27–28.)

Oligarkkien rooli politiikassa näkyi hyvin vuoden 1996 presidentinvaaleissa, jolloin muutama heistä teki sopimuksen Jeltsinin tukemisesta toiselle presidenttikaudelle (ks. esim. Sakwa 2008c, 174, Ostrow, Satarov & Khakamada 2013, 342–343). Kiitokseksi

tuestaan oligarkit saivat – enemmän tai vähemmän virallisten sopimusten mukaan – lupauksia mittavista yhtiöomistuksista (Ryabov 2004, 185–186, Ostrow, Satarov & Khakamada 2013, 342–343). Heidän mediaomistuksena mahdollistivat laajan kampanjoinnin Jeltsinin hyväksi (Ryabov 2004, 185) ja kampanjoinnin sävyä ja sisältöä manipuloimalla he kykenivät pelkistämään vaalit valinnaksi hyvän ja pahan välillä (Huskey 2001a, 29). Massiivinen kampanjointi, johon osallistui myös virallinen valtiokoneisto, sai aikaan Jeltsinin uudelleenvalinnan, vaikka se oli näyttänyt erittäin epätodennäköiseltä vielä saman vuoden alussa (Shevtsova 1999, 190–191). Vaaleissa Jeltsinin vahvin kilpailija oli kommunistien Zjuganov, jonka Jeltsin voitti vaalien toisella kierroksella 54 % ääniosuudella (ks. esim. Sakwa 2008c, 175). Shevtsovan (1999, 190) mukaan kansa ei äänestänyt nykyisen puolesta siksi, että he olisivat olleet siihen tyytyväisiä, vaan ennemminkin koska pelkäsivät muutoksen johtavan pahempaan. Vaaleihin liittyneestä manipuloinnista huolimatta on kuitenkin nähty positiivisena, että ne päätettiin ylipäänsä pitää, sillä myös niiden perumista spekulointiin pitkään (McFaul & Petrov 2004, 44–45, Shevtsova 1999, 172) Oligarkit saavuttivat tavoitteensa ja saivat itselleen suosiolliset johtajat pysymään vallassa (McFaul & Petrov 2004, 44, Ryabov 2004, 183–185).

Vaalien lisäksi toivoa demokratiasta loi se, että Jeltsin ei suoranaisesti itse kontrolloinut mediaa, vaan salli sen moniäänisyyden (Ostrow, Satarov & Khakamada 2013, 348). Sarah Oates (2006, 62) kuitenkin huomauttaa, että vaikka Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen Venäjällä säilyi useiden vuosien ajan mielipiteiden moninaisuus mediassa, eri medialähteet toimivat kuitenkin tiettyjen poliittisten ja taloudellisten toimijoiden ääninä, eivätkä niinkään tiedonlähteenä kansalaisyhteiskunnan rakentamiseksi. Median voi siis nähdä olleen vapaata, mutta ei puolueetonta. Erityisesti suureen rooliin noussut televisio viihdetarjontoineen toimi myös keinona paeta todellisuutta ja siihen iso osa kansalaisista turvautuikin (ks. esim. Merridale 2003, 17).

Oligarkkien lisäksi vaikutusvaltaa olivat saaneet Venäjän eri alueiden johtajat, joiden kanssa Jeltsin suosi henkilökohtaisia neuvotteluita, mikä myös osaltaan heikensi poliittisia instituutioita (Sakwa 1999, 25). Sakwan (2008c, 260) mukaan 90-luvun lopulla ainakin yli puolet Venäjään kuuluneen 89 alueen, liittovaltiosubjektin, paikallisesta perustuslaista tai perustamisasiakirjasta rikkoi tavalla tai toisella Venäjän lakia. Alueelliset toimijat hyödynsivät heikkoa valtiota tehdäkseen hyvin vaihtelevaa politiikkaa alueillaan. Alueiden väliset erot hallintojen muodostamisessa ja joidenkin alueiden suurempi autonomia saivat

aikaan hyvin erilaisia poliittisia toimintatapoja toisten ollessa suhteellisen demokraattisia ja toisten autoritaarisia. Sakwa kutsuu tätä jakautuneeksi alueellisuudeksi, jota Jeltsinin tekemät kahdenväliset sopimukset alueiden johtajien kanssa vahvistivat. (Sakwa 2008c, 255–261.)

Rautaesiripun poistuttua myös Venäjän ja lännen suhde sai uusia piirteitä. Jeltsin kykeni voittamaan länsimaisten johtajien ja instituutioiden luottamuksen, sillä ne halusivat tukea Venäjän kehitystä pelätessään pahempaa (Sakwa 1999, 26, myös Shevtsova 1999, 171). Erityisen lämpimät välit Jeltsinillä oli USA:n presidenttinä toimineeseen Bill Clintoniin (ks. esim. Light 2001, 427). Vuosikymmenen lopulla Kosovon kriisi ja entisten Varsovan liiton jäsenmaiden Tšekin, Puolan ja Unkarin liittyminen NATOon viilensivät kuitenkin lännen ja Venäjän välejä. (Light 2001, 423–426, ks. myös Sakwa 1999, 26). Venäjällä ei pidetty USA:n pyrkimyksestä yksinapaiseen maailmaan, mutta sen tarjoama taloudellinen tuki otettiin läpi 90-luvun lämmöllä vastaan (Light 2001, 426–427).

Länsi tuki aktiivisesti myös kansalaisyhteiskunnan kehitystä pyrkien istuttamaan kansalaisten ja hallinnon yhteistyön kulttuuria, lisäämään hyväntekeväisyyttä ja mahdollistamaan vapaaehtoistyön eri muotoja. Lännen tukemat kansalaisjärjestöt ja -toimijat keskittyivät moniin erilaisiin ongelmiin ympäristöasioista ihmisoikeuksiin ja sananvapauteen. Vaikutus demokraattisiin prosesseihin jäi kuitenkin vähäiseksi. (Gudkov, Dubin & Zorkaia 2008, 3.) Lännestä saatava tuki niille, jotka sitä osasivat hyödyntää, loi eroja järjestöjen välille ja väärästi niiden agendoja kohti länsimaista arvomaailmaa, kauemmas paikallisista arvoista. (Ljubownikow, Crotty & Rodgers 2013, ks. myös Salmenniemi 2007, 47.) Kansalaisten usko lännen tarjoamaan malliin demokratiasta ei ollut kovin vahva senkään vuoksi, että länsi tuki Jeltsiniä, jota kansalaiset pitivät heikkona johtajana. (Petukhov & Ryabov 2004, 277.)

Useat tutkijat ovat nähneet pyrkimyksen istuttaa Venäjälle läntistä kansalaisyhteiskuntamallia ongelmallisena (esim. Salmenniemi 2008, Hemment 1998). Ljubownikowin ym. (2013) mukaan valtion vetäytyessä Neuvostoliiton aikaisista tehtävistään kansalaisyhteiskunnan toimijoille avautui mahdollisuus laajentaa tilaansa ottamalla haltuun valtion aiemmin harjoittamia toimintoja. 1990-luvun järjestötoimintaa leimasi kuitenkin paljon myös omien etujen tavoittelemisen ja sotkeutuminen mafiaan. Näiltä säästyneet järjestöt kohtasivat muita neuvostomenneisyyden jälkeensä jättämiä ongelmia, kuten järjestökentän eriytymisen yhden asian ryhmiksi ja kansalaisten yleisen

haluttomuuden vapaaehtoistoimintaan, joka neuvostoaikana oli ollut kaikkea muuta kuin vapaaehtoista. Näin ollen osallistuminen järjestötoimintaan oli hyvin rajallista, mikä taas vähensi järjestöjen painoarvoa. Suvi Salmenniemi (2007, 257–258) on tutkimuksissaan todennut, että pienikokoiset ja laajentumaan pyrkimättömät järjestöt eivät myöskään lisää samalla lailla ihmisryhmien välistä luottamusta, kuin mitä lännessä on sosiaalisen pääoman käsitteeseen liittyen todettu. Sen sijaan ne rakentuvat henkilökohtaisille suhteille ja pitävät kyllä siten sisällään vahvan luottamuksen ja solidaarisen ulottuvuuden. Henkilökohtaiset suhteet ja ystävien ja suvun sisäinen avuliaisuus ovatkin erittäin tärkeässä roolissa Venäjällä edelleen, kuten esimerkiksi Suvi Salmenniemen ja Anna Rotkrichin toimittamasta teoksesta *Suhteiden Venäjä* (2008) käy ilmi.

Venäläisten suhtautumista politiikkaan ja erityisesti demokratiaan on tutkittu paljon (ks. esim. Gibson 1995, Nikandrov 1997, Petukhov & Ryabov 2004). Ihmiset odottivat demokratialta paljon ymmärtämättä uuden järjestelmän epätäydellisyyttä, vaikeutta muuttaa vanhaa järjestelmää niin totaalaisesti ja sitä, että myös läntisissä demokratioissa on ongelmakohtansa. (Petukhov & Ryabov 2004, 267–277.) Petukhovin ja Ryabovin (2004, 271) mukaan venäläiset eivät olleet sisäistäneet demokraattisia arvoja, mikä johti myös demokraattisten uudistusten hidastumiseen. Monet kansalaiset epäilivät demokraattisen rakenteiden sopivuutta Venäjän silloiseen tilanteeseen, vaikka saattoivatkin pitää demokratiaa hyvänä Venäjälle pidemmän päälle. Jeltsinin lähdön jälkeen kolmasosa kansasta oli sitä mieltä, että hänen tarjoamansa individualismi, liberalismi ja läntinen demokratia toimivat vastoin Venäjän pitkän ajan kiinnostusta ja tarpeita. Venäjän ajateltiin olevan jotain erityistä. (Petukhov & Ryabov 2004, 271–278.)

Shevtsova (1999, 51) on todennut, että ihmiset eivät alun perinkään reagoineet kovin aktiivisesti poliittisiin taisteluihin ja pettymys ja apatia levisivät ajan kuluessa. Ylipäänsä useat tutkijat ovat havainneet, että 1990-luvun huonot taloudelliset ajat vähensivät uskoa demokratiaan. Ostrowin ym. (2013, 337) mukaan osa kansasta yhdisti demokratian 90-luvulla yleisiin varkauksiin, köyhtymiseen, korruptioon ja epäjärjestykseen. Demokratiaa pidettiin siis Neuvostoliiton hajoamisen yhteydessä isossa roolissa olleiden demokraattien synonyyminä, vaikka nämä Venäjän demokraatit pyrkivät lopulta itse heikentämään demokratialle ominaista moninaisuutta ja avoimuutta. (Ostrow, Satarov & Khakamada 2013, 339).

Myös autoritaarisen kulttuurin juurtuneisuutta Venäjällä on pohdittu paljon (ks. esim. Gibson 1995). Esimerkiksi Mikhail Molchanov (2002, 132) on kuitenkin kritisoinut autoritaarisuuden näkemistä ainoana mahdollisena poliittisena kulttuurina Venäjällä. Se, että kansa äänesti Jeltsinin jatkokon vuonna 1996, oli Molchanovin (2002, 139) mielestä ennen kaikkea osoitus siitä, että kansa ei kaivannut uutta vallankumousta, vaikka ei nähnyt silloistakaan tilannetta mitenkään ideaalina.

Toisaalta ihmiset myös arvostivat demokratiaa ja vapautta ja pitivät niitä ainoina Jeltsinin ajan hyvinä saavutuksina (Petukhov & Ryabov 2004, 273). Nikandrovin (1997, 222) mukaan demokratiaa pidettiin vapautena ilman vastuuta ja Petukhovin ja Ryabovin (2004, 278) mukaan vapauden ajateltiin olevan vapautta hallinnasta. Tällainen vapauskäsitys kohtaa kuitenkin haasteita. Ensinnäkin se on kovin idealistinen ja toisekseen, siinä unohdetaan että henkilökohtaiset vapaudet tarkoittavat myös vastuuta omista päätöksistä. Tällainen vastuuttomuus saattoi olla peräisin neuvostoajoilta, jolloin ihmisillä ei ollut kannustinta henkilökohtaiseen vastuuseen, vaan sitä vieritettiin ylöspäin ja antauduttiin riippuvaisiksi paternalistisesta valtiosta. (Petukhov & Ryabov 2004, 279.) Myös Jelena Zdravomyslova (2005, 209) on todennut, että ”venäläiselle kansalaisyhteiskunnalle on tyypillistä ihmisten heikko tietoisuus omista oikeuksistaan, yhteiskunnallinen passiivisuus sekä riippuvuus vallanpitäjistä”.

Monissa demokratioissa kansalaiset voivat ilmaista intressinsä poliittisten puolueiden kautta. Venäjällä puolueilla ei ole historiallisestikaan ollut tällaista roolia, johtuen muun muassa Kommunistisen puolueen vallasta Neuvostoliitossa (McFaul 2004, 117). Demokraattinen liikehdintä lopahti jo vuoden 1993 kansanäänestyksen yhteydessä järjestetyissä parlamenttivaaleissa, sillä se ei onnistunut luomaan yhtenäistä ohjelmaa, eikä Jeltsin ollut halukas edustamaan sitä (Sakwa 2008c, 132). 1990-luku oli kyllä periaatteessa mitä moninaisinten poliittisten ryhmittymien aikaa, mutta varsinaisiksi puolueiksi näistä ei moniakaan voinut kutsua, sillä ne olivat olemassa vain hetken ennen vaaleja kadotakseen pian niiden jälkeen. Näillä kansallisesti tai alueellisesti organisoitumattomilla ryhmittymillä ei ollut juuri jäseniä saati puolueohjelmaa, vaan ne palvelivat vain tiettyjen henkilöiden pyrkimystä pysyä vallassa. (Ostrow 2013a, 269.) Laajasta ”puolue”kirjosta huolimatta vain kolme puoluetta onnistui vakiinnuttamaan paikkansa 90-luvulla. Niistä Gennadi Zjuganovin johtama Kommunistinen puolue oli jäsenluvultaan ja myöhemmin myös kannatukseltaan Venäjän suurin puolue. Toinen kannatuksensa vakiinnuttanut puolue oli nationalistinen – ja harhaanjohtavasti nimetty – Liberaalidemokraattinen puolue, jonka

suosio johtui pitkälti sen karismaattisesta johtajasta Vladimir Žirinovskista. Kolmesta pienintä, Jablokoa, on pidetty ainoana aidosti demokraattisena puolueena. (Sakwa 2008c, 132–140.)

Poliittiseen eliittiin ei siis 90-luvulla noustu puoluehistorian myötä, vaan eliitti koostui pitkälti esimerkiksi aluejohtajista, armeijan väestä, akateemikoista ja yrittäjistä. Heidän uriaan tuki puolueuskollisuuden sijasta henkilökohtainen uskollisuus. Eri ammattikunnista ja henkilökohtaisista suhdeverkostoista johtuen eliittien välillä oli hankalaa muodostaa sopuisia ratkaisuja. (Huskey 2001a, 44.) Eliitti myös pyrki pitämään kansan loitolla politiikasta. Valtion vastuuta kansalaisistaan vähennettiin samalla kun kansalaisten velvollisuudet valtiota kohtaan vähenivät. Tämä tavallaan palveli molempia osapuolia, mutta johti kansalaisten keskuudessa lopulta poliittiseen apatiaan ja siihen, että ihmiset keskittyivät huolehtimaan lähipiiristään. Samanaikaisesti eliitti kykeni parantamaan omaa tilannettaan. Poliitiikan elitisoituminen osoitti myös sen, että Venäjältä puuttui keskiluokka, jonka on usein todettu olevan merkityksellinen demokraattisten arvojen puolustaja. (Petukhov & Ryabov 2004, 282–284.)

1990-luvun lopulla tilanne Venäjällä alkoi olla hyvin sekasortoinen. Elokuun 1998 talouskriisi, hallinnon epävakaisuus ja Jeltsinin heikkenevä terveys loivat Kremlistä heikon ja sekasortoisen kuvan. Vallassa olijat näyttivät haavoittuvilta. (McFaul & Petrov 2004, 46–48, ks. myös Shevtsova 2005, 10–14.) Shevtsovan (2005, 11–12) mukaan osa kansasta osoitti jo mieltään palkkojensa maksamattomuutta vastaan, mutta pääosin venäläiset odottivat kärsivällisinä. Käytännössä valtaa piti Jeltsinin ”perhe” eli laajennettu lähipiiri: tytär Tatjana Djatšenko ja hänen läheinen ystävänsä Valentin Jumašhev, Jeltsinin esikuntapäällikkö Aleksander Vološin, oligarkki Roman Abramovitš sekä narujen päävetelijänä pidetty Boris Berezovski (Shevtsova 2005, 17, 25–28). He loivat illuusion hallinnasta vaihtamalla muun muassa pääministeriä useaan otteeseen (Shevtsova 2005, 17–18). Keskeisintä lähipiirille oli löytää luotettava seuraaja perimään Jeltsinin manttelin. Syyskuussa 1998 pääministeriksi nimetty Jevgeni Primakov otti tiukan otteen taloudesta ja pyrki jopa uudistamaan hallintojärjestelmää hallituksen itsenäistymisen suuntaan. Hänellä oli duuman tuki ja hän oli suosittu myös kansan parissa. Jeltsinin perheelle hän kuitenkin näyttäytyi uhkana, joten hänen aikansa siirtyä sivuun koitti kahdeksan kuukauden päästä. Shevtsovan (2005, 30) mukaan monikaan ei arvannut vuoden 1999 elokuussa viidenneksi pääministeriksi 17 kuukauden aikana nimetyn suhteellisen tuntemattoman Vladimir Putinin olevan Jeltsinin perheen lopullinen valinta.

Uusi pääministeri pääsi pian näyttämään kykynsä, sillä vain muutama viikko hänen nimittämisensä jälkeen eri puolilla Venäjää räjähti kerrostaloja, mikä sai kansan tuntemaan olonsa uhatuksi (Shevtsova 2005, 36). Vaikka viranomaisten toiminta kriisissä antoi aihetta teorioihin turvallisuuspalvelu FSB:n osallisuudesta räjähdyksiin (ks. esim. Felštinski & Litvinenko 2007, 57–91) niin tästä saatiin syy hyökätä sylliseksi nimettyjen tšetšeenien tasavaltaan, jossa separatistit olivat jälleen kerran aktivoituneet (Shevtsova 2005, 38). Julistamalla kovasanaisesti sodan näitä kapinallisia vastaan tuntematon pääministeri onnistui vakuuttamaan sekä Jeltsinin lähipiirin että Venäjän kansalaiset (Shevtsova 2005, 37, 43).

Loppuvuosi kului hajallaan olleen valtiokoneiston vahvistamisessa ja vallan keskittämisessä presidentinhallinnon kotipesään Kremliin. Muut mahdolliset presidenttiehdokkaat kommunistien Zjaganovia lukuun ottamatta yritettiin pelata ulos jälleen median mahtia käyttäen. (Shevtsova 2005, 39–42.) Tässä onnistuttiin hyvin, minkä osoitti Jeltsinin lähipiirin vasta perustaman ja Putinin tukeman uuden Yhtenäisyyspuolueen menestys joulukuun 1999 duuman vaaleissa, joissa vain lyhyen aikaa olemassa ollut puolueluomus vailla ideologiaa ja rakennetta sai 23 prosenttia äänistä, mikä oli vain prosenttiyksikön vähemmän kuin Kommunistinen puolue (Shevtsova 2005, 44–48, ks. myös Sakwa 2008c, 176–177). Duumanvaalit olivat vallanpitäjien kannalta onnistuneet ja erotessaan virastaan puolta vuotta ennen presidentinvaaleja uudenvuodenaattona 1999, Jeltsin käytännössä testamenttasi presidenttiyden Putinille (Sakwa 2008c, 177–179).

3.2 2000-luvun vakaus

Presidentti Jeltsinin eron seurauksena vaalit tuli pitää kolmen kuukauden sisällä eli kolme kuukautta niiden normaalia ajankohtaa aiemmin. Pääministeri Putinista tuli siksi ajaksi virkaatekevä presidentti. Heti uuden vuoden jälkeen Putin osoitti lojaalisuutensa Jeltsiniä kohtaan julistamalla entiselle presidentille immuniteetin, joka suojasi häntä rikostutkinnoilta ja -syytteiltä (Shevtsova 2005, 69). Aikaistettujen vaalien johdosta vastaehdokkaiden vaalilyölle ei juuri jäänyt aikaa. Putin nautti valtionelevision takaamasta ruutuajasta ja muusta näkyvyydestä, mikä yhdessä hänelle jo kertyneen suosion kanssa ratkaisi presidentinvaalit jo ensimmäisellä kierroksella hänen hyväkseen ilman virallista kampanjointia (esim. Huskey 2001b, 85, Shevtsova 2005, 72–75, Sakwa 2008c, 177–179.) Vain reilua puolta vuotta aiemmin lähes pimennosta esiin nostettu Putin oli nyt maan

virallinen presidentti. Kansa toivoi hänen tuovan maahan järjestystä ja rauhaa (Shevtsova 2005, 75).

Vuosituhaten vaihteen Venäjää voinee hyvin kuvata kilpailevien eliittien, byrokraattisen järjestelmän, korruption ja harmaan talouden sotkuksi. Jeltsin ei ollut onnistunut saamaan aikaan institutionaalista yhteistyötä ja konsensusta, eikä yhdistämään hajanaista eliittiä. Tämä teki Venäjästä vaikeasti hallittavan. Tätä perintöä Putin pyrki nujertamaan, ei demokraattisten maiden keinoin puolueiden tai sosiaalisten liikkeiden avulla, vaan herättämällä henkiin kuria pitävän ja keskittyneen valtiokoneiston. (Huskey 2001b, 83.) Putin onnistui vetoamaan lähes kaikkiin kansan osiin, minkä lisäksi hänellä oli apunaan valtaan nousun hetkellä vallinnut suhteellisen vakaa taloudellinen tilanne (Shevtsova 2005, 221, 77). Pian hän myös osoitti onnistuvansa hallitsemaan Jeltsinin jälkeensä jättämää kaaosta, mikä vastasi ihmisten toiveeseen järjestyksestä (Shevtsova 2005, 159). Hän peri Jeltsiniltä presidenttivetoisen järjestelmän heikkouksineen ja hyvine puolineen. Presidentin on siinä pidettävä jatkuva kontrolli kaikesta, mutta toisaalta häntä on hyvin vaikea erottaa. (Shevtsova 2005, 78.)

Ensimmäisenä Putin pyrki palauttamaan ruotuun Jeltsinin aikana omavaltaisesti toimineet maan eri alueiden johtajat. Sen lisäksi, että johtajat menettivät paikkansa parlamentin ylähuoneessa ja sen myötä myös rikossuojansa, he joutuivat alistumaan Putinin luomien liittovaltiopiirien kontrolliin, mikä oli luultavasti joidenkin itsevaltioiden alaisten alueiden paikallishallinnoille helpotus. Presidentinhallinnon alaisuudessa toimivien liittovaltiopiirien tarkoituksena oli pitää huoli siitä, että kaikkien 89 liittovaltiosubjektin lait vastaisivat vastedes Venäjän lakeja sekä tarkkailla politiikan toimeenpanoa ja raportoida keskusvallalle mitä alueilla tapahtuu. Rikostutkinnan uhka toimi moniin, sillä harvalla oli sekavan 1990-luvun jälkeen moitteetonta taustaa. Tätä Putinin luomaa hallinnan järjestelmää on kutsuttu vallan vertikaaliksi, josta on tullut yksi hänen hallintonsa ominaispiirre. (ks. esim. Huskey 2001b, 88–91, Shevtsova 2005, 90–93, Sakwa 2008b, Sakwa 2008c, 266–271.)

Alueiden johtajien lisäksi Putinin katse kohdistui oligarkkeihin, jotka olivat rellestäneet läpi 90-luvun ja haalineet vaikutusvaltaa politiikassa (ks. esim. Huskey 2001b, 91). Sekä maan suurimpia energiaresursseja että medioita hallinneet oligarkit saivat päällisin puolin pitää omistuksensa, kunhan osoittivat uskollisuutensa Putinille (Shevtsova 2005, 84). Sen sijaan Putinin ”kummisedäksi” ratkaisevasta vaikutuksestaan Putinin valtaannousussa

luonnehdittu mutta pian leiriä vaihtanut Boris Berezovski ja jo Jeltsinin aikana vallanpitäjille harmia aiheuttanut tuon ajan itsenäisimpänä pidetyn monimediayhtiö Media-Mostin omistanut Vladimir Gusinski saivat tuoretta vallanpitäjää kritisoituaan huomata tämän halun kontrolloida kritikkojaan (Shevtsova 2005, 83, 94). Lännessä tunnetuimmaksi tapaukseksi kritiikin hiljentämisestä nousi öljy-yhtiö Jukosin johtajan Mihail Hodorkovskin vangitseminen. Hänen tekemistään rikoksista tuskin on epäilystä, mutta tapausta on pidetty osoituksena Putinin ja Venäjän hallinnon valikoivasta tavasta puuttua näihin rikoksiin. Poliittisesti aktivoituneen Hodorkovskin vangitseminen osoitti muullekin bisneseliitille, että heidän on turha pyrkiä puuttumaan maan politiikkaan. Kansan suhtautuminen tapahtumiin oli kaksinainen – yhtäältä asenteet oligarkkeja kohtaan olivat hyvin kielteisiä mutta toisaalta myös ymmärrettiin tapauksen poliittinen ulottuvuus. Hodorkovskin pyrkimystä avoimuuteen ei pidetty hänen likaisen taustansa vuoksi uskottavana. (Shevtsova 2005, 275–282.) Yhtä epäuskottavana demokratian puolestapuhujana oli pidetty myös aiemmin Putinille selkensä kääntänyttä Berezovskia (Shevtsova 2005, 113).

Oligarkkien epäsuosio kansan parissa edesauttoi myös kriittisen median hiljentämistä, mikä tapahtui sekä suurin että epäsuurin keinoin (Ryabov 2004, 189–190). Lukuisten yksityisten kanavien ollessa oligarkkien omistuksessa kansan oli helpompi hyväksyä myös niiden toimintaan puuttuminen (Shevtsova 2005, 94–95). Ryabov (2004, 192) toteaa, että Jeltsinin loppuaikoina kritiikkiä esittämään tottunut media ei enää kiinnostanut ihmisiä, jotka halusivat vaihteeksi vaalia rauhaa ja luottamusta. Putinin edustaessa mahdollisuutta ihmisten kaipaamaan järjestykseen, hänen kritisoijistaan ei Petukhovin ja Ryabovin (2004, 289) mukaan kansan parissa pidetty (ks. myös Shevtsova 2005, 110), mikä vähensi myös poliittisen opposition mahdollisuuksia. Oatesin (2006, 57) mielestä media ei Venäjällä ole toiminut vapaan keskustelun alueena. Median keskittyminen yksilöihin ja sen yleisesti luoma negatiivinen kuva oppositiojohtajista on heikentänyt myös puolueiden kehitystä. Oikeaa sisällöllistä keskustelua ei ole käyty ja kansalaisille on välittynyt kuva puolueista skandaalipesäkkeinä. Huolestuttavaa on myös se, että siinä missä hallintoa vastustavat poliitikot ovat saaneet medialta lähinnä negatiivista huomiota, toisista on uutisoitu vain positiivisesti. (Bacon 2006, 67.) Petukhov ja Ryabov (2004, 289–290) ovat havainneet, että Putinin aikana myös kansa alkoi pitää opposition roolina hallinnon auttamista sen kritisoimisen sijaan.

Vladimir Gel'manin (2008, 913) mukaan puolueet Venäjällä kärsivät 90-luvulla alikehittyneisyydestä, mutta 2000-luvulla niistä tuli tärkeimpiä tekijöitä valtakunnan ja alueiden politiikassa. Ei kuitenkaan voida puhua demokraattiselle politiikalle keskeisestä puolueiden välisestä kilpailusta, sillä Putinin aikana kilpailu käytännössä katosi ja puolueista tuli Kremlin kontrolloimia (Gel'man 2008, 913). Vaikka vaaleissa esiintyy nykyäänkin useampia puolueita, niistä perinteikkäämmät Liberaalidemokraatit ja Kommunistinen puolue molemmat melko avoimesti tukevat Putinin politiikkaa (Ostrow 2013b, 270–271). Muitakin poliittisia ryhmittymiä sallitaan niin kauan kuin niillä ei ole mahdollisuuksia voittaa (Ostrow 2013b, 271). Liberaaleimmat puolueet, kuten Jabloko, eivät ylittäneet joulukuun 2003 duumanvaaleissa äänikynnystä. Yhtenäiseksi Venäjäksi nimensä muuttanut valtapuolue sen sijaan sai duumaan vakaan enemmistön, mikä käytännössä mahdollisti Putinille lainsäädäntövallan. (Sakwa 2008c, 191.) Puolueen kuuliaisuutta presidentille saattoi lähes verrata Neuvostoliiton aikaisen kommunistipuolueen toimintaan (Huskey 2001b, 93).

Vuoden 2004 presidentinvaaleihin mennessä Putin oli saavuttanut niin vakaan suosion, että vaalien uskottavuuden lisäämiseksi hallinnolla tuli kiire saada vaaleihin muita ehdokkaita aiempien kestoehdokkaiden, liberaalidemokraattien Žirinovskin, kommunistien Zjuganovin ja Jablokon Javlinskin kieltäytyttyä eri syistä asettumasta ehdolle (Shevtsova 2005, 299). Odotetusti Putin kuitenkin voitti vaalit ensimmäisellä kierroksella saaden yli 70 prosenttia äänistä (ks. esim. Shevtsova 2005, 302). Sakwan (2008c, 183) mukaan Putin säilyi kansallisen yhtenäisyyden ja paremman elämän tavoittelun symbolina.

Toisaalta, kuten McFaul ja Petrov (2004, 53) huomauttavat, myös vakiintuneimmissa liberaaleissa demokratioissa vallanpitäjät pysyvät usein pitkään samoina, joten Venäjää ei parane tuomita yksin sen perusteella. Joka tapauksessa Venäjällä valtion vahva valta ja ote mediasta ovat antaneet vallanpitäjille tavallista enemmän etumatkaa muihin nähden. Lisäksi lähes kaikkiin Venäjän vaaleihin kohdistuneet epäilyt vaalivilpistä ovat vaikuttaneet niiden uskottavuuteen. Kuvernöörin ja muiden alueellisesti valittujen pormestareiden syrjään siirtäminen ovat olleet osoituksia ihmisten tahdon väheksymisestä. Valtion rooli suhteessa yhteiskuntaan on korostunut jatkuvasti, mikä on huolestuttavaa. (McFaul & Petrov 2004, 53–54.) Erityisesti Ostrow (2013b, 334) suhtautuu erittäin kriittisesti vuoden 1996 jälkeisiin Venäjällä pidettyihin vaaleihin pitäen niitä kaikkea muuta kuin vapaina tai reiluin. Vaalit ovat kuitenkin tärkeät, ihmiset haluavat niitä ja vallanpitäjät tarvitsevat niitä näennäisdemokratian ylläpitoon (McFaul & Petrov 2004, 55).

Putinin tuomasta vakaudesta huolimatta Venäjää koettelivat 2000-luvun alussa isot onnettomuudet, kuten ydinsukellusvene Kurskin uppoaminen vuonna 2000 ja terrori-iskut, kuten Moskovan teatterikaappaus 2002 ja Beslanin koulukaappaus 2004. Varsinkin nämä pahimmillaan satoja uhreja vaatineet tapaukset ja viranomaisien toiminta niissä järkyttivät kansaa, mutta useimmiten hallinto onnistui kääntämään tilanteen presidentin eduksi. Shevtsovan (2005, 254) mukaan tämä antoi vaikutelman siitä, että hallinto välitti enemmän omasta maineestaan kuin tavallisten venäläisten elämästä. Presidentin suosio kuitenkin jopa nousi erityisesti tšetšeenikapinallisten (oletettavasti) tekemien terrori-iskujen jälkeen, mikä antoi mahdollisuuden koventaa otteita sissisodaksi muuttuneessa Tšetšenian sodassa (Shevtsova 2005, 255, 388–390).

Putin vakuutti, että Beslanin tapauksessa kyseessä oli kansainvälinen terrorismi (Shevtsova 2005, 390), jonka määrittäminen yhteiseksi viholliseksi oli lähentänyt entisten vihollisten Venäjän ja USA:n välejä ennennäkemättömällä tavalla. Lähentyminen vaikutti olevan ennen kaikkea Putinin oma idea, sillä osa Venäjän poliittisesta eliitistä suhtautui lähentymiseen skeptisesti. Varsinkin Putinin julistus Venäjän valmiudesta toimia USA:n apurina aiheutti vastustusta kotimaassa. (Shevtsova 2005, 204–207.) Putinin ulkopolitiikkaa ohjasi vahvasti myös talous ja varsinkin EU:sta oli tullut merkittävä kauppakumppani Venäjälle (Sakwa 2008c, 372, 387). 2000-luvun edetessä pidemmälle Venäjän ja lännen välit alkoivat kuitenkin jälleen rakoilla. NATOn jatkuvaa hivuttautumista entisen Neuvostoliiton alueelle ei katsottu Venäjällä hyvällä, eikä Venäjän otteita esimerkiksi Georgiassa vuonna 2008 nähty hyväksyttävänä lännessä. Putinilla oli selkeästi pyrkimys palauttaa Venäjän kansainvälinen uskottavuus ja olla tasavertainen kumppani USA:n kanssa, joka taas ei ollut valmis myöntämään Venäjälle tätä roolia (Shevtsova 2005, 273).

Putin pyrki siis integroimaan Venäjää länteen mutta hän, sen paremmin kuin muukaan Venäjän poliittinen luokka, ei ollut valmis luopumaan omasta tavastaan johtaa Venäjää, eikä länsi ollut valmis Venäjän integroitumiseen sen omille ehdoilla (Shevtsova 2005, 261, 335, 400–401). Maan hallinnon ohjatun demokratian ohjelman (ks. esim. Shevtsova 2005, 179–185) epäselvä suhde demokratiaan aiheutti paljon keskustelua (Sakwa 2008b, 882). ”Demokratian ohjaaminen” näkyi poliittisten oikeudenkäyntien ja median vapauden rajoittamisen lisäksi muun muassa kuvernöörivaalien perumisena ja siirtymisenä presidentin nimittämiin kuvernööreihin (Shevtsova 2005, 390–391) sekä pyrkimyksenä

valjastaa kansalaisyhteiskunta toimimaan yhteisymmärryksessä hallinnon kanssa (ks. esim. Shevtsova 2005, 184–185, Evans 2006, Ljubownikow, Crotty & Rodgers 2013).

Dzhibladzen (2005, 185–186) mukaan Putinin aikana lisääntyneen vallan keskittämisen ja autoritarisoitumisen on nähty johtuvan halusta modernisoida Venäjän talous pikavauhtia, jotta maa saisi kiinni jälkiteollisten maiden kehitystason. Dzhibladze (2005, 186) myös kuvaa, kuinka Putinin hallinnon tehostamisen nimissä muodostamat valtakeskittymät ovat rajoittaneet kansalaisten vaikutusmahdollisuuksia entisestään. Ohjatun demokratian nimissä Kremlin suoraan valvontaan ovat päätyneet mm. parlamentti, aluehallinto, poliittiset puolueet, media ja yrittäjäjärjestöt. Itsenäinen ja monimuotoinen yhteiskunnallinen elämä on nähty uhkana poliittiselle vakaudelle eikä suinkaan terveen ja dynaamisen kehityksen edellytyksenä. Vaikka Putin julkisesti onkin korostanut demokraattisten instituutioiden ja kansalaisjärjestöjen tärkeyttä, järjestöjä koskevien lakien kiristäminen on pakottanut ne toimimaan osittain pimeästi, jolloin valtio on halutessaan voinut osoittaa niiden rikkoneen lakeja (esimerkiksi verotukseen liittyen). (Dzhibladze 2005, 186–187.) Putin on myös osoittanut epäluuloa ulkomailta rahoitusta saavien järjestöjen toimintaa kohtaan syyttäen niitä välinpitämättömyydestä kansalaisten todellisia tarpeita kohtaan. Viranomaiset ovat epäilleet näiden järjestöjen levittävän vahingollisia ulkomaisia vaikutteita ja edistävän Venäjän vastaisia päämääriä. (Dzhibladze 2005, 189.)

Voimakkain kritiikki Venäjän hallintoa kohtaan vaikuttaa kuitenkin tulevan ulkomailta. Eurooppa on osoittanut huolta autoritaarisuuden lisääntymisestä ja ihmisoikeuksien tilasta Venäjällä (Shevtsova 2005, 317). Varsinkin valtakautensa alussa Putin pyrki ensisijaisesti tuomaan Venäjän läntisten valtioiden rinnalle ja olemaan korostamatta monien kansalaisten ja joidenkin tutkijoiden suosimaa ajatusta Venäjän erityisyydestä eli Venäjän ratkaisevasta erosta länteen (Shevtsova 2005, 169, 346, Sakwa 2008a, 210–213, Sakwa 2008c, 378). Putinin aikana on nähty Venäjän kunnian nostatusta Neuvostoliiton hengessä, mikä on omiaan palauttamaan venäläisten 90-luvulla kadoksissa ollutta kansallistuntoa (ks. esim. Shevtsova 2005, 144–145, Sakwa 2008c, 360). Mielipidetutkimuksissa venäläiset ovat ilmaisseet arvostavansa järjestystä enemmän kuin henkilökohtaisia vapauksia (Riasanovsky & Steinberg 2005, 650), mikä selittynee sillä, että järjestyksellä, kuten palkkojen maksulla ajallaan, on enemmän vaikutusta heidän arkeensa.

Väistyessään vuonna 2008 ajallaan presidentin paikalta Putin noudatti perustuslakia, joka rajaa presidentin peräkkäiset kaudet kahteen. Putinista tuli Venäjän pääministeri, ja hänen

tukemansa ehdokas Dmitri Medvedev valittiin ensimmäisellä kierroksella yli 70 prosentin kannatuksella maan uudeksi presidentiksi. Sakwa (2008b, 889) kuitenkin pitää Putinin siirtymää pääministeriksi yhtenä osoituksena perustuslaillisuuden hengen puuttumisesta Venäjällä, sillä siirtymän yhteydessä myös pääministerin valtuuksia vahvistettiin, vaikka Venäjä säilyikin presidenttivaltana. Presidentiksi valittu Medvedev ilmaisi jatkavansa Putinin linjaa, vaikka häntä pidettiin myös uudistushenkisenä ja sovittelevampana kuin edeltäjänsä (Sakwa 2008b, 893–896). Vallan saattoi katsoa vaihtuneen Venäjällä vain nimellisesti.

4 AINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄT

Tässä luvussa esittelen tutkimuskysymykseeni liittyvän aineiston ja analyysimenetelmät ja kertaan tutkimuskysymykseni.

4.1 Aineistoina kansainväliset CIVED 1999 ja ICCS 2009 -tutkimukset

Pääasiallisena aineistona käyttämäni ICCS 2009-tutkimus on IEA (International Association for the Evaluation of Educational Achievement) -järjestön organisoima kansainvälinen arviointitutkimus. Sen englanninkielinen nimi International Civic and Citizenship Education Study on suomeksi käännetty ”Nuorten yhteiskunnallisen osaamisen, osallistumisen ja asenteiden tutkimukseksi”. Tutkimuksen tarkoituksena on ollut selvittää millaiset valmiudet nuorilla on toimia ja osallistua aktiivisina kansalaisina nykypäivän yhteiskunnassa. Tutkimus on selvittänyt nuorten yhteiskunnallisen tietämyksen tasoa, heidän asennoitumistaan kansalaisuuteen ja kansalaisyhteiskuntaan sekä valmiuttaan ja halukkuuttaan toimia sen oma-aloitteisina jäseninä. ICCS 2009-tutkimus on 38 maan yhteishanke, jota on koordinoanut kansainvälinen konsortio johtajanaan Australian Centre for Educational Research (ACER). Tutkimus pohjautuu keskeisiltä osin vastaavanlaiseen CIVED-hankkeeseen (IEA Civic Education Study) vuodelta 1999, mikä mahdollistaa nuorten tietämyksen ja asenteiden muutosten vertailun 10 vuoden aikajänteellä. (Suoninen, Kupari & Törmäkangas 2010, 7.) Venäjän osalta vertailukelpoisuutta heikentää hieman se, että vuoden 1999 tutkimukseen osallistuneiden venäläisten nuorten keski-ikä oli 15,1 vuotta, kun kansainvälisenä kohderyhmänä tutkimuksessa olivat 14-vuotiaat (Torney-Purta et al. 2001, 33). Vuonna 2009 aineiston venäläisnuorten keski-ikä oli 14,7. Koska molempina vuosina Venäjän osuus muilta osin täyttää tutkimuksen kansainväliset ja korkeat standardit, en näe estettä käyttää vuoden 1999 aineistoa vertailukohteena tutkielmassani.

Tarkat tiedot molempien tutkimusten teknisestä toteutuksesta löytyvät niiden teknisistä raporteista IEA Civic Education Study Technical Report 2004 (Schulz & Sibberns 2004) ja ICCS 2009 Technical Report 2011 (Schulz, Ainley & Fraillon 2011). Tutkimusten keskeisimmät kansainväliset tulokset käsitellään niiden pääraporteissa Citizenship and Education in Twenty-eight Countries (Torney-Purta et al. 2001) sekä ICCS 2009 International Report: Civic knowledge, attitudes, and engagement among lower-secondary school students in 38 countries (Schulz et al. 2010). CIVED-aineisto on kerätty huhti-

toukokuussa 1999 ja ICCS-aineisto huhti-kesäkuussa 2009. Aineistot olen ladannut IEA:n sivuilta SPSS-ohjelmaan käyvässä muodossa ja niihin tekemäni muutokset käyn läpi luvussa 4.4. Apuna aineistonkäsittelyssä minulla on ollut tutkimusten suomenkieliset kyselylomakkeet ja käytän niiden sanamuotoja aineistoon viitattessani. CIVED ja ICCS - tutkimusten kansainvälisiin standardeihin kuuluu, että käytetyt kyselylomakkeet on käännetty kohdemaan kielelle, kuitenkin niin, että muun muassa lomakkeiden vastaavuudesta alkuperäisten englanninkielisten lomakkeiden kanssa on pidetty kiinni. Tarkempia tietoja kieli- ja kulttuurierojen huomioimisesta löytyy teknisistä raporteista (Schulz & Sibberns 2004, 28–29, Schulz, Ainley & Fraillon 2011, 51–58).

Molempien tutkimusten otannat suoritettiin pääosiltaan samalla tavalla. Kuvaan seuraavaksi tarkemmin enemmän käyttämäni ICCS-tutkimuksen otannan vaiheita. ICCS 2009 -tutkimuksen aineisto on kerätty koe- ja kyselylomakkeilla osallistujamaiden koulujen kahdeksannen luokan oppilailta, heidän opettajiltaan ja osallistujakoulujen rehtoreilta. Tutkimuksen otanta on suoritettu kaksivaiheisena siten, että ensimmäisessä vaiheessa mukaan valittiin koulut ottamalla huomioon oppilaiden lukumäärä kahdeksannella luokalla. Tämän jälkeen kustakin koulusta valittiin yksi kahdeksannen vuosiluokan opetusryhmä yksinkertaisella satunnaisotannalla. Kunkin maan otoksen tuli käsittää vähintään 150 koulua ja 3000–4500 oppilasta. Opettajakyselyyn vastaamaan valittiin satunnaisvalinnalla 15 opettajaa otoskoulun kahdeksatta luokkaa opettavista. Alle kahdenkymmenen kahdeksatta luokkaa opettavan opettajan koulusta vastaamaan valittiin kaikki. Tämän lisäksi kunkin kohdemaan tutkijoilta on pyydetty selvitys yhteiskunnallisen opetuksen järjestämisestä ja asemasta opetussuunnitelmassa. (Schulz et al. 2010, 24–29.) Vastausprosentti venäläisten osalta oli molempina vuosina 97 % (Torney-Purta et al. 2001, 34, Suoninen, Kupari & Törmäkangas 2010, 155).

Tulokset ovat yleistettävissä CIVED 1999 ja ICCS 2009 -tutkimusten kohteina olleisiin perusjoukkoihin eli kahdeksannen luokan oppilaisiin sillä huomiolla, että vuonna 1999 tutkimukseen osallistuneiden nuorten keski-ikä Venäjällä ylitti lievästi kansainvälisessä tutkimuksessa määritellyn standardin eli 15 vuotta. Viitattessani ”venäläisnuoriin” tai ”nuoriin” tässä tutkielmassa, tarkoitan kunkin vuoden kahdeksasluokkalaisia nuoria, en kaikkia venäläisiä nuoria.

4.2 Tutkimuskysymykset

Ensimmäinen tutkimuskysymykseni kuuluu *miten venäläisten kahdeksaluokkalaisten nuorten käsitykset hyvän kansalaisen toiminnasta ovat muuttuneet vuodesta 1999 vuoteen 2009*. Toiseksi selvitän vuoden 2009 aineiston perusteella, *minkälaista kansalaisuutta venäläisten kahdeksaluokkalaisten nuorten käsitykset hyvän kansalaisen toiminnasta ilmentävät ja kolmanneksi mitkä taustatekijät vaikuttavat venäläisten kahdeksaluokkalaisten nuorten kansalaisuuskäsityksiin*.

4.3 Tilastolliset menetelmät

Käytän työssäni tilastollisia menetelmiä. Ensimmäiseen tutkimuskysymykseen paneudun *ristiintaulukoimalla* eri vuosien vastaukset rinnakkain ja vertailemalla vastausten prosenttiosuuksia. Näiden välisen muutoksen merkitsevyys voidaan ilmaista *Khiin neliö* -testisuureen todennäköisyydellä, joka osoittaa todennäköisyyden sille, että muuttujat olisivat toisistaan riippumattomia (Metsämuuronen 2005, 333). Toisin sanoen sillä mitataan tässä sitä, pitävätkö venäläisnuoret hyvän kansalaisen toiminnasta esitettyjä väitteitä erilailla tärkeinä eri vuosina. Mikäli esitetty p-arvo on alle 0.05, sitä pidetään melkein merkitseväenä, sillä virhepäätelmän todennäköisyys on silloin alle 5 %. P-arvon ollessa alle 0.001 muutoksen voidaan katsoa olevan erittäin merkitsevää. (Metsämuuronen 2005, 416.)

Toisessa tutkimuskysymyksessä olen käyttänyt faktorianalyysiä. *Faktorianalyysillä* tutkitaan muuttujien yhteisvaihtelua eli sen avulla voidaan havaita, millä muuttujilla on keskenään samanlaista vaihtelua, ja mitkä muuttujat ovat toisistaan riippumattomia (Nummenmaa 2009, 397). Faktorianalyysissä yhteen latautuvista muuttujista on usein mahdollista muodostaa keskiarvoestimoituja summamuuttujia (Jokivuori & Hietala 2007, 116). Yhteen latautuvien muuttujien sisäistä yhdenmukaisuutta eli reliabiliteettia mitataan Cronbachin alfalla (Jokivuori & Hietala 2007, 103). Aineistosta muodostamani summamuuttujat käsittävät siis kunkin vastaajan vastausten keskiarvon summamuuttujaan sisällytetyistä kysymyksistä ja saavat täten arvon välillä 1-4.

Olen tehnyt myös muista aineiston kysymyksistä erilaisia asenteita ja arvoja kuvaavia summamuuttujia, joita käytän apuna tulkitessani nuorten kansalaisuuskäsityksiä. Näitä yhteyksiä tarkastelen korrelaatiokerroimen avulla. *Korrelaatiokerroin* ei kerro mitään asenteiden syy-seuraus-suhteesta vaan se kuvaa yksinkertaisesti sitä, kuinka voimakkaasti

asenteet liittyvät toisiinsa. Käytän luomieni summamuuttujien välisten korrelaatioiden mittaamiseen Pearsonin tulomomenttikorrelaatiokerrointa, joka voi saada arvoja välillä -1 ja 1. Mitä lähempänä arvo on nollaa, sitä vähemmän muuttujilla on yhteyttä. (Metsämuuronen 2005, 345.) Korrelaatiokertoimiin perustuva tarkastelu toimii työssäni puhtaasti avustavassa roolissa. Muita yhteiskunnallisia asenteita ja arvoja kuvaavat summamuuttujat ja niiden ja eri kansalaisuuskäsitysten yhteyttä kuvaava korrelaatiomatriisi löytyvät liitteistä 1 ja 2.

Myöhemmin kansalaisuuskäsityksiä kuvaavat summamuuttujat toimivat selitettävänä muuttujina *linearisessa regressioanalyysissä*, jonka avulla tutkitaan selittävien muuttujien vaikutusta selitettävään muuttujaan. Selittävinä muuttujina toimivat erilaiset aineiston mahdollistamat taustamuuttujat. Selittävien muuttujien tulee olla riippumattomia eli itsenäisiä muuttujia, ja niiden suhteen selitettävään eli riippuvaan muuttujaan tulee olla lineaarinen, eli toisen arvon muuttuessa myös toisen arvo muuttuu. (Jokivuori & Hietala 2007, 40.)

Käyttämäni taustamuuttujat voi jakaa viiteen eri kategoriaan (Taulukko 1), jotka kuvaavat nuoren itsensä lisäksi eri sosialisatiotekijöitä nimenomaan kansalaisuuteen liittyvissä kysymyksissä. Kuten todettua, taustamuuttujat toimivat selittävinä tekijöinä mallissa, jossa pyrin selvittämään niiden vaikutusta nuorten käsityksiin kansalaisuudesta. Osa taustamuuttujista on sukupuolen ja asuinpaikan koon kaltaisia yksiselitteisempiä muuttujia, kun taas toisissa nuoret ovat vastausvaihtoehtojen pohjalta arvioineet esimerkiksi kuinka kiinnostuneita heidän vanhempansa ovat politiikasta ja yhteiskunnallisista asioista, ja kuinka usein oppitunneilla tapahtuu lueteltuja asioita, kun käsitellään poliittisia ja yhteiskunnallisia asioita. Nämä kysymykset vastausvaihtoehtoineen eivät ole parhaita muuttujia lineaarisen regressioanalyysin taustamuuttujiksi, sillä vastausvaihtoehtojen välinen muutos ei ole selkeästi ilmaistavissa jonain yksikkönä. Kouluun liittyvässä kysymyksessä vastausvaihtoehtoina olivat: ei koskaan, harvoin, toisinaan tai usein. Vastaavasti kodin, vertaisryhmien ja median kategorioiden alle menevissä keskusteluja, uutisten seuraamista ja harrastusryhmään osallistumista koskevissa taustamuuttujissa vastausvaihtoehdot olivat: en koskaan tai hyvin harvoin, kuukausittain (vähintään kerran kuukaudessa), viikoittain (vähintään kerran viikossa) ja päivittäin tai lähes päivittäin. Nämä muuttujat ovat nähdäkseni ”hyviä järjestysasteikollisia” muuttujia (ks. esim. Metsämuuronen 2005, 62) ja voivat siten toimia taustamuuttujina lineaarisessa regressioanalyysissä. Tulee myös muistaa, että tässä tapauksessa selittävien ja selitettävien

muuttujien välistä vaikutussuuntaa ei pystytä ehdottomasti todistamaan, mutta voidaan kuitenkin olettaa, että esimerkiksi nuorten havainnoilla oppituntien kulusta on vaikutusta heidän kansalaisuuskäsityksiinsä.

TAULUKKO 1 Linearisessa regressioanalyysissä käytetyt taustamuuttujat sosialisatiotekijöiden mukaan jaoteltuina

Nuori	Koti	Vertaisryhmät	Media	Koulu
Sukupuoli	Kodin sivistystaso	Poliittisista ja yhteiskunnallisista asioista	TV-uutisten katselu	Oppilaat voivat olla eri mieltä kuin opettaja
Asuinpaikan koko	Äidin koulutustaso	keskusteleminen kavereiden kanssa	Uutisten lukeminen sanomalehdestä	Opettaja kannustaa itsenäisiin päätöksiin
Uskontoon kuuluminen	Isän koulutustaso	Muiden maiden asioista	Uutisten seuraaminen internetistä	Opettaja rohkaisee ilmaisemaan mielipiteitä
Oma odotettu koulutustaso	Äidin kiinnostus poliittisiin ja yhteiskunnallisiin asioihin	keskusteleminen kavereiden kanssa		Oppilaat ottavat puheeksi ajankohtaisia poliittisia tapahtumia
	Isän kiinnostus poliittisiin ja yhteiskunnallisiin asioihin	Harrastusryhmään osallistuminen		Oppilaat ilmaisevät enemmistöstä eriäviä mielipiteitä
	Poliittisista ja yhteiskunnallisista asioista keskusteleminen vanhempien kanssa			Opettajat kannustavat keskustelemaan muunmielisten kanssa
	Muiden maiden asioista keskusteleminen vanhempien kanssa			Opettajat esittelevät asioiden eri puolia

Keskustelujen käymistä koskevissa kysymyksissä huomattava osa vastasi ”en koskaan tai hyvin harvoin”, joten jakauma oli vino siihen suuntaan. Kaikissa muissa, paitsi dikotomisissa sukupuolta ja uskontoon kuulumista koskevissa kysymyksissä, on kuitenkin havaittavissa suunta (jotain tapahtuu tai on enemmän tai useammin), mikä mahdollistaa

linearisessa regressioanalyysissä keskeisen beta-kertoimen tulkinnan. Vaikka taustamuuttujien käyttö ei ole aivan ongelmaton, ne tuovat kuitenkin tärkeän ja selitysvoimaisen lisän analyysiin. Ongelmallisimpia kysymyksiä vanhempien kiinnostuksesta ja tapahtumista oppitunneilla pidän nuorten havaintoina heitä ympäröivästä todellisuudesta ja tarkastelen, miten ne vaikuttavat heidän käsityksiinsä.

4.4 Aineistoon tehdyt muutokset

Kysymys hyvän tai kunnan kansalaisen toiminnasta on esitetty lähes vastaavassa muodossa sekä ICCS 2009 että CIVED 1999 -tutkimuksissa. Vuoden 2009 aineiston kokonaishavaintomäärä on 4295 ja valitsemisani kysymyksissä puuttuvien havaintojen määrä vaihtelee välillä 0,5–2,2 % vastauksista. Vuoden 1999 kokonaishavaintomäärä on 2129 ja yhtenä vastausvaihtoehtona oli ”En osaa sanoa”, mitä en ole ottanut mukaan tarkasteluun, vaan olen koodannut sen puuttuvaksi. Puuttuvien havaintojen määrä on täten hieman suurempi kuin vuonna 2009, vaihdellen välillä 1,2–7,6 %. Yli 5 % vastauksista puuttuu kysymyksissä, jotka koskevat puolueen jäsenyyttä (7 %), valtiovallan kunnioitusta (5,1 %) ja poliittisiin keskusteluihin osallistumista (7,6 %).

Vuosien välistä vertailua varten olen kääntänyt vuoden 2009 Likert-asteikolliset vastaukset niin, että 1 = ei lainkaan tärkeää, 2 = ei kovinkaan tärkeää, 3 = melko tärkeää ja 4 = erittäin tärkeää. Näin ollen väitteen tärkeys kasvaa luvun kasvaessa, kun alkuperäisessä asteikossa se oli toisin päin. Myös muille käyttämilleni vuoden 2009 aineiston kysymyksille olen tarvittaessa tehnyt vastaavan käännöksen. Vuoden 1999 asteikko oli valmiiksi niin päin, että suurempi luku kertoi suuremmasta tärkeydestä.

Kolmannen tutkimuskysymyksen kohdalla tarkastellessani taustamuuttujien vaikutusta erilaisiin kansalaisuus käsityksiin olen lisännyt aineistossa valmiiksi oleviin taustamuuttujiin ICCS 2009 -tutkimukseen kuuluneesta rehtorikyselystä tiedon paikkakunnan koosta. Lisäksi olen muokannut alkuperäisen aineiston koulutukseen liittyviä taustamuuttujia kansainvälisen ISCED-asteikon Venäjän kaavion mukaisesti helpommin ymmärrettäväksi (UNESCO). Vanhempien osalta tämä tarkoittaa sitä, että alkuperäisellä asteikolla kolme tai sen alle saaneet arvot tarkoittavat alinta koulutustasoa, joka on ammattikoulu tai alempi; arvon neljä saaneet olen koodannut spesialisteiksi, mikä tarkoittaa Venäjän heikohkoa vastinetta Suomen ammattikorkeakouluille ja arvon viisi saaneet on koodattu yliopistokoulutukseksi. Nuorten osalla logiikka on muuten sama, mutta ammattikouluksi tai alemmaksi on koodattu kaksi tai sen alle saaneet arvot.

5 HYVÄ KANSALAISSUUS MUUTOKSESSA

Ensimmäisenä tarkastelen millainen muutos on tapahtunut kahdeksaluokkalaisten venäläisnuorten suhtautumisessa hyvän kansalaisuuteen kuuluvaan toimintaan vuosien 1999 ja 2009 välillä. Tulokset on tiivistetty taulukkoon 2, josta näkyy myös muutoksen suuruus prosenttiyksikköinä ja Khiin neliöllä laskettu tilastollinen merkitsevyys. ICCS 2009 -tutkimuksen raportissa vertailtiin hyvän kansalaisen toimintaa kuvaavista kysymyksistä luotujen kansainvälisten skaalamuuttujien avulla nuorten käsityksiä erilaisten kansalaistoiminnan muotojen tärkeydestä tutkimukseen osallistuneissa maissa. Ahkeraa työskentelyä ja lain noudattamista lukuun ottamatta kysymykset jaettiin kahteen eri ryhmään, joista toinen mittaa perinteisen poliittisen kansalaistoiminnan ja toinen yhteiskunnallisissa liikkeissä toimimisen merkitystä. Yhteiskunnallisissa liikkeissä toimimisen osalta venäläisnuoret olivat kansainvälistä keskiarvoa, kun taas perinteisen instituutioiden kautta tapahtuvan kansalaistoiminnan osalta hieman keskiarvon yläpuolella. (Suoninen, Kupari & Törmäkangas 2010, 96–97.) Olen lainannut raportin jaottelua omaan taulukkooni 2.

TAULUKKO 2 Vuodesta 1999 vuoteen 2009 tapahtunut muutos venäläisten kahdeksaluokkalaisten nuorten suhtautumisessa hyvän kansalaisen toimintaan

Venäläisnuorten (%) mielestä erittäin tai melko tärkeää on, että hyvä aikuinen kansalainen...	1999	2009	Muutos %-yksikköä
Kunnioittaa maan hallintoa ¹	52	85	33 ***
On puolueen jäsen ¹	22	45	23 ***
Keskustelee politiikasta ¹	28	45	17 ***
Protestoi epäoikeudenmukaisia lakeja vastaan ²	84	68	-16 ***
Tuntee maansa historiaa ¹	75	89	14 ***
Seuraa politiikkaa mediassa ¹	73	81	8 *
Osallistuu ympäristönsuojeluun ²	81	88	7 *
Noudattaa (aina, 2009) lakia	94	87	-7 *
Työskentelee ahkerasti	88	82	-6
Äänestää kaikissa vaaleissa ¹	80	83	3
Osallistuu ihmisoikeuksia edistävään toimintaan ²	80	83	3
Osallistuu oman paikkakunnan ihmisiä hyödyttävään toimintaan ²	83	80	-3

*** p < 0.001, ** p < 0.01, * p < 0.05

¹Perinteinen poliittinen kansalaistoiminta

²Yhteiskunnallisissa liikkeissä toimiminen

Taulukosta 2 huomataan, että suurimmat muutokset ovat tapahtuneet ICCS 2009 - tutkimuksen raportissa määritellyillä perinteisempää poliittista toimintaa kuvastavilla osa-alueilla. Vastoin varsinkin länsimaissa yleistynyttä suuntausta venäläisnuoret näyttävät pitävän perinteistä poliittista toimintaa tärkeämpänä kuin aiemmin. Länsimaissa sen sijaan on havaittu nimenomaan perinteisen poliittisen toiminnan suosion hiipuvan, kun taas epäinstitutionalisempi toiminta on jopa lisääntynyt tai ainakin laajentanut osallistumisen muotoja (ks. esim. Dalton 2008).

Vuoden 1999 kyselyssä yli 5 % vastauksista puuttuu kysymyksissä, jotka koskevat maan hallinnon kunnioitusta (eos 4,6 %), puolueen jäsenyyttä (eos 5,7 %) ja poliittisiin keskusteluihin osallistumista (eos 7,1 %).⁴ Juuri näissä kysymyksissä on tapahtunut prosentuaalisesti suurimmat muutokset, jotka eivät kuitenkaan selity pelkästään puuttuvilla vastauksilla. Kuten aiemmin kävi ilmi, poliittinen apatia ja turhautuneisuus olivat vallanneet monet venäläiset kaoottisen 90-luvun aikana. 90-luvun lopun epävakaalla poliittinen tilanne on siis saattanut vaikuttaa myös ”en osaa sanoa” -vastausten runsauteen juuri näissä kysymyksissä. Pohdin yhteiskunnallisen tilanteen vaikutusta venäläisnuorten asenteisiin käydessäni seuraavaksi läpi kaikki tilastollisesti merkitsevästi muuttuneet kohdat lain noudattamista lukuun ottamatta. Kyseisen kysymyksen muutosta ei voida ottaa huomioon samalla tavalla kuin muita, sillä kysymyksenasettelu sen osalta oli vuosina 1999 ja 2009 merkittävästi eri: vuonna 1999 kysyttiin kuinka tärkeää on noudattaa lakia, kun vuonna 2009 kysymys sisälsi sanan ”aina”. Tämän voi nähdä vaikuttavan vastauksiin ratkaisevasti, joten jätän kysymyksen tarkastelun tähän.

5.1 Maan hallinnon kunnioittaminen

Tilastollisesti erittäin merkitsevä ja prosentuaalisesti kaikkein suurin muutos on tapahtunut suhtautumisessa kysymykseen maan hallinnon kunnioittamisen tärkeydestä. Luvussa 3 läpikäymäni muutokset Venäjän hallinnossa selittänevät hyvin pitkälle tätä 33 prosenttiyksikön muutosta.

Kuten Richard Sakwa 90-luvun lopulla kuvasi, Venäjän hallinto oli tuolloin kasvavassa määrin kyvytön toimittamaan modernin valtion perustehtäviä koulutuksen, terveydenhuollon, eläkkeiden, puolustuksen ja politiikan teon saralla. Kunnioituksen kohteena olon sijasta valtio nähtiin vain ryhmienvälisen vihanpidon areenana ja menestyksekkäiden ryhmien välineenä omien etujensa ajamiseen. Tehokkaan

⁴ Näissä tapauksissa siis suurin osa, mutta ei kaikki, puuttuvista vastauksista on tyyppiä ”En osaa sanoa”.

valtiokoneiston lisäksi Venäjältä puuttui ihmisten keskinäinen luottamus. (Sakwa 1999, 24.) Shevtsovan (2005, 8) mukaan tavalliset ihmiset olivat menettäneet sekä menneisyytensä että tulevaisuutensa, ja nykyisyys oli monille hämmentävää. Presidentti sen paremmin kuin muukaan poliittinen eliitti ei vaikuttanut huomaavan tätä, sillä heillä oli kiire teeskennellä johtavansa, taistella johtajuudesta ja varastaa valtiota (Shevtsova 2005, 8).

Luvussa 3 kuvasin kuinka 1990-luvulla maan hallinto oli hajanainen ja eri puolilla maata vallitsi erilaisia hallintomuotoja alueiden johtajien vaikutusvallasta johtuen. Virallisesti maata kuitenkin johti presidentti, jolle oli vuoden 1993 perustuslaissa suotu suhteellisen paljon valtaa. Silloisen presidentin Boris Jeltsinin ollessa erittäin heikossa kunnossa valtaa tosin käytti pikemminkin hänen lähipiirinsä. Kansa seurasi presidentin edesottamuksia mediasta, joka saattoi melko vapaasti kritisoida hallintoa. Ulkomailla humalassa ja huonokuntoisena toilaillut presidentti nähtiin heikkona, mikä varmasti vaikutti myös kansalaisten kuvaan omasta maastaan. Ei siis varsinaisesti ole ihme, että lähes puolet venäläisnuorista ei vuonna 1999 pitänyt tärkeänä, että hyvä kansalainen kunnioittaisi maan hallintoa.

Miksi sitten kymmentä vuotta myöhemmin 85 % prosenttia nuorista piti sitä tärkeänä tai erittäin tärkeänä? Kuten luvussa 3 kävi ilmi, vuonna 2000 presidentiksi valittu Vladimir Putin otti edeltäjänsä tiukemman otteen maan eliitistä heti ensimmäisen presidenttikautensa alussa. Hän valjasti maan energiavarannot ja niitä hallinnoineet uusrikkaat toimimaan pelkän oman edun sijasta myös valtion hyväksi. Putinin korostama ”lain diktatuuri” (Sakwa 2008c, 282) pyrki yhtenäistämään aluetason lait valtakunnan lakeihin ja teki siten kansalaisista ainakin periaatteessa yhdenvertaisempia. Näin rakennettu vallan vertikaali teki todeksi perustuslain mahdollistaman presidenttivaltaisuuden suhteessa muihin poliittisiin instituutioihin. Vertikaali aiheutti ongelmia isojen onnettomuuksien ja terrorihyökkäysten sattuessa, kun paikallistasolla ei uskallettu toimia ennen ylhäältä saatua käskyä (ks. esim. Shevtsova 2005, 389–390), mutta kuten todettua, nämäkin kriisit maan ylin hallinto onnistui kääntämään voitokseen. Presidenttiä kritisoiva media oli hiljennetty ja tarvittaessa syntipukki löytyi jostain muualta, usein paikallistasolta. Putin osoitti tiettyä johdonmukaisuutta myös ulkopoliitikassa ainakin omien kansalaistensa silmissä. Länsi-integroitumista ei tehty hinnalla millä hyvänsä, vaan pyrkimyksenä oli palauttaa Venäjä tasavertaiseksi maaksi muiden joukkoon ja kenties jopa takaisin suurvallaksi. Samalla rakennettu kunnioitus maan

historiaa kohtaan (ks. luku 5.4) on varmasti myös yksi syy maan hallinnon herättämälle kunnioitukselle, kuten myös terroristien tuomitseminen kovin sanoin.

Putin sai toki vauhtia myös taloudellisen tilanteen suotuisuudesta. Ajallaan maksetut palkat ja eläkkeet olivat suuria tekijöitä kansalaisten arjessa, mikä taatusti vaikutti yleisesti suotuiseseen suhtautumiseen presidenttiin. Ylipäänsä Putinia pidettiin järjestyksen takeena, eikä häneen kohdistuvaa kritiikkiä katsottu hyvällä. Toki myös tämä voi vaikuttaa nuorten vastauksiin.

Shevtsovan (2005, 338–340) mukaan Putinin tullessa johtoon lähes kaikki yhteiskunnan tasot vaikuttivat vaativan vahvaa johtajaa, joten liberaalin demokratian ottaminen suunnaksi olisi voinut olla Putinille kohtalokasta. Hän jätti tämän vaihtoehdon valitsematta ja vahvisti byrokraattista autoritarismia. Kunnioitus presidenttiä kohtaan ei silti ole sokeaa, vaan kansa on tietoinen maan hallinnon heikkouksista. He eivät kuitenkaan kaipaa vallankumousta tai kaaosta, vaan haluavat elää mahdollisimman tavallista elämää. Putinille ja hänen politiikalleen ei nähdä vaihtoehtoa. (Shevtsova 2005, 341–349.) Sergei Prozorovin (2008, 188) mukaan Putin ei korkeista suosioluvuistaan huolimatta herätä suuria tunteita, vaan kansa suhtautuu häneen positiivisen välinpitämättömästi. Toisaalta Putinin ympärille on syntynyt sekä virallisten että epävirallisten tahojen lietsomana hänen persoonaansa keskittyvää maniaa (Cassiday & Johnson 2010).

Kymmenessä vuodessa tapahtunut muutos venäläisnuorten suhtautumisessa maan hallinnon kunnioittamiseen voidaan nähdä osoituksena siitä, että nuorten mielestä kunnioitus on ansaittava. Maan hallintoa ei tarvitse kunnioittaa silloin, kun se ei ole kykenevä johtamaan maata hyvin. Useimpien kansalaisten arkipäivää koskettavissa asioissa vuosituhanen vaihteessa presidentiksi noussut Putin vaikuttaisi onnistuneen toimimaan niin, että maan hallintoa on nuorten mielestä aihetta kunnioittaa.

5.2 Puoluejäsenyys

Puoluejäsenyys on aineistoni perusteella toinen vähiten tärkeistä hyvän kansalaisen ominaisuuksista. Kiinnostavaksi sen tekee tärkeydessä tapahtunut tilastollisesti erittäin merkitsevä 23 prosenttiyksikön muutos tarkastelemieni ajankohtien välillä. Nuorten suhtautumisesta näkee, että puolueista on tullut 2000-luvulla huomattavasti tärkeämpiä kuin mitä ne olivat 1990-luvulla. Samoissa kyselylomakkeissa nuoret ovat vastanneet kysymykseen myös siitä, aikovatko he itse liittyä puolueeseen. Vuonna 1999 joka viides

nuorista ajatteli liittyvänsä puolueeseen ja vuonna 2009 lähes kaksi viidestä. Molemmat prosenttiluvut ovat vain hieman pienempiä kuin puoluejäsenyyttä tärkeänä hyvän kansalaisen ominaisuutena pitäneiden luvut.

Vielä 1980-luvun Neuvosto-Venäjällä olemassa oli vain yksi puolue, joka käytännössä oli yhtä kuin valtio. 1990-luvulla puolueita syntyi runsaasti vaalien alla vain kadotukseen pian niiden jälkeen. Kuten luvussa 3 kuvasin, tällöin syntyneet puolueet eivät kuitenkaan varsinaisesti onnistuneet toimimaan kansalaisten intressien kanavina, vaan ne palvelivat lähinnä pienen joukon valtapyrkimyksiä. Kommunistisen puolueen asema säilyi vahvana osittain sen vanhan aseman johdosta (Sakwa 2008c, 136). Presidentti Jeltsin vältti identifioitumasta mihinkään yksittäiseen puolueeseen, vaikka hänen hallintonsa pyrki näitä valtapuolueita luomaan ja elättämään. Puolueet eivät siis 1990-luvulla olleet politiikan teon kannalta merkittäviä toimijoita. Kuten Huskey (2001a, 44) on kuvannut, 1990-luvun politiikkaa luonnehtivat eliittien väliset taistelut, eikä tuohon eliittiin 90-luvulla noustu puoluehistorian myötä.

Sen sijaan Putinin valtaannousua siivittämään perustettu Yhtenäisyys (myöhemmin Yhtenäinen Venäjä) -puolue kasvatti äänisaalistaan vaaleista toiseen läpi 2000-luvun alun ja vakiinnutti näin aseman, joka saattaa tuoda mieleen jopa Neuvostoliiton Kommunistisen puolueen. Kuten Gel'man (2008, 913) on todennut, puolueista on jälleen tullut tärkeitä. Koska vallanpitäjille on myös tärkeää ylläpitää vaikutelmaa monipuoluedemokratiasta, hallinto on 2000-luvulla perustanut hallinnolle lojaaleja puolueita ja sallinut myös itsestään riippumattomien poliittisten toimijoiden toiminnan ainakin niin kauan, kun ne eivät todellisuudessa ole uhanneet hallinnon asemaa. Vuoden 2007 duumanvaaleissa Yhtenäisen Venäjän osuus äänistä oli 64 % jääden vain Nenetsien autonomisessa piirikunnassa alle 50 % (Национальный центр мониторинга демократических процедур 2008).⁵ En siis epäile, ettei puoluejäsenyyden kasvanut merkitys liittyisi juuri Yhtenäinen Venäjä - puolueen asemaan. Lisää vahvistusta tälle löytyy 2009 vuoden aineiston tarkemmasta analyysistä alaluvusta 6.3.

5.3 Politiikasta keskusteleminen

Puoluejäsenyyden jälkeen seuraavaksi vähiten tärkeää hyvälle kansalaiselle oli vuonna 1999 nuorten mielestä keskustella politiikasta. Keskustelu on puoluejäsenyyden rinnalla säilyttänyt asemansa vähiten tärkeänä ominaisuutena myös 2009 kyselyyn vastanneiden

⁵ Vaalituloksien epäuskottavuutta ovat tutkineet mm. Myagkov & Ordeshook (2013).

nuorten mielissä, mutta jälleen kerran muutos on tilastollisesti erittäin merkitsevä. Se, että politiikasta keskustelemista ei pidetä tärkeänä, on merkki siitä, että politiikka koetaan etäisenä. 1990-luvulla vähäinen kiinnostus politiikkaan oli selitettävissä maan kaoottisella ja uuvuttavalla tilanteella, jossa poliittiset eliitit kilpailivat keskenään. Prozorovin (2008, 197) mukaan Putinin hallinto on aktiivisesti pyrkinyt rajoittamaan ihmisten poliittista aktiivisuutta ja epäpolitisomaan sosiaalisen elämän. Toisaalta, kuten myöhemmin luvussa 6.3 käy ilmi, 2000-luvulla nuorten osallistumista poliittiseen toimintaan on jopa rohkaistu. Prozorov lienee kuitenkin siinä mielessä oikeassa, että hallinto on pyrkinyt esimerkiksi oligarkkien toimintaa rajoittamalla tekemään selväksi, että osallistuminen politiikkaan on toivottavaa vain, jos se tapahtuu hallinnon luomissa puitteissa ja sille suotuisalla tavalla. Sama koskee mediaan kohdistuneita rajoituksia. Se, että politiikasta keskustelemisen tärkeys on kuitenkin lisääntynyt tilastollisesti merkitsevästi kymmenen vuoden aikana voi olla osoitus siitä, että ihmiset voivat suunnata huomiota taas muuallekin kuin arjesta selviytymiseen. Perustelen politiikan ymmärtämistä ja siten myös siitä keskustelemista hallinnon määrittelemällä tavalla lisää myöhemmin kohdassa 6.3.

Vaikka politiikasta keskusteleminen onkin liitettävissä maan hallintoon myönteiseen suhtautumiseen, asia ei tokikaan ole näin yksiselitteinen. 2009 vuoden aineiston demokraattisuutta mittaavien kysymysten perusteella 69 % nuorista oli sitä mieltä, että ihmisillä pitää olla oikeus kritisoida hallintoa julkisesti ja 99 % sitä mieltä, että mielipiteitä pitää saada ilmaista vapaasti.

5.4 Maan historian tunteminen

Maan historian tuntemista pidetään yleensä tärkeänä, sillä kansalaisuutta – kansalaisen ja valtion suhdetta – on vaikea ymmärtää tietämättä sen historiallisia juuria (ks. esim. Heater 1990, 185). Vuonna 1999 75 % venäläisnuorista piti maan historian tuntemista tärkeänä ja vuonna 2009 niin ajatteli jopa 89 %. Ymmärtääkseni tätä tilastollisesti erittäin merkitsevää muutosta selvitin, onko maassa tapahtunut jokin yleisempi muutos historiaan suhtautumisessa.

Neuvostoliiton hajoamista seuranneet mullistukset koskivat myös historian tulkintoja, tutkimusta ja opetusta (ks. esim. Volodina 2005, Bagger 2007). Oikeastaan jo Gorbatšovin ajan avoimuus mahdollisti uudenlaisen suhtautumisen historiaan, mikä johti suorastaan euforiaan, kun pitkään vaietuista asioista sai vihdoinkin puhua – 1980-luvun lopulla historia oli kaikkien huulilla (Volodina 2005, 180). Neuvostoliiton hajottua tavallisen kansan

kiinnostus historiaan katosi kaaokseen ja jäi arkipäivästä selviytymisen alle (Merridale 2003, 14). Ideologian hellitettyä otteensa historianopetuksesta myös opettajilla oli mahdollisuus, joskaan ei aina varaa, valita kirjat isosta joukosta julkaisuja, joita 1990-luvulla oli moneen lähtöön. Jeltsinin hallinto ei suuremmin osoittanut kiinnostusta historian opetukseen kouluissa. (Bagger 2007.) Monet opettajat sen sijaan ilmaisivat kaipuunsa yhteen nimettyyn historianopetuksen perustaksi sopivaan kirjaan. Vuosituhannen vaihteessa vallan vaihduttua näin myös luvattiin käyvän, kun presidentiksi noussut Putin valjasti historianopetuksen kansakunnan rakentamisen projektiinsa. (Merridale 2003, Bagger 2007.) Putinin pyrkimys oli myös korostaa Neuvostoliiton roolia valtapoliittisessa jatkumossa toisin kuin Jeltsin oli antikommunismissaan tehnyt. Tämä näkyi myös siinä, että Putin vahvisti Jeltsinin tsaarinajalta tekemät valinnat maan lipuksi ja vaakunaksi, mutta nosti niiden rinnalle Neuvostoliiton aikaisen hymnin, vaikkakin uudelleen sanoitettuna. (Bagger 2007.) Symboleilla on tärkeä roolinsa historiaan tiukasti sidoksissa olevan kansallisen identiteetin luomisessa (Heater 1990, 189–190), ja siitä totisesti voi nähdä olleen kyse myös Venäjän tapauksessa.

Ylipäänsä Putinin pyrkimys yhtenäistää hajallaan ollut historian opetus on linjassa hänen muiden toimiensa ja pyrkimystensä kanssa. Yhtenäisen kansakunnan rakentamista tuki myös vähittäin tapahtuva Venäjän kansainvälisen arvovallan palautus, joka myös varmasti kohotti venäläisten kansallista identiteettiä. Toki tulee muistaa, että kansallinen identiteetti ei monikansallisella Venäjällä ole mikään yksinkertainen kysymys. Piattoevan (2005, 44–46) mukaan venäläisessä koulutuspolitiikassa pyritään kyllä eräänlaiseen venäläisen kansallisen identiteetin luomiseen, mutta sitä ei nähdä muita maansisäisiä etnisiä ryhmiä ulossulkevana. Tässä työssä en kuitenkaan perehdy aiheeseen sen enempää, sillä se voisi olla aivan erillisen tutkimuksen aihe. Muun muassa Richard Sakwa (2008c, 213–226) käsittelee aihetta monipuolisesti.

5.5 Poliitiikan seuraaminen mediassa

Vaikka venäläisnuoret eivät pidä politiikasta keskustelemista kovinkaan tärkeänä, vuonna 1999 73 % ja vuonna 2009 81 % nuorista piti kuitenkin tärkeänä, että hyvä kansalainen seuraa politiikkaa mediasta. Tulee ottaa huomioon, että vuonna 1999 medioina on mainittu televisio, radio ja lehdet ja vuonna 2009 joukkoon on lisätty myös internet.

Kuten luvussa 3 todettiin, 90-luvulla mediaa Venäjällä saattoi pitää vapaana, mutta ei puolueettomana. 2000-luvulla sitä ei ole voinut pitää enää juuri ollenkaan vapaana ja

tilanne on median vapautta tarkastelevien järjestöjen mukaan huonontunut vuosi vuodelta (ks. esim. Freedom House). Kysyttäessä luottamusta tiedotusvälineisiin (televisio, lehdet, radio) vuonna 2009 niihin luotti vain 41 % nuorista, kun 1999 lehtiin luotti 43 %, radioon 53 % ja televisioon 60 % nuorista. Nuoret ovat kuitenkin sitä mieltä, että hyvän kansalaisen tulisi seurata politiikkaa mediasta. Vuonna 2009 nuorilta kysyttiin, kuinka usein he seuraavat uutisia televisiosta, lehdestä tai internetistä. Päivittäin tai viikoittain TV-uutisia katsoi yhteensä 60 % nuorista, lehdestä niitä luki 38 % ja internetistä seurasi 31 %. Internetistä ei uutisia koskaan etsinyt 46 %, lehdestä 34 % ja televisiosta 17 % nuorista. Vuonna 1999 usein tai joskus uutisia kertoi TV:stä seuraavansa 89 % ja ei koskaan 2 %. Vaikka television rooli on vähentynyt, luvut osoittavat, että internetin yleistymisestä ja monipuolisemmasta uutisvirrasta huolimatta nuorten uutisten päälähteenä 2000-luvulla pysyi kuitenkin televisio, vaikka sitä seurattiinkin vähemmän kuin 90-luvulla. Television rooli onkin Venäjällä säilynyt merkittävänä, vaikka kanavien runsaudesta huolimatta sen tarjoamaa tiedonvälitystä ei voi pitää monipuolisena. Valtion omistamien kanavien rinnalla toimii liuta kaupallisia kanavia, joita hallitsevat hallinnolle suotuisat toimijat.

Myös Henry (2009, 56) on tutkimuksissaan havainnut venäläisten suhtautuvan epäilevästi median vapauteen. Kiinnostavaa onkin, miksi selvästi yksipuolisiksi tiedettyjä ja epäluotettavia TV-uutisia seurataan niin ahkerasti. Kyse lienee helppoudesta ja aiemmin mainitsemastani television keskeisestä asemasta Venäjällä. Vaikka katsottuihin uutisiin saatetaankin suhtautua epäluuloisesti, ne varmasti myös vaikuttavat ihmisten asenteisiin.

Vuoden 2009 aineistossa kysyttiin myös, saako valtio kontrolloida mediaa, jos turvallisuus on uhattuna, mihin 92 % nuorista vastasi myönteisesti. Valtion kontrollia mediasta saatetaan siis pitää jopa hyvänä asiana, vaikka 82 % nuorista olikin vuonna 2009 sitä mieltä, että mikään yhtiö tai valtio ei saisi omistaa maan kaikkia sanomalehtiä.

5.6 Rauhanomainen protestointi epäoikeudenmukaisia lakeja vastaan

Suurinta osaa tarkastelemistani kysymyksistä nuoret ovat pitäneet tärkeämpänä vuonna 2009 kuin kymmenen vuotta aiemmin. Rauhanomaisessa protestoinnissa epäoikeudenmukaisia lakeja vastaan on kuitenkin tapahtunut päinvastainen muutos. Vuonna 1999 sitä piti tärkeänä tilastollisesti erittäin merkitsevästi useampi nuori kuin vuonna 2009. Vaikuttaisi siltä, että 90-luvun nuoret olivat valmiimpia osoittamaan mieltään hallintoa vastaan. Molempina ajankohtina nuorilta on kuitenkin myös kysytty, voisivatko he itse kuvitella osallistuvansa rauhanomaiseen protestiin. Vuonna 1999 42 %

nuorista⁶ oli valmiita osallistumaan rauhanomaiseen protestiin. Vuonna 2009 49 % nuorista olisi ollut valmis osallistumaan mielenosoitukseen.

Tässä käy hyvin ilmi, että se, mitä pidetään hyvän kansalaisen toimintana, ei aina vastaa sitä, miten itse aiotaan toimia. Ensi näkemältä tuloksesta tehtävissä oleva päätelmä siitä, että 2000-luvulla kiristynyt suhtautuminen hallinnon kritisointiin estäisi nuoria toimimasta, ei siis välttämättä pidä paikkaansa. Oma osallistuminen protestiin on jopa hieman todennäköisempää kuin kymmentä vuotta aiemmin, sitä ei vain yleisesti näytetä pidettävän yhtä tärkeänä kuin 90-luvun lopulla. Ehkä elinolosuhteiden parantuminen ja vakiintuminen on saanut ihmiset ajattelemaan, että tarvetta protestointiin ei ole yhtä paljon kuin 90-luvulla. Vuonna 2009 94 % nuorista oli sitä mieltä, että ihmisillä tulee joka tapauksessa olla oikeus protestoida epäoikeudenmukaisia lakeja vastaan. Hyvään kansalaisuuteen liittyvä protestoinnin tärkeyden vähentyminen saattaa toki olla myös osoitus siitä, että hallinto on pyrkinyt hillitsemään ihmisten kritiikkiä ja tämä on omaksuttu yleisten kansalaisuusnormien vastaiseksi vahvemmin kuin 90-luvulla.

Kansalaisuutta oikeuksien näkökulmasta Venäjällä tutkinut Laura A. Henry (2009, 59) on havainnut, että protestointia ei Venäjällä nähdä kovin hyvänä keinona vaikuttaa, vaan siihen yhdistyy mielikuvia rähinöinnistä. Samassa tutkimuksessa vastaajat arvioivat toimiviksi vaikutuskeinoiksi lähinnä henkilökohtaiset suhteet ja rahan.

5.7 Ympäristönsuojeluun osallistuminen

Venäläisten nuorten mielestä hyvän kansalaisen olisi tärkeä osallistua ympäristönsuojeluun. Näin ajattelevien osuus oli vuonna 1999 81 % ja vuonna 2009 jopa 88 %, mikä nostaa sen yhdeksi tärkeimmistä hyvän kansalaisen ominaisuuksista vuoden 2009 aineistossa. Venäjä on pinta-alaltaan maailman suurin valtio ja sen alueelle mahtuu sekä koskematonta ja monipuolista luontoa että läpeensä saastuneita alueita. Kuten Venäjää koskevan ympäristötutkimuksen tilaa selvittäneet Laura A. Henry & Vladimir Douhovnikoff (2008, 438) toteavat, on vaikea sanoa Venäjän ympäristön tilasta mitään kattavaa juuri tämän monitahoisuuden vuoksi. Ympäristöongelmat ovat Venäjällä kuitenkin käsin kosketeltavia ja näkyvät todennäköisesti useimpien venäläisten arjessa esimerkiksi ilmansaasteina, epäpuhtaana vetenä ja elintarvikkeina. Yksi ongelmien lähde on teollisuus, jonka varaan maa luotti erityisesti Neuvostoliiton aikaan. Nykyään Venäjä

⁶ On kuitenkin otettava huomioon, että lähes 10 % nuorista oli valinnut vaihtoehdon ”en osaa sanoa”. Kysymykseen vastanneista 46 % oli valmiita osallistumaan.

taas on taloudellisesti hyvin riippuvainen luonnonvaroistaan, jotka toimivat energialähteinä myös muulle maailmalle. Riippuvaisuus luonnonvaroista on omiaan asettamaan lyhyen aikavälin taloudelliset hyödyt ja pidemmälle ulottuvat ja siten vaikeammin havaittavat ympäristökysymykset vastakkain. Vaikeuksia aiheuttaa myös hallinnon haluttomuus tuottaa laadukasta ja julkista tietoa ympäristön tilasta ja siihen liittyvistä ongelmista. (Henry & Douhovnikoff 2008.)

Henry & Douhovnikoff (2008) ovat huomanneet, että venäläiset ovat kyselyissä osoittaneet korkeaa ympäristöhuolta. Ympäristöliikkeitä oli muun kansalaistoiminnan tavoin aktiivisimmillaan Neuvostoliiton viimeisinä vuosina, mutta samoin kuin muukin kansalaistoiminta, se on kohdannut enenevässä määrin ongelmia 2000-luvulle tultaessa. Venäläisiä ympäristöliikkeitä tutkinut Oleg Yanitsky (2000, 104) on huomannut, että venäläisten ympäristöliikkeiden huoli ja toiminta kohdistuu ensisijaisesti paikallisiin kysymyksiin maailmanlaajuisen ilmastonmuutoksen jäädessä vähemmälle huomiolle. Mahdollisesta ympäristöhuolestaan huolimatta ihmiset erityisesti 90-luvulla keskittyivät selviytymiseen ja sen hetkiseen tilanteeseen tulevaisuuden mahdollisten ympäristöongelmien ehkäisyyn jäädessä taka-alalle (Yanitsky 2000, 73). Tässä aineistossa nuorten käsitys siitä, että hyvän kansalaisen tulisi osallistua ympäristönsuojeluun näyttää ainakin jossain määrin myös konkretisoituvan toiminnaksi, sillä vuonna 2009 jonkin ympäristöjärjestön toimintaan oli ilmoittanut joskus osallistuneensa 38 % nuorista. Enemmän osallistujia oli kerännyt vain jonkin asian puolesta kampanjoiva ryhmä (62 %). Vuonna 1999 ympäristöjärjestön toimintaan ilmoitti osallistuneensa vain 10 % nuorista, joten nuoret ovat selvästi aktivoituneet ympäristökysymyksissä.

Osallistuminen ympäristönsuojeluun voidaan nähdä myös kritiikkinä hallintoa kohtaan, sillä Henryn & Douhovnikoffin (2008, 450) mukaan ympäristönsuojelijat ovat nykypäivän Venäjällä yksi harvoista ryhmistä, jotka ovat valmiita kritisemaan hallintoa demokratian, vastuullisuuden ja läpinäkyvyyden puutteesta.

5.8 Vähäiset muutokset

Muissa aineistojen sisältämissä kysymyksissä hyvän kansalaisen toiminnasta ei ole tapahtunut tilastollisesti merkitseviä muutoksia. Ahkera työskentely, vaaleissa äänestäminen, sekä ihmisoikeuksia edistävään ja oman paikkakunnan ihmisiä hyödyttävään toimintaan osallistuminen ovat molempina tarkasteluajankohtina olleet melko tai erittäin tärkeitä hyvän kansalaisen ominaisuuksia vähintään 80 %

venäläisnuorista mielestä. Varsinkin ihmisoikeuksien puolesta toimimisen tärkeys on positiivinen huomio, joka osoittaa, että venäläiset nuoret eivät maan hallinnon kunnioittamisesta huolimatta välttämättä hyväksy kaikkia sen toimia esimerkiksi ihmisoikeusjärjestöjen toiminnan rajoittamiseksi (ks. esim. Evans 2006, 149–150). Erityisesti tämä kysymys on kuitenkin monitulkintainen. Kuten Venäjän historiaa tutkinut professori Jukka Korpela Helsingin Sanomien mielipidekirjoituksessaan (Korpela 2014) kirjoitti, idässä ihmisoikeudet saatetaan tulkita eri tavalla, esimerkiksi oikeutena viettää hyvää elämää, jolloin ne voidaan pitää myös yhteisölle alisteisina, mikä saattaa johtaa yksilöllisten ihmisoikeuksien loukkauksiin.

Yhteisön rooli korostuu myös venäläisessä kansalaistoiminnassa, joka Suvi Salmenniemen (2005, 192) mukaan on hyvin paikallisorientoitunutta. Muun muassa tämä selittää sitä, että oman paikkakunnan ihmisiä hyödyttävä toiminta on molempina tarkasteluajankohtina nähty tärkeänä. Kysyttäessä nuorilta heidän aikomustaan itse tehdä vapaaehtoistyötä, vuonna 1999 70 % (eos 6 %) aikoi erittäin tai melko luultavasti toimia vapaaehtoisena. Kymmenen vuotta myöhemmin luku oli 84 %.

Kysymyksen äänestämisestä tekee hankalaksi epäilyt vaalien epärehellisydestä varsinkin vuodesta 1996 lähtien. Sen lisäksi, että vähintään 80 % nuorista piti äänestämistä molempina tarkasteluajankohtina tärkeänä hyvän kansalaisen toimintana, vuonna 1999 75 % (eos 7 %) ja vuonna 2009 84 % nuorista aikoi myös itse äänestää kansallisissa vaaleissa tulevaisuudessa. Vaikka venäläisnuoret pitävät äänestämistä tärkeänä ja aikovat niin myös tehdä, esimerkiksi Henryn (2009, 56) tutkimusten mukaan äänestämisen vaikutuksia vähäteltiin. Arto Luukkasen (2008, 35) mukaan äänestäminen on merkki poliittisesta kuuliaisuudesta ennemmin kuin halusta vaikuttaa.

6 HYVÄ KANSALAINEN VUONNA 2009

Tässä luvussa käsittelen toiseen ja kolmanteen tutkimuskysymykseeni liittyviä tuloksia eli sitä, minkälaista kansalaisuutta venäläisten kahdeksaluokkalaisten nuorten käsitykset hyvän kansalaisen toiminnasta vuonna 2009 ilmentävät ja mitkä taustatekijät näihin käsityksiin vaikuttavat. Pohjalta löytyvät samat vuonna 2009 esitetyt kysymykset kuin ensimmäisessäkin kysymyksessä (ks. Taulukko 2) mutta olen faktorianalyysin avulla selvittänyt voisiko joitain muuttujia tiivistää hyvän kansalaisen ominaisuuksia kuvaaviksi summamuuttujiksi. Faktorianalyysissä muuttujat latautuivat kolmelle eri faktorille, joista reliabiliteettianalyysin tukemana oli mahdollistaa muodostaa kolme summamuuttujaa: kuuliaisuus, aktiivisuus ja perinteinen poliittisuus. Käsittelen jokaisen summamuuttujan seuraavaksi yksitellen kertoen mitä yksittäisiä muuttujia ne pitävät sisällään ja miten ne ovat ymmärrettävissä sekä venäläisessä kontekstissa että yleisemmin hyvää kansalaisuutta kuvaavina ilmiöinä.

6.1 Kuuliaisuus

Kuuliaisuudeksi nimeämäni summamuuttujaan sisältyvät kysymykset siitä, kuinka tärkeää hyvän kansalaisen on:

- noudattaa aina lakia
- osoittaa kunnioitusta valtiovallan edustajia kohtaan
- perehtyä maan historiaan
- äänestää kaikissa valtakunnallisissa vaaleissa
- seurata politiikkaa sanomalehdistä, radiosta, televisiosta tai internetistä
- tehdä ahkerasti työtä

Reliabiliteettianalyysi antaa Cronbachin alfan arvoksi 0.7, joten muuttujien voi katsoa mittaavan samaa asiaa, kun raja-arvona pidetään yleisesti 0.6 (Jokivuori & Hietala 2007, 104). Yleisestikin tärkeinä pidettyjen ahkeran työntöön ja lakien noudattamisen lisäksi valtion kontrolloiman median seuraaminen, yleisesti vilpillisinä pidetyissä vaaleissa äänestäminen yhdistyessä maan kansallisen yhtenäisyyden rakentamiseksi valjastettuun historiaan perehtymiseen ja maan hallinnon kunnioittamiseen voidaan nähdä olevan kyseessä valtiovallalle suotuisasta kuuliaisesta kansalaisuudesta. Kyseiset muuttujat muodostavat mielekkään kokonaisuuden, jonka olen nimennyt kuuliaisuudeksi. Summamuuttujan keskiarvo aineistossa on 3.2, mikä asteikon ollessa 1–4 osoittaa, että

venäläisnuoret pitävät kuuliaisuutta tärkeänä hyvän kansalaisen ominaisuutena. Kun tarkastellaan kuuliaisuuden yhteyttä muihin yhteiskunnallisiin asenteisiin (Liitteet 1 ja 2), huomataan, että kuuliaisuus korreloi vahvasti (yli 0.3) aktiivisuuden ja perinteisen poliittisuuden lisäksi politiikasta kiinnostuneisuuden, hallintoon luottamisen, isänmaallisuuden ja eri ryhmien etnisten oikeuksien kunnioittamisen kanssa.

Kuten luvussa 2 kävi ilmi, venäläisessä koulutuspolitiikassa on Piattoevan (2005) mukaan erityisesti 2000-luvulla korostunut patrioottinen kansalaiskasvatus. Sille keskeiset kansakunnan rakentaminen ja kansalaisten alisteisuus valtiolle näkyvät aineistossani maan historian tuntemisena ja maan hallinnon kunnioittamisena. Piattoevan nostamista patriotismin piirteistä konsensusta kuvaa se, että tiedetysti maan hallinnolle alisteisen median seuraaminen ja hädin tuskin vapaina pidettävissä vaaleissa äänestäminen nähdään myös tärkeinä. Vastuita edustavat ahkera työnteko ja lakien noudattaminen. Piattoeva korostaa, että patrioottisuus sisältää monikansallisuuden idean, mitä kuuliaisuuden korrelaatio eri ryhmien etnisten oikeuksien kunnioittamisen kanssa myös tukee.

Tämän venäläisnuorten osoittaman käsityksen kuuliaisuudesta voi nähdä liittyvän myös Heaterin (1990, 193) erittelemään lojaalisuuteen, jota hän kuvaa tunteellisena sidoksena instituution, ryhmään tai ihmiseen. Lojaalisuus voi patrioottisesti kohdistua isänmaahan, mistä aineistoni mittaamassa kuuliaisuudessa selkeästi on kyse. Myös venäläisten opettajien kansalaisuus käsityksiä tutkittaessa nimenomaan lojaalisuus isänmaata kohtaan korostui (Jacobson Ellis & Brown 2005, 197). Venäläisnuorten tärkeänä pitämä kuuliaisuus vastaa hyvin maan koulutuspolitiikan tavoitteena olevaa patrioottisuutta, joten poliittinen sosialisointi vaikuttaisi siltä osin toteutuneen hyvin. Tarkastelen sosialisointiossa keskeisten taustamuuttujien vaikutusta kuuliaisuuteen yksityiskohtaisemmin luvussa 6.4.

6.2 Aktiivisuus

ICCS 2009 -tutkimuksen hyvän kansalaisen toimintaa koskevista kysymyksistä muodostetuista kansainvälisistä skaalamuuttujista toinen oli nimetty ”yhteiskunnallisissa liikkeissä toimimiseksi”, mihin sisältyvien kysymysten mukaan hyvän kansalaisen on tärkeää:

- osallistua rauhanomaisiin protesteihin epäoikeudenmukaisiksi koettuja lakeja vastaan
- osallistua oman paikkakunnan ihmisiä hyödyttävään toimintaan

- ottaa osaa ihmisoikeuksia edistävään toimintaan
- ottaa osaa ympäristösuojeluun

Samat muuttajat latautuivat yhteen myös tekemässäni faktorianalyysissä, mutta nimesin niistä muodostamani summamuuttujan aktiivisuudeksi. Summamuuttujassa kyse on yhteiskunnalliseen toimintaan osallistumisesta, joka vaatii aktiivisuutta. Venäjän toimintaympäristön huomioon ottaen en kuitenkaan nimeäisi toimintaa välttämättä juuri liikkeissä tapahtuvaksi. Aktiivisuus-summamuuttuja sai reliabiliteettianalyysissä Cronbachin alfan arvon 0.7, ja sen keskiarvo aineistossa oli 3.1, joten tämäkin hyvän kansalaisen ominaisuus on venäläisnuorten mielestä hyvin tärkeä.

Myös aktiivisuudelle löytyy vastine Piattoevan (2005) erittelemistä venäläisen koulutuspolitiikan tavoitteista. Piattoeva löysi dokumenteista kansalaisyhteiskunnan (vrt. patrioottinen kasvatus) keskeisiksi osa-alueiksi muun muassa kansalaisyhteiskunnan, aktiivisen osallistumisen, moniarvoisuuden ja oikeudet. Aineistoni aktiivisuuteen sisältyneiden muuttujien voi nähdä vastaavan hyvin näitä osa-alueita. Niistä on jossain määrin löydettävissä myös Heaterin (1990, 197) esiin nostama vastuullisuus, joka tarkoittaa velvollisuuksien täyttämistä, mutta myös moraalista toimintaa niin valtiota kuin kanssaihmiä kohtaan. Aktiivisuudeksi nimeämässäni summamuuttujassa on kyse myös moraalisesta toiminnasta. Heaterin (1990, 197) mukaan vastuullisuus on tärkeä lisä hyvään kansalaisuuteen, sillä lojaalisuus voi itsessään olla hyvin passiivista.

Aktiivisuus korreloi kuuliaisuuden ja perinteisen poliittisuuden lisäksi vahvasti (yli 0.3) vain eri ryhmien etnisten oikeuksien kanssa. Piattoevan (2005) havainnot sekä patrioottisuuden että kansalaisuuden perustumisesta monikansallisuuden idealle saavat näin tukea tältäkin osin. Aineiston kolmesta hyvän kansalaisen ominaisuudesta aktiivisuus korreloi lisäksi vahvimmin (0.29) demokraattisuuden kanssa, mikä on niin ikään linjassa Piattoevan erittelemän kansalaisuus-ulottuvuuden kanssa. Jossain määrin aktiivisuus on mahdollista nähdä myös valtiovallalle kriittisenä ulottuvuutena – sisältäähän se protestoinnille, ihmisoikeuksille ja ympäristönsuojelulle suotuisista asenteista kertovia muuttujia. Kuten aiemmin totesin, Henryn & Douhovkoffin (2008) mukaan ympäristönsuojelijat ovat nykypäivän Venäjällä yksi harvoista ryhmistä, jotka ovat valmiita kritisoimaan hallintoa demokratian, vastuullisuuden ja läpinäkyvyyden puutteesta. Se, että aktiivisuus korreloi vahvasti myös muiden hallinnolle suotuisempien summamuuttujien kanssa, osoittaa kuitenkin, että käsitykset hyvästä kansalaisuudesta eivät

ole toisiaan poissulkevia, mistä ovat osoituksena myös Piattoevan (2005) löydökset koulutuspolitiikkaan liittyen.

6.3 Perinteinen poliittisuus

Kolmannelle faktorille latautui faktorianalyysissäni kaksi muuttujaa, jotka koskivat puolueeseen liittymisen ja poliittisiin keskusteluihin osallistumisen tärkeyttä. Reliabiliteettianalyysissä ne saivat Cronbachin alfan arvoksi 0.6. Muihinkin summamuuttujiin sisältyvien muuttujien voi nähdä olevan poliittisia, joten nimesin tämän summamuuttujan perinteiseksi poliittisuudeksi sen sisältäminen perinteisemmän politiikan elementtien johdosta. Summamuuttujan saama keskiarvo aineistossa on 2.5, mikä osoittaa, että venäläisnuoret eivät pidä perinteistä poliittisuutta läheskään yhtä tärkeänä kuin kuuliaisuutta tai aktiivisuutta. Perinteinen poliittisuus korreloi vahvasti (yli 0.3) kuuliaisuuden, aktiivisuuden, kiinnostuksen politiikkaan ja hallintoon luottamisen kanssa, minkä vuoksi tulkitsen perinteisen poliittisuuden tässä aineistossa valtapolitiikkaa myötäileväksi. On ymmärrettävää, että yksipuolisesta puoluekentästä ja mediasensuurista johtuen perinteisen poliittisuuden näkevät tärkeänä erityisesti hallintoon luottavat nuoret.

Oiva esimerkki Putinin suosioista nuorison parissa ovat 2000-luvulla muodostuneet nuorisoliikkeet. Yhtenäisen Venäjän virallisen nuoriso-osaston ”Nuori kaarti” lisäksi 2000-luvun alussa perustettu ”Iduššie vmeste” -nuorisoryhmä ja sen vuonna 2005 perustettu seuraaja ”Naši” ovat avoimesti profiloituneet Putinin hallinnon kannattajiksi. Molempia ryhmiä on luonnehdittu nykypäivän Komsomoliksi sitä muistuttavien toimintaperiaatteiden ja -tapojen vuoksi. (Blum 2006, Lassila 2012, 43–47.)

Našin poliittista viestintää tutkinut Jussi Lassila (2012) ei pidä sen tai sitä edeltäneen Iduštšie vmesten suhdetta maan hallintoon aivan niin yksiselitteisenä kuin media ja monet muut tutkijat ovat hänen mukaansa esittäneet, sillä niiden toiminta on toisinaan hurmoksellisuudessaan jopa mennyt liian pitkälle poliittisen eliitin näkökulmasta. Näin ollen aineistoni kuvaama perinteinen poliittisuus voitaisiin nähdä myös jossain määrin radikaalimpana kuin pelkästään hallintoa myötäilevänä. Tälle tulkinnalle antaa tukea myös se, että perinteinen poliittisuus korreloi kaikista heikoiten demokraattisuuden ja feminismin kanssa. Demokraattisuudeksi ja feminismiksi nimeämäni summamuuttujat sisältävät pääosin väitteitä, jotka ovat linjassa maan hallinnon ainakin näennäisesti noudattaman Venäjän perustuslain kanssa (The Constitution of the Russian Federation).

Ylipäänsä liikkeiden roolina on nähty nuorison poliittisuuden herättäminen ja sen kanavoiminen valtiovallalle suotuisalla tavalla. Nuorten rooli entisissä neuvostotasavalloissa 2000-luvun alkupuolella tapahtuneissa väri vallankumouksissa viimeistään herätti Venäjän hallinnon ymmärtämään, että nuorison näennäinen epäpoliittisuus on hallinnon näkökulmasta parempi yrittää saada aktivoitua niin, että se toimii hallinnon hyväksi, ei sitä vastaan. Samoin kuin muut kansalaisjärjestöt ja -liikkeet Venäjällä, myös nuorisjärjestöt ovat jaettavissa hyväksyttäviin ja epätoivottaviin toimijoihin. Ylhäältä ohjatun kansalaisyhteiskunnan konkretisoitumaa, Putinin perustamaa Kansalaisjärjestöfoorumia mukaillen, myös hyväksyttävien eli ”oikeaoppisten” nuorisjärjestöjen kuulemiseksi on perustettu vastaava foorumi, joka toimii lisäksi poliittisesti kunnianhimoisten nuorten ponnahduslautana. (Blum 2006.) Näin ollen perinteisen poliittisuuden voi nähdä olevan osa Heaterin (1990, 197) kuvailemaa vastuullisuutta, jonka piirteitä olivat myös osallistuminen politiikkaan ja moraalinen toiminta valtiota kohtaan.

Venäläisistä poliittisista nuorisjärjestöistä Naši on selkeästi näkyvin ja tunnetuin, vaikka iso osa väestöstä ei Lassilan (2012, 54–55) käyttämien tilastojen mukaan osoittanut minkäänlaista kiinnostusta nuorten poliittista toimintaa kohtaan. Myös aineistossani perinteisen poliittisuuden vähempi tärkeys suhteessa muihin kansalaisyhteisiin osoittaa, etteivät kaikki nuoret suinkaan pidä politiikkaan osallistumista tärkeänä valtionhallinnon aktivointipyrkimyksistä huolimatta. Kuten luvussa 5 totesin, 90-lukuun verrattuna muutokset perinteiseen poliittisuuteen kuuluvien muuttujien osalta ovat kuitenkin tilastollisesti erittäin merkitseviä. Noin 20 prosenttiyksikön muutokset näissä perinteisen politiikan tärkeyttä mittaavissa kysymyksissä osoittavat nuorten aktivoituneen myös poliittisesti ja vieläpä hallinnon toivomalla tavalla perinteisen poliittisuuden yhdistyessä hallintoon luottamiseen. Lassilan (2007) mukaan Venäjällä vallalla oleva ymmärrys politiikasta ja demokratiasta ovat kaukana läntisestä moninaisuuden ja moniarvoisuuden edistämisestä ja niistä mahdollisesti syntyvästä positiivisesta kamppailusta. Demokratia ja politiikka ovat käsitteinä valjastettu palvelemaan venäläistä yhteiskuntaa ja Venäjän etuja, mistä johtuen Lassilan mielestä on myös ymmärrettävää, että länsimaiden Venäjään kohdistama demokratia-kritiikki nähdään pyrkimyksenä horjuttaa oikeaa hallintoa.

Myös Lilia Shevtsovan (2005, 289) mukaan politiikalla tarkoitetaan Venäjällä nimenomaan institutionaalista politiikkaa. Institutionaalinen politiikka taas on hallinnon tiukassa kontrollissa, mitä todennäköisesti tarkoitti myös Prozorov (2008, 197), jonka

mukaan Putinin hallinto on aktiivisesti pyrkinyt rajoittamaan ihmisten poliittista aktiivisuutta ja epäpolitisoidaan sosiaalisen elämän. Todennäköisesti tästä johtuen perinteinen poliittisuus erottui omaksi ominaisuudekseen aineistossani, eikä ollut yhdistettävissä muihin ICCS 2009 -tutkimuksessa eriteltyihin ”perinteisen poliittisen toiminnan” kansainväliseen skaalamuuttujaan kuuluviin muuttujiin, jotka omassa analyysissäni liittyvät kuuliaisuuteen.

6.4 Taustamuuttajat kansalaisuuskäsitysten selittäjinä

Viimeisessä osiossa olen lineaarisen regressioanalyysin avulla selvittänyt, miten eri taustamuuttajat selittävät kansalaisuuskäsityksiä kuvaavia summamuuttujia. Taustamuuttujiksi on valikoitunut joukko aineiston mahdollistamia muuttujia, joiden mahdollisista muunnoksista ja rajoituksista olen raportoinut luvussa 4. Taulukkoon on merkitty muuttujien saamat standardoidun beta-kertoimen arvot ja niiden tilastollinen merkitsevyys. R:n neliöön perustuva selitysaste kertoo kuinka hyvin eri taustamuuttajat pystyvät kokonaisuudessaan selittämään kutakin hyvän kansalaisen ominaisuutta.

Mallissa on mukana 77 % aineiston nuorista eli siitä ovat pudonneet pois ne vastaajat, joista uupui mallissa olennaisia tietoja. Puuttuvat havainnot eivät normaalisuudesta ja homoskedastisuudesta kertovien kuvioden perusteella vaikuta olevan systemaattisia, joten tulosten voi katsoa olevan selityskelpoisia tässä aineistossa ja siten vuoden 2009 kahdeksaluokkalaisten nuorten joukossa. Käytössäni olevat sosialisatiotekijät selittävät nuorten kansalaisuuskäsityksiä kuitenkin vain 8–19 % verran. Näin ollen esimerkiksi kuuliaisuudesta jää selittämättä noin 80 % ja aktiivisuudesta jopa yli 90 %, mikä tekee mallin perusteella tehtävistä päätelmistä lähinnä suuntaa antavia. Tämä kuvastaa hyvin sitä, että varsinkin yhteiskuntatieteissä on vaikea löytää tyhjentäviä selityksiä. Varsinkin 19 % selitysosuutta kuuliaisuudelle voidaan kuitenkin pitää melko hyvänä. Tarkastelen seuraavaksi taustamuuttujien vaikutusta venäläisnuorten kansalaisuuskäsityksiin sosialisatiotekijöihin jaoteltuina.

TAULUKKO 3 Lineaaristen regressioanalyysien tulokset taustamuuttujien vaikutuksista kahdeksaluokkalaisten venäläisnuorten käsityksiin hyvästä kansalaisuudesta vuonna 2009 (N= 3288)

Taustamuuttuja	Hyvän kansalaisen ominaisuus		
	Kuuliaisuus Beta	Perinteinen poliittisuus Beta	Aktiivisuus Beta
Sukupuoli	-0,025	-0,053 **	-0,023
Asuinpaikan koko	-0,120 ***	-0,112 ***	-0,137 ***
Uskontoon kuuluminen	0,049 **	-0,014	0,023
Kodin sivistystaso	0,014	-0,055 **	0,014
Oma odotettu koulutustaso	0,040 *	-0,016	0,042 *
Äidin koulutustaso	-0,020	-0,002	-0,033
Isän koulutustaso	-0,040 *	-0,040 *	-0,026
Äidin kiinnostus poliittisiin ja yhteiskunnallisiin asioihin	0,110 ***	0,141 ***	0,108 ***
Isän kiinnostus poliittisiin ja yhteiskunnallisiin asioihin	0,084 ***	0,053 **	-0,010
Poliittisista tai yhteiskunnallisista asioista keskusteleminen vanhempien kanssa	0,039	0,077 ***	0,017
Poliittisista tai yhteiskunnallisista asioista keskusteleminen ystävien kanssa	-0,026	-0,012	0,016
Keskusteleminen ajankohtaisista ulkomaiden tapahtumista vanhempien kanssa	0,034	-0,022	0,012
Keskusteleminen ajankohtaisista ulkomaiden tapahtumista ystävien kanssa	0,001	0,068 **	-0,002
Television katsominen tiedon saamiseksi koti- ja ulkomaan uutisista	0,083 ***	-0,032	0,014
Sanomalehden lukeminen tiedon saamiseksi koti- ja ulkomaan uutisista	0,075 ***	0,032	0,032
Internetin käyttö tiedon saamiseksi koti- ja ulkomaan uutisista	0,060 **	0,012	-0,004
Harrastusryhmään osallistuminen	0,002	0,054 **	0,047 **
Oppilaat voivat olla avoimesti eri mieltä kuin opettaja	-0,133 ***	-0,084 ***	-0,071 ***
Opettajat kannustavat oppilaita tekemään itsenäisiä päätöksiä	0,023	-0,018	-0,007
Opettajat rohkaisevat oppilaita ilmaisemaan mielipiteitään	0,047 *	0,011	0,032
Oppilaat ottavat esille ajankohtaisia poliittisia tapahtumia keskusteltavaksi luokassa	0,100 ***	0,116 ***	0,041 *
Oppilaat ilmaisevat luokassa mielipiteitään, vaikka ne erosivatkin luokan enemmistön mielipiteistä	-0,015	0,009	0,027
Opettajat kannustavat keskustelemaan asioista erilaisia mielipiteitä edustavien ihmisten kanssa	0,043 *	0,019	0,024
Selittäessään asioita tunnilla opettajat tarkastelevat niitä eri puolilta	0,057 **	-0,005	0,060 **
Selitysaste	19 %	12 %	8 %

*** p < 0.001, ** p < 0.01, * p < 0.05

Yleiset muuttujat

Sukupuolella on tilastollisesti merkitsevä vaikutus vain perinteisen poliittisuuden tärkeänä pitämiseen niin, että pojat pitävät perinteistä poliittisuutta tyttöjä tärkeämpänä. Perinteinen politiikka onkin Venäjällä hyvin sukupuolittunutta. Naiset hyvin pitkälti katosivat politiikan johtajapaikoilta järjestelmän vaihtuessa ja Neuvostoliitossa vallinneiden sukupuolikiintiöiden jäädessä historiaan. Toisaalta naisten on nähty olevan muun muassa aktiivisia järjestötoimijoita. (Sakwa 2008c, 334–336.) Aineistoni perusteella tytöt eivät kuitenkaan pidä järjestötoiminnalle läheistä aktiivisuutta poikia tärkeämpänä.

Asuinpaikan koon kasvulla on kaikkiin ominaisuuksiin negatiivinen vaikutus, mikä tarkoittaa sitä, että koon kasvaessa kunkin ominaisuuden tärkeys vähenee. Vaikuttaa siltä, että mitä pienemmässä kaupungissa nuori asuu, sitä vahvempi käsitys hänellä on aineistoni mittaamasta hyvästä kansalaisuudesta. Salmenniemi (2005, 192) mainitsee kaupunkien ja maaseutujen välillä vallitsevan suuria eroja Venäjällä. Kaupungeissa kansalaistoiminta on hänen mukaansa ammattimaisempaa, kun taas pienillä paikkakunnilla järjestäytyntä kansalaistoimintaa on usein vähän. Salmenniemen mukaan myös paikkakuntien poliittisilla valtasuhteilla on merkitystä, ja ne saattavat vaikeuttaa riippumatonta kansalaistoimintaa. Tämä selittää osaltaan analyysissäni ilmenevää asuinpaikan koon vaikutusta nuorten kansalaisuuskäsityksiin. Pienillä paikkakunnilla yhteisön kontrolli korostuu, mikä näkyy kuuliaisuutena. Toisaalta Salmenniemi (2005, 192) on todennut kansalaistoiminnan olevan Venäjällä hyvin paikallisorientoitunutta. Tämä selittää myös aktiivisuuden tärkeänä pitämistä, sillä toiminnan kohteena olevan ympäristön ja yhteisön ollessa lähempänä moraalisen velvoitteen sitä kohtaan voi nähdä olevan suurempi.

Myös perinteinen poliittisuus saatetaan kokea läheisemmäksi paikallishallinnon ollessa lähempänä ja kenties myös tutumpi kuin suurissa kaupungeissa. Pienillä paikkakunnilla puoluejäsenyys voi olla selkeästi portti alueelliseen vaikutusvaltaan ja ehkä myös virkoihin. Vuoden 2007 vaalien tulokset myös osoittavat, että vaikka Yhtenäisen Venäjän osuus äänistä oli yhtä aluetta lukuun ottamatta yli 50 %, yhdeksässä kymmenestä isoimmasta kaupungista sen suosio oli keskimääräistä alhaisempi (Национальный центр мониторинга демократических процедур 2008). Valtapuolueen rooli pienillä paikkakunnilla on siis vahvempi.

Uskonnollisuus vaikuttaa vain kuuliaisuuteen lisäten sen tärkeyttä. Neuvostoliitossa uskonnon korvasi kommunismi ja kirkon korvasi puolue (Heater 1990, 207), mutta

näyttäisi siltä, että uskonto on onnistunut palauttamaan ainakin jonkinlaisen aseman moraalisen vaikuttajana. Aineistossani ortodokseiksi ilmoittautui 66 % nuorista, muslimeiksi 9 % ja uskonottomiksi 21 %.⁷ Ortodoksikirkon asema Venäjällä on vahva ja vahvistunut entisestään Putinin aikana, vaikka virallisesti valtio ja ortodoksikirkko ovat toisistaan erillään (Bacon 2006, 117). Kirkon ja valtion kaltaisten auktoriteettien vahva yhteys onkin omiaan tukemaan kuuliaista kansalaisuutta.

Oman odotetun koulutustason nousu näyttäisi lisäävän kuuliaisuuden lisäksi aktiivisuuden tärkeänä pitämistä. Korkeakoulutukseen tähtäävien nuorten käsitykset kansalaisuudesta näyttävät heijastelevan maan virallista koulutuspolitiikkaa, joka Piattoevan (2005) mukaan pyrkii edistämään sekä patriottisuutta että kansalaisuutta, joiden yhteneväisyyttä kuuliaisuuden ja aktiivisuuden kanssa erittelin jo aiemmin.

Perhe

Erityisesti äidin kiinnostus politiikkaan ja yhteiskunnallisiin asioihin lisää kaikkien kansalaisuusominaisuuksien tärkeänä pitämistä ollen kaikkien osalta yksi vahvimmista vaikuttajista. Isän kiinnostus politiikkaan ja yhteiskunnallisiin asioihin vaikuttaa positiivisesti muihin paitsi aktiivisuuteen, johon sillä ei ole tilastollisesti merkitsevää vaikutusta. Keskustelut vanhempien kanssa poliittisista ja yhteiskunnallisista asioista vaikuttavat vain perinteiseen poliittisuuteen lisäten sen tärkeyttä. Ulkomaiden ajankohtaisista asioista keskustelemisellä ei ole tilastollisesti merkitseviä vaikutuksia.

Osoittamalla kiinnostusta yhteiskunnallisiin ja poliittisiin asioihin, vanhemmat siis vaikuttavat nuorten käsityksiin kansalaisuudesta vahvistaen kaikkien aineiston ilmentämien käsitysten tärkeyttä. Se, että asioista myös keskustellaan, herättää nuorissa käsityksen perinteisen poliittisuuden tärkeydestä ollen näin yleistä kiinnostusta erityisempää. Kenties johonkin puolueeseen (eli todennäköisesti valtapuolue Yhtenäiseen Venäjään) identifioituvat vanhemmat keskustelevat politiikasta ja puoluejäsenyydestä enemmän lastensa kanssa.

Isän koulutustason nousulla sen sijaan on kuuliaisuuden ja perinteisen poliittisuuden tärkeyttä vähentävä vaikutus. Miesten korkeakouluttautuneisuus on Venäjällä harvinaisempaa kuin naisten (ks. esim. Silova & Magno 2004), mikä voi selittää tätä

⁷ 4 % ilmoitti kuuluvansa johonkin muuhun uskontokuntaan. Mallin taustamuuttujana toimii jako uskonottomiin ja uskonnollisiin.

korkeammin koulutettujen isien vaikutusta. Miesten korkeakouluttautuneisuus saattaa johtaa kriittisempään suhtautumiseen maan hallintoa kohtaan, mikä välittyy myös heidän lapsilleen vähentäen näiden hallinnolle suotuisien kansalaisuuskäsitysten tärkeyttä.

Myös kodin sivistystason nousu vähentää perinteisen poliittisuuden tärkeänä pitämistä. Perinteisesti venäläiset toisinajattelijat ovat kuuluneet sivistyneeseen älymystöön, vaikka tämä selitys voikin nuorten osalta olla hieman kaukaa haettu.

Vertaisryhmät

Harrastusryhmään osallistuminen lisää perinteisen poliittisuuden ja aktiivisuuden tärkeänä pitämistä. Perinteinen poliittisuus ja aktiivisuus voidaan nähdä kuuliaisuutta aktiivisemmän roolin ottamisena yhteiskunnassa. Aiemmin liitin kuuliaisuuden Heaterin (1990, 193–197) erittelemään lojaalisuuteen, jota hän piti potentiaalisesti passiivisena toimintana. Ehkä harrastustoimintaan osallistumisella onkin siksi vaikutusta vain näiden vastuullisempaa ja aktiivisempaa toimintaa vaativien kansalaisuuden ulottuvuuksien tärkeänä pitämiseen.

Perinteisen poliittisuuden tärkeänä pitäminen näyttäisi lisääntyvän myös nuoren keskustellessa ystävien kanssa ajankohtaisista tapahtumista ulkomailla. Tämäkin vaatii nuorelta aktiivista kiinnostusta muiden maiden asioihin. 2000-luvulla Venäjän suhde ulkomaailmaan on ollut paljon esillä, kun se on pyrkinyt palauttamaan asemaansa suurvaltana. On mahdollista, että juuri tämä puhututtaa nuoria ja lisää sitä myöten perinteisen poliittisuuden tärkeyttä heidän mielissään.

Se, että vertaisryhmään kuuluvilla muuttujilla ei ole vaikutusta kuuliaisuuden tärkeänä pitämiseen, osoittaa, että käsitys kuuliaisuudesta ei ole peräisin kaveriporukasta. Muiden kansalaisuuskäsitysten tärkeyttä vertaisryhmä jopa jonkin verran lisää.

Media

Median vaikutus on mallin perusteella hyvin yksiselitteinen. Useammin toistuva uutisten seuraaminen televisiosta, lehdistä ja internetistä lisäävät kaikki kuuliaisuuden tärkeänä pitämistä. Uutislähteistä internetin vaikutus kuuliaisuuteen on hieman muita medioita vähäisempi mutta joka tapauksessa tilastollisesti merkitsevä. Kuten luvussa 3 kävi ilmi, media on Venäjällä hyvin pitkälle valtiojohtoista. Itsenäisen median toimiin on puututtu niiden kritisoidessa maan hallintoa. Vaikka internetin käyttö on lisääntynyt 2000-luvulla ja

siitä on tullut tärkeä vaihtoehtoisen tiedon levittämisen kanava, sen rooli on edelleen suhteellisen pieni (ks. esim. Lonkila 2011). Luvussa 5.5 totesin, että päivittäin tai viikoittain TV-uutisia katsoi yhteensä 60 % nuorista, lehdestä niitä luki 38 % ja internetistä seurasi 31 %. Huolimatta vähäisestä luottamuksesta (vuonna 2009 aineiston nuorista 41 % ilmoitti luottavansa mediaan) ja vallitsevasta ymmärryksestä median yksipuolisuuteen liittyen, nuoret seuraavat uutisia ja se vahvistaa heidän käsitystään kuuliaisuudesta hyvän kansalaisen ominaisuutena. Erityisen merkittäväksi tämän tekee se, että medialla ei ole tilastollisesti merkitsevää vaikutusta muihin hyvän kansalaisen ominaisuuksiin.

Koulu

Yhteiskuntaa ja kansalaisuutta käsittelevistä oppitunneista saisi varmasti tehtyä lukuisia itsenäisiä tutkimuksia. Tässä tutkielmassa koulua koskevat taustamuuttajat kuvaavat ilmapiirin avoimuutta poliittisia ja yhteiskunnallisia asioita käsittelevillä oppitunneilla. Ennen niiden vaikutusten tarkastelua aion kuitenkin alustaa tulkintaa kuvaamalla yhteiskunnalliseen opetukseen liittyvää koulumaailmaa aiempien tutkimusten pohjalta.

Venäläisissä kouluissa kansalaisuuteen liittyvästä opetuksesta vastaavat historian ja yhteiskuntaopin opettajat (Kovaleva, Polodzevets & Routkovskaya 2013, 348). Neuvostoliiton hajoaminen aiheutti Venäjällä suuria mullistuksia eniten juuri näiden aineiden opetuksessa, mikä saattoi opettajat hankalään tilanteeseen. Heidän oli hylättävä vanhat käsitykset ja omaksuttava uusia samanaikaisesti kun resurssit olivat vähäiset ja yhteiskunnallinen tilanne muutenkin hyvin sekava. Muutokset asenteissa eivät tapahdu kovin nopeasti ja neuvostomentaliteetti jatkoi elämäänsä joidenkin koulutuksen saralla toimivien ihmisten mielissä. (Bogolubov et al. 1999, 513.) Tuolloin vallitsi myös osittainen vastakkainasettelu perinteisiin nojaavan ja modernisaatioon suuntautuvien koulukuntien välillä. Demokraattisia instituutioita ja moniarvoisuutta vaalineella modernisaation ajatuksella oli vastassaan sekä imperialistisen Venäjän että osittain Neuvostoliitonkin henkeä vaalinut perinteisempi suuntaus. (Bogolubov et al. 1999, 513–514.) Näiden suuntausten eroja heijastelevat myös Piattoevan (2005) koulutuspoliittisista dokumenteista löytämät käsitykset kansalaisuudesta ja patriottisuudesta.

Venäläisten opettajien kansalaisuuskäsityksiä tutkineet Maria Jacobson Ellis ja Carol Brown (2005, 208) havaitsivat, että opettajien käsityksissä hyvästä kansalaisuudesta korostuivat erityisesti patriotismi ja kansallisen identiteetin merkitys, mutta myös moraalinen osallistuminen ja muista ihmisistä huolehtiminen. Virallisten tuoreimpien dokumenttien

mukaan nykypäivän kansalaiskasvatuksella pyritään Venäjällä kehittämään itsetietoisuutta, isänmaahan kohdistuvia positiivisia asenteita, kiinnostusta Venäjän historiaa ja lakeja kohtaan sekä vastuuta omasta käyttäytymisestä ja yhteisistä eduista (Kovaleva, Polodzevets & Routkovskaya 2013, 344).

Patrioottisuuden korostuminen lienee 2000-luvun edetessä siis vain vahvistunut, sillä kuten maan historian tuntemista käsittelevässä luvussa 5.4 todettiin, Putinin hallinto on tietoisesti valjastanut historian opetuksen kansallista yhtenäisyyttä kehittämään. Kuten Putin-maniaa tutkineet Cassidy ja Johnson (2010, 681) kertovat, Putinin valtaannousun myötä kouluissa yleistyi jälleen neuvostoajoilta tuttu tapa ripustaa maan hallitsijan kuva seinälle, ja onpa Putinin elämästä päätyntä tarinoita jopa koulukirjojen sivuille.

Koulua koskevat kysymykset kuvaavat ilmapiirin avoimuutta yhteiskunnallisia ja poliittisia asioita käsittelevillä oppitunneilla. Yleiskatsaus oppitunteja kuvaavien muuttujien jakaumiin (Liite 3) osoittaa, että opettajat rohkaisevat nuoria ilmaisemaan mielipiteitään usein ja nuoret myös ilmaisevat niitä, vaikka ne eroaisivatkin luokan enemmistön mielipiteistä. Sen sijaan opettajan kanssa nuoret voivat olla avoimesti eri mieltä selkeästi harvemmin. Harvinaisinta on se, että oppilaat ottaisivat esille ajankohtaisia poliittisia tapahtumia luokassa keskusteltavaksi.

Useammin toistuva mahdollisuus olla opettajan kanssa avoimesti eri mieltä vaikuttaa kaikkiin kansalaisuuskäsityksiin negatiivisesti eli vähentää niiden tärkeyttä. Opettajan kaltaisen auktoriteetin haastaminen ei siis näyttäydy normien mukaisena toimintana. Kaikkien käsitysten tärkeyttä sen sijaan lisää se, jos oppilaat nostavat useammin keskusteltavaksi ajankohtaisia poliittisia tapahtumia. Tilastollisesti erittäin merkitsevä vaikutus sillä on kuuliaisuuteen ja perinteiseen poliittisuuteen – aktiivisuutta se selittää vähemmän, mutta niin ikään tilastollisesti merkitsevästi. Voi olla, että ajankohtaisia poliittisia tapahtumia käsitellään pääosin hallinnolle suotuisasti, mikä on kuvaamani kansalaiskasvatuksen ja yhteiskunnallisen ilmapiirin huomioon ottaen melko todennäköistä.

Kuuliaisuuden tärkeänä pitämistä lisäävät myös se, kun opettaja rohkaisee useammin oppilaita ilmaisemaan omia mielipiteitä ja se, että opettaja kehottaa keskustelemaan asioista eri mieltä olevien ihmisten kanssa. Samoin opettajan esitellessä useammin asioiden eri puolia kuuliaisuuden ja aktiivisuuden tärkeys kasvaa. Nämä varsinkin kuuliaisuuden osalta osittain ristiriitaisilta tuntuvat havainnot saattavat selittyä esimerkiksi sillä, että

kuuliaisuuden normiin liittyvä opettajan kehoitusten seuraaminen. Tarkempi oppituntien ja niiden vaikutusten tutkimus olisi aiheellista näiden tulosten ymmärtämiseksi. Kokonaisuudessaan kouluun liittyvien taustamuuttujien vaikutus on suurin nimenomaan kuuliaisuuden tärkeänä pitämiseen, joten yhteiskunnallisia ja poliittisia aiheita käsittelevät oppitunnit vaikuttavat sujuvan hallinnolle myönteisissä merkeissä.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Ensimmäisessä tutkimuskysymyksessäni kysyin, miten venäläisten kahdeksaluokkalaisten nuorten käsitys hyvän kansalaisen toiminnasta on muuttunut vuodesta 1999 vuoteen 2009. Tuloksista voidaan päätellä, että venäläisnuoret pitävät hyvän kansalaisen perinteistä poliittista toimintaa huomattavasti tärkeämpänä vuonna 2009 kuin kymmentä vuotta aiemmin. Epämuodollisemman yhteiskunnallisen toiminnan osalta muutokset eivät ole yhtä merkittäviä. Tulokset ovat ymmärrettävissä, kun pohditaan venäläisessä yhteiskunnassa tarkasteluajankohtina vallinneita tilanteita ja maan hallinnossa tapahtunutta muutosta.

Neuvostoliiton hajoamisen jälkeinen 1990-luku oli Venäjällä kaoottinen. Demokraateiksi itseään luonnehtineet vallanvaihtajat eivät onnistuneet luomaan hankalassa tilanteessa aitoa demokratiaa, vaan heidän toimissaan näkyivät monet Neuvostoliiton ja Kommunistisen puolueen aikaiset toimintatavat, kuten johtajakeskeisyys ja epäjohtonmukaisuus demokraattisten periaatteiden noudattamisessa. Rajut taloudelliset uudistukset rikastuttivat harvoja suurimman osan kansalaisista joutuessa taistelemaan arjesta selviytymisen kanssa. Taloudellista ja poliittista valtaa haalineet oligarkit pystyivät vaikuttamaan heikkoon presidenttiin, jolle oli vuonna 1993 säädetyssä perustuslaissa suotu suuret valtaoikeudet suhteessa parlamenttiin ja hallitukseen. Presidentin heikkoutta ja muuten epävakaa tilannetta pystyivät käyttämään hyväkseen myös eri alueiden johtajat, ja maa oli alueellisesti hyvin jakautunut. Maassa voi kuitenkin nähdä vallinneen pluralismin, sillä erilaisten intressien annettiin kukoistaa. Intressejään onnistuivat kuitenkin puolustamaan lähinnä poliittisesti ja taloudellisesti vaikutusvaltaiset eliitit, joiden riitoja ratkaistiin välillä myös verisesti. Tavallisella kansalla ei tuntunut olevan minkäänlaista vaikutusvaltaa, sillä eliitit pystyivät manipuloimaan niin mediaa kuin vaalejakin. Entinen suurvalta oli läpi 1990-luvun kokenut nöyryyksiä myös kansainvälisillä areenoilla joutuessaan taipumaan avustettavan rooliin. Siten ei liene ihme, että nuoret eivät pitäneet maan hallinnon kunnioittamista, politiikasta keskustelemista tai esimerkiksi puoluejäsenyyttä vuonna 1999 kovinkaan tärkeinä.

Kymmentä vuotta myöhemmin Venäjä oli vahvistanut asemiaan vakavasti otettavana kansainvälisenä toimijana ja vuoden 2008 Georgian sodassa osoittanut maailmalle uskaltavansa toimia omia etujaan ajaen sotilaallisesti myös maan rajojen ulkopuolella. Maan presidenttinä toimi Dmitri Medvedev, mutta häntä edeltänyttä, Venäjää

vuosituhannen vaihteesta alkaen hallinnutta, Vladimir Putinia pidettiin edelleen maan todellisena johtajana. Putin oli heti tultuaan valituksi maan presidentiksi ryhtynyt toimenpiteisiin, joiden avulla ympäri maata hajanaisille eliiteille levinnyttä valtaa palautettiin takaisin keskushallinnolle. Näitä toimenpiteitä kritisoineet tahot pyrittiin hiljentämään ja annettiin näin selvä viesti myös muulle yhteiskunnalle: maata rakennettiin nyt hallinnon määrittelemän hyvän suuntaan ja sen kritisoiminen oli epäisänmaallista ja tuomittavaa. Samaa viestiä huokui myös valtuustoluokan nimi – Yhtenäinen Venäjä. Puolueista tuli 2000-luvulla merkittäviä toimijoita, mutta ne olivat hyvin pitkälle pakotettu noudattamaan Kremlin tahtoa. Myös maan historia valjastettiin uudestaan tuomaan kunniaa venäläisille arvoille, joiden vastakkainasettelu läntisten arvojen kanssa alkoi samalla kiihtyä. Nämä muutokset näkyvät hyvin venäläisnuorten käsityksissä hyvän kansalaisen toiminnasta vuonna 2009. Perinteinen poliittinen toiminta on huomattavasti tärkeämpää kuin vuonna 1999, varsinkin kun sen ymmärtää maan hallintoa myötäilevällä tavalla.

Vuonna 1999 perinteistä poliittista toimintaa tärkeämpänä pidetty epämuodollisempi yhteiskunnallinen toiminta on yleisesti ottaen säilyttänyt tärkeytensä venäläisnuorten parissa myös vuonna 2009. Ainoastaan epäoikeudenmukaisia lakeja vastaan protestointia pidettiin tilastollisesti merkitsevästi tärkeämpänä vuonna 1999 kuin vuonna 2009. Vaikka vuonna 2009 lähes 70 % piti sitä edelleen tärkeänä, muutoksen tilastollinen merkitsevyys kuitenkin puhuu sen puolesta, että Venäjän hallinnon 2000-luvulla harjoittama ”ohjattu demokratia” ja pyrkimys valjastaa kansalaisyhteiskunta ja kansalaiset toimimaan hallinnon haluamalla tavalla – ”kehittämään maata yhdessä” – on ohjannut nuorten mielipiteitä siihen suuntaan, että hyvän kansalaisen ei heidän mielestään ole yhtä suotavaa protestoida lainsäädännöstä vastaavaa hallintoa vastaan kuin vuonna 1999. Toisaalta molempien vuosien aineistosta nostamani vastaukset kysymykseen siitä, aikovatko nuoret itse protestoida, eivät juuri eroa toisistaan. Voi olla, että 90-luvun nuoret näkivät yleisellä tasolla enemmän syitä protestoida lakeja vastaan kuin 2000-luvun vakaampaan yhteiskuntaan tottuneet nuoret. Kokonaisuudessaan myös epämuodollisemman yhteiskunnallisen toiminnan tärkeys kuitenkin osoittaa sen, että venäläisnuoret pitävät tärkeänä, että hyvä kansalainen ottaa huomioon myös lähiympäristönsä – niin luonnon kuin ihmiset.

Toisessa kysymyksessä tarkastelin, minkälaista kansalaisuutta nuorten käsitykset hyvän kansalaisen toiminnasta vuonna 2009 ilmentävät. Nuorten kansalaisuuskäsitykset ovat tiivistettävissä kolmeksi eri ulottuvuudeksi, joita ovat kuuliaisuus, aktiivisuus ja

perinteinen poliittisuus. Kaikki kolme ulottuvuutta korreloivat melko voimakkaasti keskenään, joten ne eivät ole toisilleen vastakkaisia hyvän kansalaisen ominaisuuksia.

Kuuliaisuutta ja aktiivisuutta lähes yhtä tärkeinä pitävät venäläisnuoret vaikuttaisivat sisäistäneen venäläisen koulutuspolitiikan tavoitteet, joissa tutkija Nelli Piattoeva (2005) on havainnut ristiriitoja. Piattoeva on todennut venäläisissä koulutuspoliittisissa dokumenteissa esiintyvän kaksi käsitystä hyvästä kansalaisuudesta. Ensimmäisessä niistä korostuvat demokratisaatio ja kansalaisyhteiskunta, mitä Piattoeva pitää *kansalaisuutta* vahvistavana päämääränä. Toiseksi suuntaukseksi hän on havainnut valtiolle alisteisen *patrioottisuuden*, joka keskittyy venäläisen kansallishengen korostamiseen. Aineistoni nuorten käsityksissä hyvästä kansalaisuudesta ilmenevät hyvin sekä Piattoevan *kansalaisuuden* että *patrioottisuuden* ulottuvuudet. Olen yhdistänyt *patrioottisuuden* kuuliaisuuteen ja *kansalaisuuden* aktiivisuuteen.

Piattoeva on pitänyt näitä koulutuspolitiikan sisältämiä suuntauksia keskenään ristiriitaisina ja vahvojen korrelaatioiden perusteella vaikuttaisi, että aineistoni nuoret ovat myös jossain määrin omaksuneet nämä käsitykset niiden sisältämistä ristiriidoista huolimatta. Osittain kyse voi olla myös kyselylomakkeen tuottamasta vaikutuksesta, jolloin peräkkäisiin samantyyllisiin kysymyksiin vastataan samansuuntaisesti. Toki voidaan myös pohtia, missä määrin nuoret ovat vastanneet kysymyksiin mm. hyvän kansalaisen toiminnasta niin kuin ovat ajatelleet että niihin kuuluu vastata. Tulosten sisältämien osittaisten ristiriitaisuuksien voi toisaalta nähdä parantavan niiden uskottavuutta – yksipuolisia vastauksia voisi pitää epäuskottavina. Nuorten vastausten tulkitseminen syystä tai toisesta pakotetuiksi mielipiteiksi olisi vielä yksipuolisempaa. Tämän vuoksi olen käyttänyt myös muita erityisesti vuoden 2009 ICCS-tutkimuksen kysymyksiä apuna tulkitessani tuloksia.

Vuoden 2009 aineistossa ilmenneiden kansalaisuuskäsitysten ja muiden yhteiskunnallisten asenteiden välisten korrelaatioiden perusteella olen pyrkinyt päättämään, missä määrin nuorten käsitykset hyvän kansalaisen toiminnasta kertovat jotain myös heidän toiminnastaan ja asemoitumisestaan yhteiskunnassa. Kuuliaisuuden korreloiminen hallintoon luottamiseen ja isänmaallisuuden kanssa voidaan nähdä osoituksena siitä, että nuoret ovat omaksuneet kuuliaisuuden myös ohjenuoraksi omalle käyttäytymiselleen. Se, että myös perinteisen poliittisuuden tärkeänä pitäminen korreloi vahvasti hallintoon luottamisen kanssa, kertoo siitä, että perinteistä poliittisuutta tärkeänä pitävät nuoret ovat

sisäistäneet nimenomaan hallinnon ylläpitämän ”oikean käsityksen” politiikasta tai että he pitävät hallinnon harjoittamaa politiikkaa hyvänä.

Aktiivisuus vaikuttaa olevan aineiston vaikeimmin tulkittavissa oleva hyvän kansalaisen ominaisuus. Toisaalta se sisältää muuttujia, kuten ympäristönsuojeluun ja epäoikeudenmukaisia lakeja vastustaviin protesteihin osallistumisen, jotka voivat kertoa kriittisestä suhtautumisesta hallintoon, kun taas toisaalta sen ilmentämä kansalaisuus voi olla aivan toivottavaa myös maan hallinnon näkökulmasta ja muodostua ongelmaksi vasta mobilisoituessaan hallintoa vastustavaksi toiminnaksi. Niin kauan kuin maan hallinto pystyy määrittelemään esimerkiksi ihmisoikeudet haluamallaan tavalla ja sosiaalistamaan kansalaiset näihin käsityksiinsä⁸, se tuskin näkee ongelmana sitä, että kansalaiset pitävät ihmisoikeuksien puolustamista tärkeänä.

Kolmanneksi tarkastelin erilaisten taustatekijöiden vaikutusta hyvän kansalaisen ominaisuuksien tärkeänä pitämiseen. Parhaiten taustamuuttajat onnistuivat selittämään kuuliaisuutta, heikoiten aktiivisuutta. Sukupuolen vaikutus aineistossa näkyy vain perinteisessä poliittisuudessa, jota pojat pitävät tärkeämpänä kuin tytöt. Tämä vahvistaa käsitystä perinteisen politiikan sukupuolittuneisuudesta Venäjällä, jossa naisten rooli perinteisissä poliittisissa instituutioissa on vähäinen. Asuinpaikan koon kasvu näyttäisi heikentävän kaikkia kansalaisuuden normeja, mikä on selitettävissä pienempien paikkakuntien normatiivisemmalla ja konservatiivisemmalla luonteella. Eri sosialisaatiotekijöistä medially oli vaikutusta vain kuuliaisuuteen. Vaikuttaisi siltä, että valtion kontrolloima media onnistuu välittämään nuorille valtiolle suotuisaa kuuliaisuuden normia. Juuri kuuliaisuuteen vaikuttivat eniten myös yhteiskunnallisia ja poliittisia asioita käsittelevät oppitunnit. Vanhempien kiinnostus yhteiskunnallisia ja poliittisia asioita kohtaan vahvistaa sen sijaan kaikkia aineiston mittaamia kansalaisuusnormeja. Vaikka yhteiskunnallisia asioita käsittelevät oppitunnit ja vanhempien kiinnostus yhteiskunnallisiin ja poliittisiin asioihin voisivat johtaa myös kriittiseen ajatteluun, yksipuolisen median ja valtapuolueen hegemonian vallitessa nuoret todennäköisemmin kasvatetaan mukautumaan hallinnolle suotuisaan malliin.

⁸ Esimerkkinä ns. homopropagandalaki. Riippumattoman Levada-keskuksen tutkimuksen mukaan lähes 70 % venäläisistä suhtautuu lakiin myönteisesti. Samassa tutkimuksessa käy ilmi, että suhtautuminen homoseksuaalisuuteen on muuttunut kielteisemmäksi 2000-luvun edetessä. (Аналитический Центр Юрия Левады 2014, 114–118.)

Lähtiessäni tutkimaan venäläisnuorten käsityksiä hyvästä kansalaisuudesta määrällisen aineiston perusteella pyrkimyksenäni oli saada jonkinlainen käsitys nuorten keskuudessa yleisesti vallitsevista asenteista. Tekemiäni lineaaristen regressioanalyysien perusteella voidaan käytössäni olleilla taustamuuttujilla selittää 8–19 % nuorten kansalaisuuskäsityksistä, mitä voidaan yhteiskuntatieteissä pitää kohtuullisena tuloksena. Selittämättä jää kuitenkin noin 80–90 % käsitysten alkuperästä, joten tuloksia ja niistä tekemiäni tulkintoja tulee pitää lähinnä suuntaa antavina. Vaikka tutkimustulokset ovatkin yleistettävissä perusjoukkoonsa, eli 14–15-vuotiaisiin venäläisnuoriin, lopputuloksena on useita pintaraapaisuja sekä vuosien 1999 ja 2009 välillä tapahtuneen muutoksen että taustamuuttujatason vaikutusten osalta. Koska kyseessä ovat vaikeasti todennettavissa olevat yhteiskunnalliset vaikutussuhteet, olisi voinut olla syytä paneutua johonkin aineiston havaintoon rajatummin ja syvemmin. Kiinnostava aihe olisi esimerkiksi koulujen yhteiskunnalliseen opetukseen liittyvien tuntien ilmapiiri, johon olisi ICCS 2009 -aineiston perusteella ollut mahdollista syventyä paremminkin. Samoin nuorten muihin yhteiskunnallisiin asenteisiin, joita käytin tutkielmassa vain tulkintoja tukevassa roolissa, olisi mahdollista perehtyä usean tutkimuksen verran.

Käyttämieni aineistojen lisäksi myös tutkielman kontekstina toiminut Venäjä on loputon tutkimuskohde siitä kiinnostuneille. Toisaalta se on maailman suurimpana valtiona maa, josta on hyvin hankala saada kattavaa yleiskuvaa. Tässä tutkielmassa pyrkimyksenäni oli tarkastella, minkälaisia käsityksiä venäläisellä nuorisolla, tarkemmin sanottuna kahdeksaluokkalaisilla nuorilla, on kansalaisuudesta. Tutkimuksen tulosten perusteella maan hallinto on onnistunut sosiaalistamaan nuoret hyvin itselleen myönteiseen käsitykseen kuuliaisesta ja patrioottisesta kansalaisesta. Kuitenkin samoin kuin Venäjän koulutuspoliittisissa dokumenteissa, myös nuorten käsityksissä kansalaisuudesta vallitsee lähes yhtä vahvana käsitys demokraattisemmasta ja aktiivisemmasta kansalaisesta. Vaikka tämänhetkiset maailmanpolitiikan tapahtumat ovat ainakin suosiolukujen nojalla vain vahvistaneet Putinin hallinnon asemaa Venäjällä, vuonna 2011 kiihtyneet protestit maan hallintoa vastaan osoittavat, että iso joukko venäläisiä kaipaa myös todellisia demokraattisia uudistuksia. Monesti muutoksen voima piilee nuorisossa, jossa tämän tutkielman perusteella on kuuliaisuudestaan huolimatta potentiaalia myös hallinnon haastamiseen.

Lähteet

- Antikainen, A. 1998. Kasvatus, elämäntilanne ja yhteiskunta. Helsinki: WSOY.
- Bacon, E. 2006. The Church and Civil Society in Russia. Teoksessa A. B. Evans, L. A. Henry & L. M. Sundstrom (toim.) Russian civil society: a critical assessment. Armonk (N.Y.): M.E. Sharpe, 110–125.
- Bagger, H. 2007. The Study of History in Russia during the Post-Soviet Identity Crisis. Scando-Slavica 53 (1), 109–125.
- Berger, P. L. & Luckmann, T. 1994. Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Helsinki: Gaudeamus. Suom. Raiskila, Vesa.
- Blum, D. W. 2006. Russian Youth Policy: Shaping the Nation-State's Future. The SAIS Review of International Affairs 26 (2), 95–108.
- Bogolubov, L. N., Klokova, G. V., Kovalyova, G. S. & Poltorak, D. I. 1999. The Challenge of Civic Education in the New Russia. Teoksessa J. Torney-Purta, J. Schwille & J. Amadeo (toim.) Civic Education across Countries: Twenty-four National Case Studies from the IEA Civic Education Project. The Netherlands: International Association for the Evaluation of Educational Achievement., 513–533. Saatavilla osoitteessa: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED431705.pdf> Viitattu 18.6.2014.
- Brown, A. 2001. Contemporary Russian politics: a reader. Oxford: Oxford University Press.
- Brubaker, R. 1992. Citizenship and Nationhood in France and Germany. Cambridge, MA, USA: Harvard University Press.
- Cassiday, J. A. & Johnson, E. D. 2010. Putin, Putiniana and the Question of a Post-Soviet Cult of Personality. Slavonic and East European review 88 (4), 681–707.
- Dalton, R. J. 2008. Citizenship Norms and the Expansion of Political Participation. Political Studies 56 (1), 76–98.
- Delanty, G. 2000. Citizenship in a global age: society, culture, politics. Buckingham: Open University Press.
- Dunlop, J. B. 2001. Sifting through the Yeltsin Years. Teoksessa A. Brown (toim.) Contemporary Russian politics: a reader. Oxford: Oxford University Press, 51–69.
- Dzhibladze, J. 2005. Kansalaisaktivismi vahvan valtion puristuksessa. Teoksessa A. Leppänen (toim.) Kansalaisyhteiskunta liikkeessä yli rajojen: sosiaali- ja terveysalan järjestöt lähialueyhteistyössä. Helsinki: Palmenia-kustannus, 171–190.
- Encyclopædia Britannica Online Pioneers. Saatavilla osoitteessa: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/461308/Pioneers>. Viitattu 23.6.2014.

- Evans, A. B. 2006. Vladimir Putin's Design for Civil Society. Teoksessa A. B. Evans, L. A. Henry & L. M. Sundstrom (toim.) Russian civil society: a critical assessment. Armonk (N.Y.): M.E. Sharpe, 147–158.
- Faulks, K. 2000. Citizenship. London: Routledge.
- Felštinski, J. & Litvinenko, A. 2007. Venäjä kuilun partaalla: turvallisuuspalvelut demokratian uhkana. Helsinki: Tammi. Suomentanut Tigonon, Helena.
- Freedom House Freedom of the Press - Russia. Saatavilla osoitteessa:
<http://www.freedomhouse.org/report/freedom-press/2009/russia#.U6LSJRBqN8E>.
 Viitattu: 19.6.2014.
- Gel'man, V. 2008. Party Politics in Russia: From Competition to Hierarchy. Europe-Asia Studies 60 (6), 913–930.
- Gibson, J. L. 1995. The Resilience of Mass Support for Democratic Institutions and Processes in Nascent Russian and Ukrainian Democracies. Teoksessa V. Tismaneanu (toim.) Political culture and civil society in Russia and the new states of Eurasia. Armonk (N.Y.): Sharpe, 53–102.
- Gudkov, L.D., Dubin, B.D. & Zorkaia, N.A. 2008. Постсоветский человек и гражданское общество (Postsovetski tselovek i graždanskoe obštšestvo – Jälkineuvostoliittolainen ihminen ja kansalaisyhteiskunta). Saatavilla osoitteessa:
<http://www.levada.ru/books/postsovetskii-chelovek-i-grazhdanskoe-obshchestvo>.
 Viitattu: 23.6.2014.
- Heater, D. 1990. Citizenship: the civic ideal in world history, politics and education. London: Longman.
- Helkama, K., Myllyniemi, R. & Liebkind, K. 2004. Johdatus sosiaalipsykologiaan. Helsinki: Edita.
- Hemment, J. 1998. Colonization or Liberation: The Paradox of NGOs in Postsocialist States. Anthropology of East Europe Review 16 (1), 43–58.
- Henry, L. A. & Douhovníkoff, V. 2008. Environmental Issues in Russia. Annual Review of Environment and Resources 33, 437–460.
- Henry, L. A. 2009. Redefining Citizenship in Russia: Political and Social Rights. Problems of Post-Communism 56 (6), 51–65.
- Huskey, E. 2001a. Democracy and Institutional Design. Teoksessa A. Brown (toim.) Contemporary Russian politics: a reader. Oxford: Oxford University Press, 29–45.
- Huskey, E. 2001b. Overcoming the Yeltsin Legacy: Vladimir Putin and Russian Political Reform. Teoksessa A. Brown (toim.) Contemporary Russian politics: a reader. Oxford: Oxford University Press, 82–96.

- Jacobson Ellis, M. & Brown, C. 2005. Teachers' Perceptions of Citizenship in Russia. Teoksessa J. T. Fouts & W. O. Lee (toim.) Education for Social Citizenship: Perceptions of Teachers in the USA, Australia, England, Russia and China. Hong Kong: Hong Kong University Press, 175–208.
- Jokivuori, P. & Hietala, R. 2007. Määrällisiä tarinoita: monimuuttujamenetelmien käyttö ja tulkinta. Porvoo: WSOY.
- Kivikoski, M. 2000. 'Anti-politics' and Civil Society: Forgotten Ideas in East Central Europe? Teoksessa M. Kangaspuro (toim.) Russia: more different than most. Helsinki: Aleksanteri Institute, 45–76.
- Klyamkin, I. & Shevtsova, L. 2001. The Tactical Origins of Russia's New Political Institutions. Teoksessa A. Brown (toim.) Contemporary Russian politics: a reader. Oxford: Oxford University Press, 14–16.
- Korpela, J. 29.11.2013. Venäjän ja muiden slaavilaisten kielten translitterointi. Saatavilla osoitteessa: <https://www.cs.tut.fi/~jkorpela/iso9.html>. Viitattu: 19.6.2014.
- Korpela, J. 2014. HS Mielipide 12.2.2014: Venäjällä ihmisoikeudet ovat yhteisölle alisteisia. Saatavilla osoitteessa: <http://www.hs.fi/paivanlehti/mielipide/Ven%C3%A4j%C3%A4ll%C3%A4+ihmisoikeudet+ovat+yhteis%C3%B6lle+alisteisia/a1392103668453>. Viitattu: 19.6.2014.
- Kovaleva, G., Polodzevets, P. & Routkovskaya, E. 2013. The Russian Federation. Teoksessa J. Ainley, W. Schulz & T. Friedman (toim.) ICCS 2009 Encyclopedia: Approaches to civic and citizenship education around the world. Amsterdam: IEA, 341–351. Saatavilla osoitteessa: http://www.iea.nl/fileadmin/user_upload/Publications/Electronic_versions/ICCS_2009_Encyclopedia.pdf Viitattu 24.6.2014.
- Kurki, L. & Nivala, E. 2006. Hyvä ihminen ja kunnon kansalainen: Johdatus kansalaisuuden sosiaalipedagogiikkaan. Tampere: Tampere University Press.
- Lassila, J. 2012. The Quest for an Ideal Youth in Putin's Russia II: The Search for Distinctive Conformism in the Political Communication of Nashi, 2005–2009. Stuttgart: ibidem.
- Lassila, J. 2007. Venäläiset nuorisoliikkeet ja politiikka, kiinnostaako politiikka nuoria? Puhe Aleksanteri-instituutin yleisöseminaarissa: Poliittikkaa ylhäältä alas ja alhaalta ylös - Duuman vaalit vuonna 2007. 28.11.2007. Saatavilla osoitteessa: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:P8sJJkHVg10J:www.helsinki.fi/aleksanteri/ajankohtaista/2007/vaalialustus_071128/Jussi%2520Lassilartf.rtf+&cd=1&hl=fi&ct=clnk&gl=fi. Viitattu: 19.6.2014.
- Light, M. 2001. Post-Soviet Russian Foreign Policy: The First Decade. Teoksessa A. Brown (toim.) Contemporary Russian politics: a reader. Oxford: Oxford University Press, 419–428.

- Ljubownikow, S., Crotty, J. & Rodgers, P. W. 2013. The State and Civil Society in Post-Soviet Russia: The Development of a Russian-style Civil Society. *Progress in Development Studies* 13 (2), 153–166.
- Lonkila, M. 2011. Sananvapaus, sosiaalinen media ja kansalaistoiminta Venäjällä. *Idäntutkimus* 18 (2), 61–67.
- Luukkanen, A. 2008. *Projekti Putin: Uuden Venäjän Historiaa 1996–2008*. Helsinki: WSOY.
- McCowan, T. 2009. *Rethinking Citizenship Education: A Curriculum for Participatory Democracy*. London, GBR: Continuum International Publishing.
- McFaul, M. 2004. Political Parties. Teoksessa M. McFaul, N. Petrov & A. Ryabov (toim.) *Between Dictatorship and Democracy: Russian Post-Communist Political Reform*. Washington, D.C: Carnegie Endowment for International Peace, 105–134.
- McFaul, M. & Petrov, N. 2004. Elections. Teoksessa M. McFaul, N. Petrov & A. Ryabov (toim.) *Between Dictatorship and Democracy: Russian Post-Communist Political Reform*. Washington, D.C: Carnegie Endowment for International Peace, 23–55.
- McFaul, M., Petrov, N. & Ryabov, A. 2004. *Between Dictatorship and Democracy: Russian Post-Communist Political Reform*. Washington, D.C: Carnegie Endowment for International Peace.
- McFaul, M. & Treyger, E. 2004. Civil Society. Teoksessa M. McFaul, N. Petrov & A. Ryabov (toim.) *Between Dictatorship and Democracy: Russian Post-Communist Political Reform*. Washington, D.C: Carnegie Endowment for International Peace, 135–173.
- Merridale, C. 2003. Redesigning History in Contemporary Russia. *Journal of Contemporary History* 38 (1, Redesigning the Past), 13–28.
- Metsämuuronen, J. 2005. Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. (3. laitos. painos) Helsinki: International Methelp.
- Molchanov, M. A. 2002. *Political Culture and National Identity in Russian Ukrainian Relations*. Texas A&M University Press.
- Munroe, T. 2002. *An Introduction to Politics: Lectures for First-year Students*. (3. painos) Canoe Press.
- Myagkov, M. & Ordeshook, P. C. 2013. Russian Elections: An Oxymoron of Democracy. Teoksessa J. M. Ostrow (toim.) *Politics in Russia: a reader*. Los Angeles: CQ Press, 373–388.
- Nikandrov, N., D. 1997. Education and Citizenship in Post-Soviet Russia. Teoksessa D. Bridges (toim.) *Education, Autonomy and Democratic Citizenship: Philosophy in a Changing World*. London, GBR: Routledge, 215–224.

- Nivala, E. 2006. Kunnan kansalainen yhteiskunnan kasvatuksellisena ihanteena. Teoksessa L. Kurki & E. Nivala (toim.) Hyvä ihminen ja kunnan kansalainen: Johdatus kansalaisuuden sosiaalipedagogiikkaan. Tampere: Tampere University Press, 25–113.
- Nummenmaa, L. 2009. Käyttäytymistieteiden tilastolliset menetelmät. (1. uud. laitos) Helsinki: Tammi.
- Ostrow, J. M. 2013a. Political Parties. Teoksessa J. M. Ostrow (toim.) Politics in Russia: a reader. Los Angeles: CQ Press, 268–272.
- Ostrow, J. M. 2013b. Politics in Russia: a reader. Los Angeles: CQ Press.
- Ostrow, J. M., Satarov, G. A. & Khakamada, I. M. 2013. Corrupting the Elections: Enter the Oligarchs. Teoksessa J. M. Ostrow (toim.) Politics in Russia: a reader. Los Angeles: CQ Press, 337–355.
- Petukhov, V. & Ryabov, A. 2004. Public Attitudes About Democracy. Teoksessa M. McFaul, N. Petrov & A. Ryabov (toim.) Between Dictatorship and Democracy: Russian Post-Communist Political Reform. Washington, D.C: Carnegie Endowment for International Peace, 268–291.
- Piattoeva, N. 2005. Citizenship Education as an Expression of Democratization and Nation-Building Processes in Russia. *European Education* 37 (3), 38–52.
- Prozorov, S. 2008. The paradox of infra-liberalism: towards a genealogy of 'managed democracy' in Putin's Russia. Teoksessa H. Wydra & A. Wöll (toim.) Democracy and Myth in Russia and Eastern Europe. London: Routledge, 186–202.
- Qvortrup, M. 2007. Politics of Participation: From Athens to E-Democracy. Manchester, GBR: Manchester University Press.
- Reuters 24.9.2011. Putin sets stage for return as Russian president. Saatavilla osoitteessa: <http://www.reuters.com/article/2011/09/24/us-russia-idUSTRE78N0RH20110924>. Viitattu: 17.7.2014.
- Ria Novosti 6.6.2012. Russia's Duma Passes Bill on Unsanctioned Rallies. Saatavilla osoitteessa: <http://en.ria.ru/russia/20120606/173869005.html>. Viitattu: 18.7.2014.
- Riasanovsky, N. V. & Steinberg, M. D. 2005. A History of Russia. (7. painos) New York: Oxford University Press.
- Ryabov, A. 2004. The Mass Media. Teoksessa M. McFaul, N. Petrov & A. Ryabov (toim.) Between Dictatorship and Democracy: Russian Post-Communist Political Reform. Washington D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 174–194.
- Sakwa, R. 2008a. Myth and democratic identity in Russia. Teoksessa H. Wydra & A. Wöll (toim.) Democracy and Myth in Russia and Eastern Europe. London: Routledge, 203–218.

- Sakwa, R. 2008b. Putin's Leadership: Character and Consequences. *Europe-Asia Studies* 60 (6), 879–897.
- Sakwa, R. 2008c. *Russian Politics and Society*. (4. painos) London: Routledge.
- Sakwa, R. 1999. *Russia's Crisis and Yeltsin's Leadership*. Tampere: University of Tampere.
- Salmenniemi, S. 2008. Kansalaisyhteiskuntateoria ja postsosialismi. *Sosiologia* 45 (2), 104–118.
- Salmenniemi, S. 2007. *Growing Flowers in the Frost: Civic Activity, Citizenship and Gender in Russia*. Department of Sociology, University of Helsinki.
- Salmenniemi, S. 2005. Vallan vahtikoiria vai sylikoiria? Valtion ja kansalaisjärjestöjen suhteiden kehitys 2000-luvun Venäjällä. Teoksessa A. Leppänen (toim.) *Kansalaisyhteiskunta liikkeessä yli rajojen: sosiaali- ja terveystalouden järjestöt lähialueyhteistyössä*. Helsinki: Palmenia-kustannus, 191–203.
- Salmenniemi, S. & Rotkirch, A. 2008. *Suhteiden Venäjä*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Schulz, W., Ainley, J. & Fraillon, J. 2011. ICCS 2009 technical report. Amsterdam. http://www.iea.nl/fileadmin/user_upload/Publications/Electronic_versions/ICCS_2009_Technical_Report.pdf Viitattu 18.6.2014.
- Schulz, W. & Sibberns, H. 2004. IEA civic education study: Technical report. Amsterdam. Saatavilla osoitteessa: http://www.iea.nl/fileadmin/user_upload/Publications/Electronic_versions/CIVED_Technical_Report.pdf Viitattu 18.6.2014.
- Schulz, W., Ainley, J., Fraillon, J., Kerr, D. & Losito, B. 2010. ICCS 2009 International Report: Civic knowledge, attitudes, and engagement among lower-secondary school students in 38 countries. Amsterdam. Saatavilla osoitteessa: http://www.iea.nl/fileadmin/user_upload/Publications/Electronic_versions/ICCS_2009_International_Report.pdf Viitattu 18.6.2014.
- Shevtsova, L. 2005. *Putin's Russia*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace.
- Shevtsova, L. 1999. *Yeltsin's Russia: Myths and Reality*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace.
- Siljander, P. 1997. *Kasvatus ja sosialisatio*. Helsinki: Gaudeamus.
- Silova, I. & Magno, C. 2004. Gender Equity Unmasked: Democracy, Gender, and Education in Central/Southeastern Europe and the Former Soviet Union. *Comparative Education Review* 48 (4), 417–442.
- Smolar, A. 1996. From Opposition to Atomization. *Journal of Democracy* 7 (1), 24–38.

- Suoninen, A., Kupari, P. & Törmäkangas, K. 2010. Nuorten yhteiskunnalliset tiedot, osallistuminen ja asenteet: kansainvälisen ICCS 2009 -tutkimuksen päätulokset. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos.
- The Constitution of the Russian Federation The Constitution of the Russian Federation. Saatavilla osoitteessa: <http://www.constitution.ru/en/10003000-01.htm>. Viitattu: 16.7.2014.
- Torney-Purta, J., Lehmann, R., Oswald, H. & Schulz, W. 2001. Citizenship and Education in Twenty-Eight Countries: Civic Knowledge and Engagement at Age Fourteen. Amsterdam. Saatavilla osoitteessa: http://www.iea.nl/fileadmin/user_upload/Publications/Electronic_versions/CIVED_Phase2_Age_Fourteen.pdf Viitattu 18.6.2014.
- UNESCO ISCED 1997 MAPPINGS - Russian Federation. Saatavilla osoitteessa: <http://www.uis.unesco.org/Education/ISCEDMappings/Pages/default.aspx>. Viitattu: 18.4.2013.
- Volkov, D. 2012. THE PROTESTERS AND THE PUBLIC. Journal of Democracy 23 (3), 55–62.
- Volodina, T. 2005. Teaching History in Russia after the Collapse of the USSR. The History Teacher 38 (2), 179–188.
- Yanitsky, O. 2013. From civic protest to political reform: the case of Russia. CSPS Working Paper Series (1). Saatavilla osoitteessa: <http://sibaese.unile.it/index.php/CSPS/article/viewFile/12679/11287> Viitattu 18.7.2014.
- Yanitsky, O. 2000. Russian Greens in a Risk Society: a Structural Analysis. Helsinki: Aleksanteri Institute.
- Zdravomyslova, J. 2005. Kansalaisjärjestöt ja kansalaisaktiivisuus Venäjällä. Teoksessa A. Leppänen (toim.) Kansalaisyhteiskunta liikkeessä yli rajojen : sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus. Helsinki: Palmenia-kustannus, 204–214.
- Zorkaia, N. 2009. Today's Young People. Russian Education & Society 51 (10), 51–82.
- Аналитический Центр Юрия Левады 2014. Общественное мнение 2013 – Ежегодник (Obštšestvennoe mnenie – Ežegodnik 2013. Yleinen mielipide 2013 – Vuosijulkaisu). Moskova: Levada-keskus. Saatavilla osoitteessa: <http://www.levada.ru/books/obshchestvennoe-mnenie-2013> Viitattu: 27.6.2014
- Национальный центр мониторинга демократических процедур 2008. Выборы депутатов Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации пятого созыва (Vybory deputatov Gosudarstvennoi Dumy Federalnogo Sobraniya Rossiskoi Federatsii pjatogo sozyva – Venäjän Liittovaltion Kansallisen Duuman viidennet edustajavaalit) Julkaisu: Natsionalny tsentr monitoringa demokratitšeskih protsedur – Demokraattisten menetelmätapojen seurannan kansallinen keskus. Saatavilla osoitteessa: <http://www.vibory.ru/Regs/GD/part-12.htm>. Viitattu: 23.6.2014.

Liitteet

Liite 1: Muita yhteiskunnallisia asenteita kuvaavat summamuuttujat tunnuslukuineen

Demokraattisuus (Cronbachin alfa 0,7- keskiarvo 3,4)

- jokaisella pitäisi aina olla oikeus ilmaista mielipiteensä vapaasti
- kaikkien ihmisten yhteiskunnallisia ja poliittisia oikeuksia tulisi kunnioittaa
- ihmisillä tulisi aina olla vapaus arvostella valtiovaltaa julkisesti
- kaikilla kansalaisilla tulisi olla oikeus valita johtajansa vapailla vaaleilla
- ihmisten pitäisi voida protestoida, jos he pitävät jotakin lakia epäoikeudenmukaisena
- poliittisen protestin ei tulisi koskaan olla väkivaltainen
- rikkaiden ja köyhien välisten tuloerojen tulisi olla pieniä

Kiinnostus politiikkaan (Cronbachin alfa 0,9 – keskiarvo 2,6)

- oman paikkakunnan poliittisiin kysymyksiin
- maan poliittisiin kysymyksiin
- maan yhteiskunnallisiin kysymyksiin
- muiden maiden politiikkaan
- kansainväliseen politiikkaan
- Euroopan politiikkaan

Feminismi (Cronbachin alfa 0,6 – keskiarvo 3,3)

- miehillä ja naisilla tulisi olla tasavertaiset mahdollisuudet osallistua hallintoon
- miehillä ja naisilla tulisi olla kaikin puolin samat oikeudet

Sovinismi (Cronbachin alfa 0,7 – keskiarvo 2,5)

- naisten pitäisi pysytellä poissa politiikasta
- mikäli työpaikkoja on tarjolla niukasti, miehillä tulisi olla niihin suurempi oikeus kuin naisilla
- miehet ovat naisia pätevämpiä poliittisiksi johtajiksi
- naisten tärkeimpänä tehtävänä tulisi olla lasten kasvattaminen

Etniset oikeudet (Cronbachin alfa 0,8 – keskiarvo 3,2)

- kaikilla etnisillä ryhmillä tulisi olla maassa tasavertaiset mahdollisuudet hankkia hyvä koulutus
- kaikilla etnisillä ryhmillä tulisi olla maassa tasavertaiset mahdollisuudet saada hyviä työpaikkoja
- koulujen tulisi opettaa oppilaat kunnioittamaan kaikkien etnisten ryhmien jäseniä
- kaikkien etnisten ryhmien jäseniä tulisi rohkaista asettumaan ehdolle poliittisissa vaaleissa
- kaikkien etnisten ryhmien jäsenillä tulisi olla samat oikeudet ja velvollisuudet

(jatkuu)

(jatkuu)

Maahanmuuttajien oikeudet (Cronbachin alfa 0,8 – keskiarvo 3,1)

- maahanmuuttajien tulisi edelleen voida puhua omaa kieltään
- maahanmuuttajalapsilla tulisi olla samat koulutusmahdollisuudet kuin muillakin lapsilla kyseisessä maassa
- useita vuosia uudessa maassa asuneilla maahanmuuttajilla tulisi olla mahdollisuus äänestää vaaleissa
- maahanmuuttajien tulisi edelleen voida noudattaa omia tapojaan ja elämäntapaansa
- maahanmuuttajilla tulisi olla samat oikeudet kuin kaikille muillakin kyseisen maan asukkailla

Luottamus hallintoon (Cronbachin alfa 0,8 – keskiarvo 2,8)

- valtionhallinto
- asuinkunnan kunnallishallinto
- oikeusistuimet
- poliisi
- poliittiset puolueet
- parlamentti
- aluehallinto

Luottamus EU:hun (Cronbachin alfa 0,9 – keskiarvo 2,4)

- Euroopan komissio
- Euroopan parlamentti

Isänmaallisuus (Cronbachin alfa 0,8 – keskiarvo 3,3)

- maani lippu on minulle tärkeä
- maani poliittinen järjestelmä toimii hyvin
- tunnen kunnioitusta maatani kohtaan
- meidän pitäisi maassani olla ylpeitä saavutuksistamme
- olen ylpeä siitä, että asun maassani
- maani pitää ympäristöasioita suuressa arvossa
- yleisesti ottaen maani on parempi maa elää kuin useimmat muut maat

Uskonnollisuus (Cronbachin alfa 0,8 – keskiarvo 2,6)

- uskonto on tärkeämpi
- uskonto auttaa päättämään
- uskonnollisille johtajille enemmän valtaa
- uskonto vaikuttaa käyttäytymiseen
- elämän säännöt perustuvat uskontoon

Liite 2: Kansalaisuuskäsitysten ja muiden yhteiskunnallisten asenteiden välinen korrelaatiomatriisi

TAULUKKO 4 Kansalaisuuskäsitysten ja muiden yhteiskunnallisten arvojen ja asenteiden välinen korrelaatio

	Kuuliaisuus	Poliittisuus	Aktiivisuus
Kuuliaisuus	1		
Poliittisuus	,474***	1	
Aktiivisuus	,453***	,430***	1
Demokraattisuus	,173***	,056***	,289***
Kiinnostus politiikkaan	,431***	,313***	,281***
Feminismi	,213***	,060***	,197***
Sovinismi	,064***	,156***	0,011
Etniset oikeudet	,349***	,205***	,311***
Maahanmuuttajien oikeudet	,254***	,130***	,212***
Luottamus hallintoon	,453***	,315***	,241***
Luottamus EU:hun	,255***	,184***	,140***
Isänmaallisuus	,427***	,279***	,241***
Uskonnollisuus	,212***	,210***	,181***

*** $p < 0.001$

Liite 3: Yhteiskunnallisia asioita käsittelevien oppituntien ilmapiiriä kuvaava vastausjakaumataulukko

TAULUKKO 5 Oppilaiden näkemys yhteiskunnallisia asioita käsittelevistä oppitunneista (N = 4221–4259)

Kun tavallisilla oppitunneilla käsitellään poliittisia ja yhteiskunnallisia asioita, kuinka usein tapahtuu seuraavaa? (%)	Ei koskaan	Harvoin	Joskus	Uusein
Oppilaat voivat olla avoimesti eri mieltä kuin opettaja	8	34	42	16
Opettajat kannustavat oppilaita tekemään itsenäisiä päätöksiä	10	24	38	28
Opettajat rohkaisevat oppilaita ilmaisemaan mielipiteitään	6	16	31	47
Oppilaat ottavat esille ajankohtaisia poliittisia tapahtumia keskusteltavaksi luokassa	23	37	28	13
Oppilaat ilmaisevat luokassa mielipiteitään, vaikka ne eroaisivatkin luokan enemmistön mielipiteistä	7	23	38	32
Opettajat kannustavat oppilaita keskustelemaan erilaisia mielipiteitä edustavien ihmisten kanssa	18	31	34	17
Selittäessään asioita tunnilla opettajat tarkastelevat niitä eri puolilta	13	23	35	30